

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om domarjäv

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås att rättegångsbalkens bestämmelser om domarjäv skall revideras.

Enligt förslaget skall en domare vara jävig att behandla såväl sin egen som sina närståendes sak. Domarens närstående har i förslaget delats in i grupper så att domaren alltid skall vara jävig i mål och ärenden som gäller de personer som hör till domarens allra närmaste krets, dvs. domarens familjekrets, och sådana sammanslutningar som dessa företräder. Det föreslås mera heltäckande bestämmelser än i dag om jäv till följd av ett uppdrag som biträde eller ombud.

Det föreslås att i lagen skall tas in bestämmelser om samfundsjäv. Enligt detta är en domare jävig att behandla mål och ärenden som gäller en sådan sammanslutning där domaren själv eller en närstående som hör till domarens familjekrets är laglig företrädare eller annars sköter en ansvarsfull uppgift. Enligt förslaget kan ett särskilt förhållande mellan domaren och en part utgöra en grund för domarjäv, om förhållandet i det aktuella fallet ger grundad anledning att ifrågasätta

domarens opartiskhet. Lagförslaget innehåller också bestämmelser med stöd av vilka det bedöms om en domare är jävig på grund av tidigare behandling av samma mål eller ärende.

Bestämmelserna gäller de allmänna domstolarnas ledamöter, föredragande och protokollförare samt andra personer avgör rättskipningsärenden i domstolen. Samma bestämmelser skall tillämpas också i förvaltningsdomstolarna och specialdomstolarna.

I propositionen föreslås dessutom mera detaljerade bestämmelser än i dag om prövningen av jävsinvändningar. En domare mot vilken jäv har anförts får i allmänhet inte pröva invändningen. Därför innehåller propositionen sådana ändringar i lagen om utnämning av domare samt i ett flertal lagar om förvaltnings- och specialdomstolarna som hänför sig till domstolens sammansättning.

Lagarna avses träda i kraft så snart som möjligt efter det att de har antagits och blivit stadfästa.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
1. Inledning	4
2. Nuläge	5
2.1. Lagstiftning och praxis	5
Domarjävet enligt rättegångsbalken	5
Jävet vid skiljemannaförfarande	5
Jävet inom förvaltningsförfarandet	6
Jävet inom förvaltningsrättskipningen	7
2.2. Den internationella utvecklingen och lagstiftningen i utlandet	8
Bestämmelserna i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och avgörandep Praxis enligt konventionen	8
Lagstiftningen i Norden och vissa andra länder	10
2.3. Bedömning av nuläget	13
3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen	14
3.1. Allmänt	14
3.2. Jävsbestämmelsernas tillämpningsområde	15
3.3. Kretsen av närstående	16
3.4. Jävsgrunderna	18
Sakägarskap vid en rättegång eller ett intresse gällande förmålet för den	18
Samfundsjäv	18
Ett särskilt förhållande till en part	19
Instansjäv och förhandsinställning	19
3.5. Bestämmelser om förfarandet	21
4. Propositionens verkningar	22
5. Beredningen av propositionen	22
5.1. Beredningsskeden	22
5.2. Beredningen av propositionen	23
DETALJMOTIVERING	24
1. Lagförslag	24
1.1. Rättegångsbalken	24
13 kap. Om domarjäv	24
15 kap. Om rättegångsombud	52
22 kap. Tingsrättens protokoll	52
1.2. Lagen om utnämning av domare	52
1.3. Förvaltningsprocesslagen	53
1.4. Lagen om förvaltningsdomstolarna	54
1.5. Lagen om arbetsdomstolen	54
1.6. Lagen om marknadsdomstolen	54
1.7. Utsökningslagen	54
1.8. Lagen angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig	54
2. Ikraftträdande	54
3. Lagstiftningsordning	54

LAGFÖRSLAG	55
1. Lag om ändring av rättegångsbalken	55
2. Lag om ändring av lagen om utnämning av domare	57
3. Lag om ändring av 76 § förvaltningsprocesslagen	58
4. Lag om upphävande av 19 § lagen om förvaltningsdomstolarna	58
5. Lag om ändring av 8 § lagen om arbetsdomstolen	59
6. Lag om ändring av 5 § lagen om marknadsdomstolen	59
7. Lag om ändring av 1 kap. 8 § utsökningslagen	60
8. Lag om ändring av lagen angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig	61
BILAGA	62
Parallelltexter	62

ALLMÄN MOTIVERING

1. Inledning

I högt utvecklade rättssystem försöker man garantera domarna en sådan ställning att de kan behandla och avgöra mål och ärenden utan påtryckningar eller annan osaklig påverkan utifrån. De medel som finns att tillgå för att uppnå detta syfte kan indelas i tre kategorier: oberoende domstolar, allmänna behörighetsvillkor för domare och särskilda behörighetsvillkor för domare. Genom lag har tryggats att domstolarna är oberoende av andra organ som utövar makt. Bestämmelserna om domarnas oavsättlighet och om de allmänna behörighetsvillkoren för domare utgör en ytterligare garanti för att domarna är oberoende. Med de särskilda behörighetsvillkoren för domare avses åter domares opartiskhet i de enskilda målen. Denna proposition gäller de särskilda behörighetsvillkoren för domare, dvs. att en domare är opartisk i ett mål som han eller hon behandlar.

Enligt Finlands grundlag har var och en rätt att på behörigt sätt och utan ogrundat dröjsmål få sin sak behandlad av en domstol eller någon annan myndighet som är behörig enligt lag samt att få ett beslut som gäller hans eller hennes rättigheter och skyldigheter behandlat vid domstol eller något annat oavhängigt rättskipningsorgan (21 § 1 mom.). Öffentligheten vid handläggningen, rätten att bli hörd, rätten att få motiverade beslut och rätten att söka ändring samt andra garantier för en rättvis rättegång och god förvaltning skall tryggas genom lag (21 § 2 mom.). Syftet med bestämmelsen är att i varje enskilt fall trygga rättsskyddsorganets oavhängighet i förhållande till den verkställande makten och det beslutsfattande organets opartiskhet i förhållande till parterna i ett rättsärende eller annat ärende. Bestämmelsen har inneburit att vårt system för grundläggande fri- och rättigheter har kompletterats med centrala delar av den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter, och den får tolkningsstöd av motsvarande bestämmelse i den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter (RP 309/1993 rd, s. 42).

I grundlagen finns bestämmelser om att domstolarna skall vara oberoende. Den dömande makten utövas av oberoende domsto-

lar (3 § 3 mom.). Domstolarnas oberoende ställning utgör en allmän grund för att domstolarna är opartiska vid avgörandet av mål och ärenden. Systemet för utnämning av domare är en del av domstolarnas oberoende. Lagstiftningen om utnämning av domare har reviderats genom lagen om utnämning av domare, som trädde i kraft den 1 mars 2000 (205/2000). Domarna måste kunna träffa självständiga avgöranden utan att behöva vara rädda att de kan komma att påverka senare utnämningar (RP 109/1999 med förslag till lagstiftning om utnämning av domare, s. 6). Om behörighetsvillkor och grunder för utnämning av domare bestäms i lagens 11 §. Av domare förutsätts förutom examen framför allt rättrådighet. Ett behörighetsvillkor för nämndemän är lämplighet. Av en sakkunnigdomare förutsätts i allmänhet examen inom något särskilt område för att säkerställa att personen har den specialkompetens som behövs.

Opertiskheten är en del av oavhängigheten. Den avser oavhängighet i varje enskilt fall och tar sig uttryck i ojävighet, objektivitet och fördomsfrihet (RP 109/1999, s. 6). Inom domstolväsendet förutsätter domstolarnas oavhängighet och opartiskhet att domstolens sammansättning alltid bestäms på basis av allmänna kriterier utan arrangemang eller styrning i det enskilda fallet. Varken domaren eller sammansättningen skall bestämmas med tanke på ett enskilt mål. När domare tilldelas mål och kollegiets sammansättning fastställs skall slumpmässigheten garanteras. Man måste i enskilda fall kunna avvika från dessa principer för att garantera tilltron till domstolens opartiskhet. Jävsregleringen syftar för sin del till att trygga opartiskheten och objektiviteten vid rättegångar. Enbart det att domaren handlar opartiskt kan inte anses tillräckligt, utan dessutom skall det förutsättas att en part eller allmänheten inte får grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i ett enskilt mål.

Jäv uppstår i allmänhet på grund av att domaren står i ett sådant förhållande till en part i målet eller till själva saken att förtroendet för domarens opartiskhet därför kan vackla. De gällande bestämmelserna om domarjäv grundar sig också på detta. Om domarjäv bestäms i rättegångsbalken i bestämmelser som är mer än 250 år gamla. Ur-

sprungligen var bestämmelserna avsedda att täcka alla jävssituationer, men i praktiken har de på grund av sin ålder tolkats flexibelt. Att vår lagstiftning är bristfällig och föråldrad betonas ytterligare av att jävet också skall bedömas utifrån den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Av dessa orsaker är det nödvändigt att jävsbestämmelserna i rättegångsbalken totalrevideras så att de motsvarar dagens krav.

2. Nuläge

2.1. Lagstiftning och praxis

Domarjävet enligt rättegångsbalken

De särskilda behörighetsvillkoren för domare definieras i jävsbestämmelserna. Om något av dessa behörighetsvillkor inte uppfylls är domaren jävig och kan inte vara domare i målet. Bestämmelserna gäller alla dem som sköter domaruppgifter. Med stöd av den hänvisningsbestämmelse som finns i rättegångsbalken tillämpas bestämmelserna om domarjäv i tillämpliga delar också på protokollförare.

Om grunderna för domarjäv bestäms i 13 kap. 1 § rättegångsbalken. Enligt bestämmelsen är en domare jävig när

— domaren är i sådant släktskap eller svågerlag med en part att äktenskap enligt 2 kap. giftermålsbalken inte är tillåtet, domarens syskonbarn i släktskap men inte i svågerlag inbegripna,

— domaren är en parts vederdeloman eller uppbar ovan,

— domaren eller hans ovan nämnda släktingar har del i saken eller kan vänta synnerlig nytta eller skada därav,

— domaren har varit domare i samma sak i en annan rätt eller som betjänt i någon rätt fattat ett beslut som rör saken,

— domaren har varit fullmäktig eller vittnat i samma sak, eller

— domaren har själv en likadan sak i en annan rätt.

I rättspraxis och rättslitteraturen har det också ansetts att en domare är jävig om han eller hon är lagligt ombud för en fysisk eller juridisk person som är part.

Jävsgrunderna i rättegångsbalken är ovillkorliga och tvingande. En domstol är skyldig att självmant beakta jäv. Frågan om en domare är jävig kan på initiativ av domstolen också avgöras i efterskott i fullföljds-

domstol. Fullföljdsdomstolen kan då undanröja den lägre domstolens avgörande, om en jävig domare har deltagit i avgörandet av målet. Målet skall då återförvisas för ny behandling i en ojävig sammansättning.

Enligt 13 kap. 1 § rättegångsbalken skall en domare träda ifrån rätten om han vet att han är jävig i saken. Också en part får framställa jävsinvändning mot domaren. Invändningen skall framställas "beskedeliga". Det finns inga andra uttryckliga bestämmelser om förfarandet. En part skall dock enligt 16 kap. 1 § rättegångsbalken framställa jävsinvändningen när parten första gången för talan i saken. Också en invändning som framställts senare skall dock prövas. Den domare som invändningen gäller får själv avgöra invändningen eller delta i avgörandet av den som ledamot av domstolen. En invändning kan också framställas först i samband med ändringssökande. Om invändningen godkänns återförvisas ärendet.

Om domaren konstateras vara jävig får han eller hon inte delta i behandlingen av målet. Också en jävig domare får dock vidta sådana åtgärder som kräver brådskande behandling.

Ändring får inte sökas i ett beslut genom vilket en domare har förklarats jävig. I ett beslut genom vilket en jävsinvändning har förkastats får ändring sökas i samband med huvudsaken.

Jävet vid skiljemannaförfarande

De allmänna behörighetsvillkoren för skiljemän anges i 8 § lagen om skiljeförfarande (967/1992). Var och en som råder över sig själv och sin egendom kan vara skiljeman. Av skiljemän krävs inte finskt medborgarskap. Parterna får dock bestämma om andra behörighetsvillkor för skiljemannen.

En skiljeman skall i sitt uppdrag vara opartisk och oavhängig (9 §). Den som ombetts vara skiljeman skall, om personen inte avsäger sig uppdraget, genast uppge alla omständigheter som är ägnade att äventyra hans eller hennes opartiskhet eller oavhängighet som skiljeman eller ge anledning till befogade misstankar i detta avseende. Denna skyldighet gäller tills skiljeförfarandet har slutförts. Den begränsar sig inte enbart till sådana omständigheter på basis av vilka skiljemannen kunde förklaras jävig. Också sådana omständigheter som inte är tillräckliga för att orsaka jäv skall uppges, om det kan

antas att de kan ge en part anledning att betvivla skiljemannens opartiskhet eller oavhängighet. En person kan dock vara skiljeman också utan hinder av sådana omständigheter, om alla parter med vetskap om dem ger sitt samtycke till detta.

En skiljeman kan förklaras jävig på yrkande av en part. En skiljeman kan alltid förklaras jävig om han eller hon hade varit jävig att behandla saken som domare (10 §). En skiljeman kan också förklaras jävig på grund av någon annan sådan omständighet som är ägnad att ge befogad anledning att betvivla skiljemannens opartiskhet eller oavhängighet. Det förutsätts då att omständigheten enligt en objektiv bedömning är ägnad att ge befogad anledning att betvivla skiljemannens opartiskhet eller oavhängighet.

En befogad misstanke gällande en skiljemans opartiskhet kan uppstå t.ex. om skiljemannen upprepade gånger och utan att det finns särskilda godtagbara grunder för detta har åtagit sig att vara skiljeman på begäran av någon part. Också den omständigheten att flera huvudmän till en jurist som är ombud eller biträde för en part eller flera av huvudmännen vid juristens byrå upprepade gånger eller samtidigt har utsett samma person till skiljeman kan ge upphov till misstankar gällande opartiskheten och oavhängigheten.

Parterna kan komma överens om i vilken ordning ett yrkande om att en skiljeman skall förklaras jävig skall prövas (11 §). Om en parts i behörig ordning framställda yrkande om att skiljemannen skall förklaras jävig inte har bifallits förrän skiljedomen meddelades, har parten rätt att yrka att skiljedomen skall upphävas med stöd av lagens 41 §. En part har motsvarande rätt också om parten har fått kännedom om jävet så sent att han eller hon inte förrän skiljedomen meddelades har kunnat yrka att skiljemannen skall förklaras jävig.

Om parterna inte har kommit överens om de frågor som gäller förfarandet, tillämpas på det 11 § 2 och 3 mom. En part skall enligt 2 mom. framställa yrkande om att en skiljeman skall förklaras jävig inom 15 dagar från det parten fick kännedom om att skiljemännen har tillsatts och om den omständighet med stöd av vilken parten yrkar att en skiljeman skall förklaras jävig. Yrkandet skall framställas skriftligen hos skiljemännen och grunden för det skall anges.

Om en part har yrkat att en skiljeman skall förklaras jävig, men skiljemannen inte från-

träder sitt uppdrag eller den andra parten inte godkänner yrkandet, skall skiljemännen avgöra frågan om jäv, om parterna inte har kommit överens om något annat. Också den skiljeman som yrkandet gäller deltar i avgörandet av invändningen. Om en part yrkar att en skiljeman skall förklaras jävig, är det mest sannolika att skiljemannen frivilligt frånträder sitt uppdrag, oberoende av om han eller hon anser att det finns grund för yrkandet eller inte. En skiljeman får inte heller fortsätta i sitt uppdrag om den andra parten godkänner yrkandet om att skiljemannen skall förklaras jävig.

Jävet inom förvaltningsförfarandet

Inom förvaltningsförfarandet iakttas de jävsgrunder som framgår av 10 § lagen om förvaltningsförfarande (598/1982). Lagen om förvaltningsförfarande är en allmän lag, och den tillämpas när särskilda bestämmelser inte finns på något annat ställe i lag. En viktig sådan särskild bestämmelse är 52 § kommunallagen (365/1995).

En tjänsteman är enligt 10 § 1 mom. lagen om förvaltningsförfarande jävig om han eller en nära släkting till honom är part (1 punkten) eller om avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för honom eller en nära släkting till honom (2 punkten). En tjänsteman är också jävig om han eller en nära släkting till honom är biträde eller ombud för en part eller för den för vilken avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada (3 punkten). Jävet begränsar sig endast till det ärende där biträdet eller ombudet sköter ett sådant uppdrag. Ett tidigare uppdrag som biträde eller ombud i samma sak orsakar inte jäv. En laglig företrädare för en part är dock jävig i alla de ärenden som gäller parten. Kretsen av nära släktingar till en tjänsteman definieras i paragrafens 2 mom.

En tjänsteman är jävig om han står i anställningsförhållande eller i sådant uppdragsförhållande som har samband med det föreliggande ärendet till en part eller till den för vilken avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada (4 punkten). Det har inte ansetts att opartiskheten har äventyrats om en person har utsetts att delta i behandlingen av ett ärende hos en myndighet för att något visst intresse skall kunna bevakas vid beslutsfattandet (RP 88/1981

med förslag till lag om förvaltningsförfarande och till vissa till den anslutna lagar).

En tjänsteman är jävlig om han är medlem av styrelsen, förvaltningsrådet eller något därmed jämförbart organ eller är verkställande direktör eller innehar motsvarande ställning i ett samfund, en stiftelse, en offentlig-rättslig anstalt eller ett offentlighetsligt affärsverk som är part eller för vilken avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada (5 punkten). Deltagandet i ett affärsverks förvaltningsråd blev en jävsgrund genom en lag (543/1997) som trädde i kraft vid ingången av 1998. Samtidigt bestämdes det att också medlemskap i ett förvaltningsråd skall medföra jäv. En tjänsteman är också jävlig att behandla ett ärende som ansluter sig till styrningen och övervakningen av ett ämbetsverk eller en inrättning till vars administration han själv hör (5 a punkten).

En tjänsteman är jävlig om tilltron till hans opartiskhet av något annat särskilt skäl äventyras (6 punkten). Detta skäl skall i allmänhet också kunna observeras av utomstående, och opartiskheten skall till följd av det äventyras ungefär lika mycket som enligt de särskilda jävsgrunder som anges i 1—5 punkten. En tjänsteman kan vara jävlig på grundval av den allmänna bestämmelsen t.ex. när personen tidigare har behandlat samma ärende hos en lägre myndighet eller har avgett utlåtande om saken i en annan myndighets namn. Det förutsätts då ytterligare att den tidigare behandlingen av ärendet eller det utlåtande som avgetts har innehållit något sådant som kan hota tjänstemannens objektivitet och äventyra tilltron till personens opartiskhet.

Jävsbestämmelserna tillämpas också på den som i annan egenskap än som tjänsteman handlägger ärenden hos en myndighet.

Om verkan av jäv föreskrivs i 11 § lagen om förvaltningsförfarande. Enligt bestämmelsen får en tjänsteman som är jävlig inte handlägga ett ärende eller vara närvarande vid dess handläggning. Tjänstemannen får med andra ord inte avgöra eller föredra ärendet och inte heller delta i beredningen av det. Tjänstemannen får delta i registreringen och arkiveringen av ärendet samt utföra uppgifter av teknisk natur. En tjänsteman som är jävlig får också vidta åtgärder i ett ärende, om jävet på grund av ärendets natur inte kan inverka på avgörandet eller om handläggningen inte kan uppskjutas.

Med det förstnämnda avses t.ex. olika slag av registreringsåtgärder och fastställande av avgifter som grundar sig på en fast taxa. Brådskande åtgärder kan behövas i ärenden som gäller den allmänna ordningen och säkerheten. I dessa fall skall det dock alltid först övervägas om man tillräckligt snabbt kan få en ojävig tjänsteman att handlägga ärendet. En tjänsteman som är jävlig får handlägga ärendet, om det inte utan dröjsmål går att få tag på en ojävig person.

I lagen om förvaltningsförfarande finns inga bestämmelser om konstaterande av jäv. I fråga om förfarandet har det varit vedertagen praxis att en tjänsteman själv skall konstatera sitt jäv. Om en part anför jäv mot en tjänsteman, skall invändningen prövas innan tjänstemannen fortsätter handläggningen av ärendet. Tjänstemannen får också själv delta i avgörandet av invändningen.

I kommunallagen gäller skilda jävsgrunder beroende på om det är fråga om jäv för en ledamot av kommunfullmäktige eller någon annan förtroendevald, en revisor, en tjänsteinnehavare eller en arbetstagarare. På grund av kommunfullmäktiges omfattande kompetens anses en fullmäktigeledamot endast jävlig att besluta om ett sådant ärende som gäller honom personligen eller någon sådan nära släkting till honom som avses i 10 § 2 mom. lagen om förvaltningsförfarande eller en person som kan likställas med en sådan nära släkting. För att möjliggöra det kommunala beslutsfattandet gäller jävsreglerna inte heller jäv på grund av medverkan i tidigare instans. Därför kan en förtroendevald i kommunen delta i olika faser av behandlingen av samma ärende i kommunens olika organ. Då förutsätts det dock att personen i alla faser deltar i behandlingen uttryckligen i egenskap av förtroendevald. Enligt jävsgrunderna i kommunallagen är det förbjudet att delta i behandlingen av samma ärende i olika egenskaper, t.ex. som tjänsteinnehavare (föredragande) i ett organ och som förtroendevald i kommunstyrelsen.

Jävet inom förvaltningsrättskipningen

Förvaltningsprocesslagen (586/1996) trädde i kraft den 1 december 1996. Lagen är en allmän lag som kan jämföras med rättegångsbalken och lagen om förvaltningsförfarande. Den innehåller centrala bestämmelser om besvär och vissa andra förvaltnings-

rättsliga rättsskyddsmedel samt om det förfarande som skall iaktas vid behandlingen av dem. Inom förvaltningsrättskipningen tillämpades tidigare, med stöd av hänvisningsbestämmelser i speciallagar eller som en del av den lagliga rättegångsordningen, jävsgrunderna i rättegångsbalken. Förvaltningsprocesslagen innehåller en jävsbestämmelse (76 §) enligt vilken om jäv för en person som behandlar ett besvärssärende i tillämpliga delar gäller vad som i 13 kap. rättegångsbalken bestäms om domarjäv. Grunden för hänvisningsbestämmelsen är att jävsgrunderna för dem som behandlar rättskipningsärenden skall vara enhetliga oberoende av om det är fråga om förvaltningsrättskipning eller allmän rättskipning.

Den bestämmelse i förvaltningsprocesslagen där det hänvisas till jävsgrunderna för domare tillämpas på förvaltningsrättskipningen i de allmänna förvaltningsdomstolarna, och den tillämpas också när ändring i ett beslut i ett förvaltningsärende söks genom besvär eller extraordinära rättsmedel hos en förvaltningsmyndighet, en nämnd som tillsatts för att behandla fullföljdsärenden eller någon annan särskild myndighet som kan jämföras med dessa. Om tillämpningen av förvaltningsprocesslagen i försäkringsdomstolen och det system med besvärsnämnder som lyder under den bestäms särskilt. Dessutom föreskrivs i ett flertal speciallagar om tillämpning av förvaltningsprocesslagen. Bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen tillämpas bl.a. på konkurrensrådet och på landsbygdsnäringsnämnden.

2.2. Den internationella utvecklingen och lagstiftningen i utlandet

Bestämmelserna i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och avgörandepraxis enligt konventionen

När man dryftar frågor som gäller domstolarnas oavhängighet och domarjäv har bestämmelserna i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de avgöranden från den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (nedan Europadomstolen) i vilka konventionens innehåll tolkas fått en central roll. Enligt artikel 6 stycke 1 i Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, nedan den europeiska konven-

tionen om de mänskliga rättigheterna (FördrS 19/1990), skall envar vara berättigad till en rättvis rättegång inför en oavhängig och opartisk domstol när det gäller att pröva hans rättigheter och skyldigheter eller anklagelser mot honom för brott. Med kravet på att domstolen skall vara opartisk avses att domstolen och domaren skall vara oberoende i det enskilda fallet.

Europarådets ministerråd godkände den 13 oktober 1994 en rekommendation Nr R (94) 12 om åtgärder som är nödvändiga för att trygga domstolarnas oavhängighet och deras verksamhetsbetingelser (Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to member states on the independence, efficiency and role of judges). Rekommendationen grundar sig på de krav gällande en rättvis rättegång som anges i artikel 6 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. I rekommendationen erkänns de olika rättstraditionerna i medlemsstaterna. Syftet med rekommendationen är inte att skapa total harmoni i fråga om lagstiftningen utan att ge exempel på allmänna bestämmelser som anger riktlinjerna. Rekommendationen är inte bindande för medlemsstaterna i Europarådet.

I Europadomstolens avgörandepraxis har bedömningen av opartiskheten ansetts omfatta såväl subjektiv som objektiv opartiskhet. Vid subjektiv opartiskhet är det fråga om domaren i det enskilda fallet har handlat opartiskt, utan någon personlig åsikt eller övertygelse i saken. En subjektivt opartisk domare har inte någon förutfattad mening i saken eller någon önskan att främja någondera partens intresse eller handla till någondera partens nackdel. En domare anses ha handlat opartiskt i subjektiv bemärkelse om något annat inte visas.

Opartiskheten skall vara allmänt trovärdig, förutom att domaren inte skall ha några formella band eller lojalitetsband till parterna i det mål som behandlas. Vid objektiv opartiskhet är det fråga om det på basis av yttre omständigheter finns grundad anledning att misstänka att domarens opartiskhet äventyras, även om någon subjektiv partiskhet inte kan påvisas. Det är fråga om hur det ser ut utåt, dvs. om parterna och allmänheten får det intrycket att domaren är opartisk. Domstolen är objektivt sett opartisk, om alla misstankar om att domstolens opartiskhet äventyras kan uteslutas. Europadomstolen har sammanfattat kravet på opartiskhet i fö-

ljande uttalande: "Justice must not only be done; it must also undoubtedly and manifestly be seen to be done." (Fallet Delcourt, dom nr A 11, punkt 31).

Europadomstolen har i sina avgöranden behandlat uttryckligen domares objektiva opartiskhet. Domarnas subjektiva opartiskhet har inte blivit föremål för domstolens granskning av den praktiska orsaken att det är svårt att bevisa att en domare varit subjektivt opartisk i ett mål. Vid prövningen av den objektiva opartiskheten har domstolen bl.a. fäst uppmärksamhet vid om en domares tidigare verksamhet i ett mål eller domarens förhållande till andra myndigheter, sammanlutningar eller intressegrupper ger grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet.

Europadomstolen har ansett att det att domstolens sammansättning omfattar lekmanaledamöter och intresseledamöter inte i sig strider mot artikel 6 stycke 1 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Med tanke på opartiskheten har uppmärksamhet bl.a. fästs vid hur omröstningsbeslut fattas i ett organ där intresseledamöter och yrkesdomare ingår. I en situation där rösterna föll jämnt räckte det för att organets opartiskhet skulle garanteras att den yrkesdomare som var ordförande fällde den avgörande rösten (Le Compte m.fl.). På grund av ett gemensamt och likriktat intresse hos intresseledamöterna i bostadsdomstolen, vilka företrädde motstående parter i målet, ifrågasattes domstolens sammansättning, som utöver dessa två företrädare omfattade två yrkesdomare (Langborger).

Ett särskilt förhållande mellan domstolsledamöter och en part har varit av betydelse också i andra förhållanden än sådana som hänför sig till uppdraget som intresseföreträdare. När majoriteten av ledamöterna i domstolens sammansättning hörde till ett parti till vilket den ena parten hade ett nära förhållande, kunde den andra parten på objektiva grunder ifrågasätta om domstolen var oberoende och opartisk. Europadomstolen beaktade i sitt avgörande särskilt arten av det ärende som behandlades (Holm). Det var fråga om ett ärekränkingsmål, och majoriteten av ledamöterna i sammansättningen hörde till det socialdemokratiska partiet, till vilket svarandena hade ett nära förhållande. Käranden ansåg sin ära ha blivit kränkt i en bok där det påstods att personen hade deltagit i högerextremistisk verksamhet. Ett an-

ställningsförhållande till en av parterna har berättigat ett tvivel gällande domarens opartiskhet (Sramek, Belios).

Europadomstolen har konstaterat att kravet på opartiskhet inte kan anses innebära en allmän princip om att ett mål som återförvisats av en högre domstol skall behandlas i en annan sammansättning eller domstol (Dienet, Ringeisen). Det är inte heller någon allmän princip att ett nytt mål som avser samma yrkande alltid skall behandlas i en ny sammansättning i samma domstol. De domare som redan en gång hade avgjort målet kunde delta i den nya behandlingen av samma mål. I fallet hade personen först dömts i sin frånvaro och hade rätt att få sin sak behandlad på nytt (Thomann).

Det har ansetts strida mot konventionen att samma person som har deltagit i beredningen av ett mål eller i den tidigare behandlingen av det vid förundersökningen efter att ha övergått till uppgiften som domare har varit rättens ordförande (Piersack). På grundval av ärendets omfattning och andra omständigheter i det aktuella fallet har det kunnat anses att det strider mot konventionen att undersökningsdomaren deltar som ledamot av domstolen (bl.a. de Gubber). Enbart ett häkttningsbeslut ger i sig inte anledning att betvivla att en domare som deltagit i förundersökningen är opartisk vid rättegången (bl.a. Nortier, Fey, Bulut). Det krävs särskilda drag i det enskilda fallet för att en misstanke gällande domarens opartiskhet skall kunna anses berättigad. T.ex. ett stort antal häkttningsbeslut och en hög häktningströskel, dvs. en synnerligen stark misstanke, har utgjort grund för att kravet på opartiskhet inte har uppfyllts (Hauschildt).

Artikel 6 stycke 1 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och Europadomstolens avgörandepraxis i fråga om domstolars objektiva opartiskhet har utgjort rättsnorm också i ett flertal av högsta domstolens prejudikat gällande domarjäv. Totalt har 1995 och senare meddelats inemot 20 prejudikat som gäller domarjäv.

Enligt den princip som utformats genom Europadomstolens rättspraxis får förhållandet mellan domaren och en part eller domaren och det mål som behandlas inte vara sådant att det ger anledning att objektivt ifrågasätta domarens opartiskhet. Förhållandet mellan domare och part har behandlats i ett mål där högsta domstolen ansåg att det att en nämndeman stod i anställningsförhål-

lande till en part inte i sig kunde betraktas som en omständighet som berättigade en misstanke gällande nämndemannens opartiskhet (HD 2000:21). Det kunde med fog ifrågasättas om en nämndeman vid jorddomstolen var oberoende och opartisk, då nämndemannen i samma mål var ombud för en kommun som varit part i målet, trots att kommunen inte hade anfört besvär hos jorddomstolen (HD 1998:3). Man har tagit ställning till kommunala förtroendeuppdrags betydelse som jävsgrund i ett fall som gällde ersättning som staden skulle betala. På grund av förtroendeuppdragets art och innehåll ansågs en nämndeman vid jorddomstolen inte kunna ta ställning till inlösningensersättningen på ett opartiskt sätt och fri från yttre påverkan (HD 1997:194). Betydelsen av lojalitetsband mellan domare och parter har behandlats i ett fall där en nämndeman vid domstolen hörde till ett förvaltningsorgan i en bank som var part (HD 1996:80 och 81). Det fanns grundad anledning att ifrågasätta domstolens opartiskhet, eftersom två stadsfullmäktigeledamöter var nämndemän och en av nämndemännen dessutom var revisor i det aktiebolag som saken, dvs. hävandet av verkställande direktörens avtalsförhållande, gällde (HD 1995:185).

Beträffande ett mål som återförvisats har högsta domstolen konstaterat att målet utan hinder av artikel 6 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna kan behandlas i samma sammansättning som det upphävda beslutet (HD 2000:13). Högsta förvaltningsdomstolen har kommit till samma resultat (2212 HFD:1999). En befogad misstanke om domarjäv kunde inte uppstå på den grunden att domstolens ledamöter vid den tidigare rättegången hade fått kännedom om en sådan omständighet som inverkade på avgörandet av målet och som skulle beaktas också i den nya rättegången (HD 1999:18). I ett återvinningssmål blev domaren, som genom tredskodom hade förkastat svarandens invändning, tvungen att ta ställning till sådana omständigheter som domaren redan hade uttryckt sin åsikt om i tredskodomen. Det är således möjligt att domaren har haft en förhandsuppfattning i saken, och därför skulle det för att domstolen skulle ha varit opartisk ha förutsatts att domaren inte skulle ha deltagit i behandlingen av återvinningstalan. På dessa grunder ansåg högsta domstolen att domaren var jävig.

Lagstiftningen i Norden och vissa andra länder

I *Sverige, Danmark, Tyskland* och *Frankrike* finns bestämmelserna om domarjäv i de lagar som reglerar rättegångsförfarandet, i *Österrike* i den lag som reglerar domstolarnas domförhet och i *Norge* i lagen om domstolar. I alla dessa länder regleras domarjäv genom ett stort antal specialbestämmelser och en allmän bestämmelse som är beroende av prövning.

De särskilda jävsbestämmelserna i de länder som jämförelsen gäller är detaljerade. De liknar till sina centrala delar de jävsgrunder som tillämpats hos oss. En domare anses jävig t.ex. om domaren eller en nära släkting till honom eller henne är part eller om domaren är förmyndare, någon annan motsvarande företrädare eller ombud för en part. Jäv uppstår också om en domare har hörts som vittne i ett mål eller om han eller hon tidigare har avgjort målet i en lägre instans. I de länder som jämförelsen gäller finns inga sådana betydande jävsgrunder som helt skulle saknas hos oss. Däremot har vi inte någon allmän bestämmelse om jäv, vilket alla jämförelseländerna har.

I *Sverige* anses en domare vara jävig om domaren är part eller har del i saken. I *Norge* och *Danmark* nämns som en särskild jävsgrund också att en person är målsägande i ett brottmål och i *Norge, Tyskland* och *Österrike* att en person är intervenient. I *Sverige* anses en domare också vara jävig om domaren eller en närstående till honom eller henne kan vänta synnerlig nytta eller skada av utgången i saken. Enligt *dansk* lag är en domare jävig om utgången i målet inverkar också på hans eller hennes ställning (= er interesseret i dens udfald). I *Norges, Tysklands* och *Österrikes* lag saknas en motsvarande jävsbestämmelse. I *Frankrike* anses en domare vara jävig när domaren har ett personligt intresse i saken eller när domaren är en parts borgenär, gäldenär eller sannolika arvinge eller mottagare av en gåva av parten. I alla de ovan nämnda länderna leder också ett nära förhållande mellan domaren och en part till jäv.

I *Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, Österrike* och *Frankrike* anses en domare vara jävig i mål som gäller domarens make. Jävet fortsätter i allmänhet också efter det att äktenskapet har upphört. Jäv uppkommer också på basis av släktskaps- och svägerlagsför-

hållanden. Kretsen av släktskaps- och svågerlagsförhållanden som jävsbestämmelsen täcker är minst i Sverige. En domare är jävig endast om en släkting i rätt upp- eller nedstigande led till domaren eller en make till en sådan släkting eller domarens bror eller syster eller en make till domarens bror eller syster är part. Utanför bestämmelsen blir bl.a. syskonbarn, fastrar, mostrar, farbröder, morbröder och kusiner samt alla släktingar till domarens make. Mest omfattande är jävet i straffprocessen i Frankrike, där det utsträcker sig till alla släktskaps- och svågerlagsförhållanden i rätt upp- och nedstigande led samt i fråga om släktskapsförhållanden i sidled till småkusiner. I bestämmelserna i de länder som jämförelsen gäller nämns dessutom som särskilda jävsgrunder trolovning samt ett adoptiv- eller fosterbarnsförhållande, och i Sverige dessutom det att en domare på liknande sätt är en part närstående. Bestämmelsen i Sverige täcker också i högre grad än de övriga bestämmelserna även sådana nära förhållanden som grundar sig på någon annan omständighet än släktskap eller äktenskap.

I Sverige anses en domare vara jävig om domaren eller en närstående till honom eller henne är förmyndare, god man eller förvaltare eller någon annan motsvarande företrädare för en part. Också ett uppdrag som ledamot av styrelsen för ett bolag, en förening eller någon annan sammanslutning orsakar jäv. Om en kommun eller något annat motsvarande offentlighetsligt samfund är part, är domaren jävig om han eller hon är ledamot av ett organ på vilket den angelägenhet som målet rör ankommer. Jävsbestämmelsen i Norge är av liknande slag, men i den nämns särskilt också t.ex. ledamöter av en sparbanks styrelse, kommundirektörer och landshövdingar. Förmynderskap orsakar jäv i Danmark och Österrike och verksamhet som laglig företrädare orsakar jäv i Tyskland. Enligt civilprocesslagen i Frankrike är en domare jävig om domaren eller hans eller hennes make har förordnats till förvaltare av en parts egendom. Enligt straffprocesslagen är en domare också jävig om domaren eller hans eller hennes make är förmyndare för en part eller när målet gäller ett bolag till vars förvaltningsråd domaren eller hans eller hennes make hör. Jäv uppstår också i det fallet att direktören vid ett bolag som är part är far, mor eller en arvinge till domaren eller dennes make.

Enligt lagen i Sverige, Norge och Tyskland är en domare jävig i ett mål i vilket han eller hon har varit rättegångsombud eller -biträde för en part. I Danmark och Österrike medför också något annat uppdrag som ombud jäv. Enligt lagen i Frankrike är en domare jävig när han eller hon har varit advokat eller konsult eller skött något motsvarande uppdrag för en part.

Hörande som vittne eller sakkunnig orsakar jäv i Sverige och Tyskland, och i Danmark medför också uppdraget som besiktnings- eller värderingsman jäv. Enligt straffprocesslagen i Frankrike är en domare jävig i ett mål där domaren har hörts som vittne. I Norge är det över huvud taget inte möjligt att höra en domare som sakkunnig vid en rättegång.

I Sverige anses en domare vara jävig, om domaren är en parts vederdeloman. En domare anses dock inte vara jävig, om en part har sökt sak med domaren för att göra hon eller henne jävig. I varken Norge, Danmark, Tyskland eller Österrike finns någon motsvarande jävsbestämmelse. Enligt civilprocesslagen i Frankrike orsakar ett uppenbart ovänskaps- eller vänskapsförhållande mellan domaren och en part jäv. Enligt straffprocesslagen är en domare också jävig när en rättegång pågår mellan dels domaren eller hans eller hennes make eller deras föräldrar eller en arvinge till domaren eller domarens make i rätt upp- eller nedstigande led, dels en part eller hans eller hennes make eller deras föräldrar eller en arvinge till parten eller partens make i rätt upp- eller nedstigande led. En domare är jävig också i det fallet att domaren eller hans eller hennes make har en rättegång i en domstol där en part är domare.

I Frankrike anses en domare vara jävig, om det föreligger ett förhållande som över- och underordnad mellan domaren eller domarens make och en part eller partens make. I Sverige, Norge, Danmark, Tyskland och Österrike utgör ett anställnings- eller uppdragsförhållande inte någon särskild jävsgrund.

Enligt Sveriges lag är en domare jävig om han eller hon som domare i en annan rätt har fattat ett beslut som rör saken eller hos någon annan myndighet eller såsom skiljeman har tagit befattning med den. En domare är dessutom jävig att delta i huvudförhandlingen i ett brottmål, om domaren före huvudförhandlingen har prövat frågan om

den tilltalade har begått gärningen. Också i *Norge* är en domare jävig om han eller hon redan tidigare har haft att göra med saken som skiljeman eller, i lägre rätt, som domare eller lagfaren sekreterare (retsskriver). Också ett nära förhållande till den domare som i den lägre rätten har avgjort målet orsakar jäv. Enligt *Danmarks* lag är en domare jävig om han eller hon tidigare har varit domare i samma sak i en lägre rätt, eller om domaren har varit jurymedlem eller nämndeman i ett brottmål. Också uppgiften som t.ex. åklagare eller polistjänsteman orsakar jäv. Också i *Tyskland* anses en domare vara jävig i ett mål som domaren har avgjort i en lägre rätt eller som skiljeman. I *Frankrike* är en domare jävig i ett mål som domaren tidigare har avgjort som domare eller skiljeman. Enligt *Österrikes* lag är en domare jävig om han eller hon har avgjort samma mål i en lägre rätt.

Trots att bestämmelserna i de länder som jämförelsen gäller till vissa detaljer avviker från varandra, anses en domare i alla dessa länder vara jävig om han eller hon redan tidigare har avgjort samma mål i en lägre instans. Bestämmelserna gäller således främst fullföljdsdomstolarna. Ett annat gemensamt drag i bestämmelserna är att det i dem, med undantag av den särskilda bestämmelsen om häktningsbehandling i Sveriges lag, inte uttryckligen sägs att tidigare behandling av ett mål i samma domstol skulle orsaka jäv.

I straffprocessbalken i *Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, Österrike* och *Frankrike* finns en allmän bestämmelse om domarjäv. I *Frankrike* kan en domare dessutom dra sig ur behandlingen av ett mål av samvetsskäl.

Enligt gällande lag skall en domare träda ifrån rätten om domaren vet sig vara jävig i ett mål. Motsvarande princip följs också i de länder som jämförelsen gäller, även om det endast är i *Danmark* och *Frankrike* som domare i lagen åläggs en uttrycklig skyldighet att själv konstatera sitt jäv. I *Sveriges* lag åläggs en domare däremot en skyldighet att uppe sådana omständigheter som kan orsaka jäv för domaren. I *Norge* skall en domare uppe sådana omständigheter som inte är allmänt kända men som kan orsaka jäv med stöd av den allmänna bestämmelsen. Enligt *Tysklands* lag kan en domare självmant dra sig ur behandlingen av ett mål, om domaren är jävig på basis av en särskild bestämmelse. Om jävet grundar sig på den allmänna be-

stämmelsen, har domaren inte rätt att dra sig ur behandlingen. I en sådan situation kan domaren dock yrka på att jävsfrågan avgörs genom ett uttryckligt beslut av domstolen. Utan ett sådant beslut kan domaren inte dra sig ur behandlingen av målet. Om domaren konstateras vara jävig med stöd av den allmänna bestämmelsen, byter man domare.

I *Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, Österrike* och *Frankrike* skall en part framställa invändning om domarjäv så snart som möjligt, dvs. innan behandlingen av huvudsaken inleds. Om en part först senare får kännedom om en jävsgrund, får parten i allmänhet framställa invändningen också då. Om en part försummar att åberopa jävsgrunden i tid, förlorar parten enligt Sveriges lag helt sin rätt att åberopa denna. Enligt Frankrikes lag förlorar en part rätten att åberopa en jävsgrund när diskussionerna i rätten har avslutats. I *Norge, Tyskland* och *Österrike* förlorar en part sin rätt att åberopa jäv på grundval av den allmänna bestämmelsen. I *Danmark* kan en motiverad jävsinvändning inte lämnas obeaktad ens om den framställts för sent.

Enligt vår gällande lag får en domare mot vilken en invändning om jäv framställs själv avgöra invändningen eller som ledamot av domstolen delta i avgörandet av den. En likadan bestämmelse gäller också i *Danmark*. I *Sverige, Norge, Tyskland, Österrike* och *Frankrike* får en domare däremot inte delta i avgörandet av en invändning som framställts mot domaren. I *Frankrike* och *Tyskland* är denna bestämmelse ovillkorlig. I *Tyskland* överförs en jävsinvändning som framställts mot en domare i en underrätt i en del fall t.o.m. till en högre instans för avgörande. I *Sverige* och *Norge* kan en domare mot vilken jäv har anförts däremot delta i avgörandet av invändningen, om domstolen inte är domför utan domaren och en annan domare inte kan fås i stället utan betydande tidsspillan, besvär eller kostnader.

I *Sverige, Norge, Danmark, Tyskland* och *Frankrike* får en domare inte delta i behandlingen av ett mål efter det att jävsfrågan har blivit aktuell. I *Frankrike* är förbudet ovillkorligt. I *Sverige* får domaren dock vidta sådana åtgärder som inte utan synnerlig olägenhet kan uppskjutas och som inte innefattar avgörande av huvudsaken. En likande bestämmelse gäller också i *Norge, Danmark* och *Tyskland*.

I *Sverige, Danmark* och *Tyskland* får änd-

ring inte sökas i ett avgörande genom vilket en jävsinvändning i sak har godkänts. Om invändningen har förkastats får ändring däremot sökas i avgörandet. I Tyskland får avgörandet genast överklagas. I Sverige skall missnöje genast anmälas med avgörandet. Den domstol som behandlar målet skall då avgöra om beslutet får överklagas särskilt eller först i samband med huvudsaken.

De allmänna jävsbestämmelserna är nästan likadana i de länder som jämförelsen gäller. En domare anses jävig med stöd av den allmänna bestämmelsen, om förtroendet för domarens opartiskhet äventyras av något annat skäl än de som avses i de särskilda bestämmelserna.

I de länder som jämförelsen gäller kan frågan om domarjäv tas upp i domstolen på såväl domarens som en parts initiativ. En domare kan i allmänhet själv konstatera sitt jäv och dra sig ur behandlingen av målet. En domare får däremot i regel inte själv delta i avgörandet av en jävsinvändning som en part framställt mot domaren. I en del av länderna har domaren dock rätt att delta i avgörandet av invändningen om domstolen annars inte är domför. I bestämmelserna om en parts initiativrätt sägs i allmänhet att jävsinvändning skall framställas genast vid rättegångens början. Bestämmelsens faktiska betydelse varierar i de olika länderna. Om jävsinvändningen grundar sig på en särskild bestämmelse, prövas invändningen i allmänhet oberoende av när den har gjorts. En jävsinvändning som framställts för sent och som grundar sig på den allmänna bestämmelsen kan däremot lämnas utan prövning.

2.3. Bedömning av nuläget

Jävsbestämmelserna i 13 kap. 1 § rättegångsbalken är skrivna för mer än 250 år sedan. De är utformade med tanke på ett annorlunda samhälle än det vi lever i nu. Bestämmelserna är otillräckliga med hänsyn till dagens krav. Också bestämmelserna om förfarandet är bristfälliga. Tillämpningen av artikel 6 stycke 1 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna i överensstämmelse med Europadomstolens avgörandepraxis innebär en komplettering av grunderna för jävsbedömningen, men brister i den nationella lagstiftningen och dess föråldrade karaktär kan inte försvaras med detta.

Jävsgrunderna i rättegångsbalken är inte

tillräckligt heltäckande. Jävsbestämmelserna har också karaktären av en förteckning och är kasuistiska. Dessutom är bestämmelsernas språkdräkt föråldrad. Enligt rättegångsbalken är en domare jävig endast i de situationer som uttryckligen nämns i lagen. Bestämmelserna täcker inte alla de situationer där det kan uppstå en befogad misstanke gällande domarens opartiskhet. I praktiken har också bestämmelserna i synnerhet under de senaste åren getts en vidare tolkning än vad ordalydelsen skulle förutsätta. Tidigare tolkades bestämmelserna rigoröst och snävt i syfte att undvika överraskningar i fråga om domarjäv. På grund av att bestämmelserna är så föråldrade har man dock tvingats till en flexibel tolkning. Bristerna i bestämmelserna kan dock inte helt avhjälpas ens genom att de tolkas flexibelt.

Med tanke på tolkningssituationerna behövs det mera detaljerade bestämmelser än tidigare. Av bestämmelserna bör det klart framgå när en domare är jävig. Lagen bör också innehålla en bestämmelse med tanke på sådana framtida situationer som inte har kunnat beaktas när lagen skrivs. Det är inte heller möjligt att göra jävsbestämmelserna så detaljerade att de skulle beakta alla de situationer där omständigheterna kan ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. Därför är det nödvändigt att i lagen ta in en bestämmelse med stöd av vilken en domare efter övervägande i det enskilda fallet kan dra sig ur behandlingen av ett mål också i andra situationer än de som nämns särskilt i bestämmelserna. Också en part måste kunna föra frågan om domarjäv till domstol för avgörande.

En alltför stor försiktighet i fråga om eventuellt jäv och den alltför vida tolkningen av bestämmelserna har under de senaste åren ansetts utgöra ett problem vid domstolarna. Man kan för säkerhets skull byta handläggare också när domaren inte kan vara jävig men det kan befaras att en part kommer att framställa jävsinvändning. Frågan om jäv har varit i ett slags jäsningstillstånd efter att man, vid bedömningen av den, förutom rättegångsbalken har börjat beakta också artikel 6 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Genom de nya bestämmelserna bör man kunna förhindra att en domare med åberopande av jäv drar sig ur behandlingen av ett mål utan anledning.

De gällande bestämmelserna om förfarandet är bristfälliga, och de ålägger en domare

att delta i avgörandet av en jävsinvändning som gäller honom eller henne. Det vore naturligare att en domare mot vilken jäv har anförts inte fick delta i avgörandet av invändningen. Att en domare mot vilken jäv har anförts själv förkastar invändningen kan t.o.m. försvaga förtroendet för domstolsväsendets opartiskhet. Bestämmelsen måste följaktligen revideras.

Att ett jäv lämnas obeaktat kan leda till att den lägre domstolens beslut upphävs till följd av ändringssökande, även om beslutet inte är felaktigt. En part kan åberopa jäv först efter att avgörandet har meddelats, trots att parten har haft kännedom om grunden för jävet redan tidigare. Om ett rättegångsfel har begåtts på grund av jäv, upphävs beslutet och behandlingen av målet inleds på nytt av en annan domare eller sammansättning. Ett sådant resultat kan inte anses vara önskvärt, i synnerhet inte med tanke på de övriga parterna. Förfarandet kan inte heller annars anses motiverat med beaktande av parternas rättegångskostnader, domstolens ökade arbetsbörda och den tid som går åt. En part skall alltid utan dröjsmål åberopa en jävsgrund som parten har kännedom om. I förslaget föreskrivs om ett sådant krav för parterna.

3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen

3.1. Allmänt

I propositionen föreslås att bestämmelserna om domarjäv i 13 kap. rättegångsbalken skall ersättas med nya bestämmelser. Målet är att de grunder enligt vilka domstolarnas opartiskhet bedöms skall vara tillräckligt klara. I bestämmelserna strävar man efter ange sådana typiska omständigheter i anslutning till förhållandet mellan dels domaren och en part, dels domaren och det mål som skall behandlas som kan ge grundad anledning att misstänka att behandlingen av målet inte är opartisk. Ibland kan sådana omständigheter hänföra sig till en domares tidigare verksamhet att det finns grundad anledning att misstänka att personen har en sådan förhållning till avgörandet i målet att hans eller hennes förmåga till en opartisk bedömning av saken med rätta kan ifrågasättas.

Vid utarbetandet av förslaget har man ut-

gått från att jävsgrunderna för personer som behandlar rättskipningsärenden skall vara desamma oberoende av om det är fråga om allmän rättskipning eller förvaltningsrättskipning. Rättegångsbalken gäller endast allmän rättskipning, men beträffande domarjäv hänvisas i förvaltningsprocesslagen (76 §) till 13 kap. rättegångsbalken. Jävsgrunderna kan inte tillämpas på olika sätt i olika domstolar, men uttrycket i förvaltningsprocesslagen, "i tillämpliga delar", gör att det vid behov är möjligt att avvika från vad som i rättegångsbalken bestäms om partsinvändning och om behandlingen av en sådan. Inte heller begreppet part är enhetligt inom den allmänna rättskipningen och förvaltningsrättskipningen.

En del av jävssituationerna är sådana att de lätt kan igenkännas och är vanliga också i andra länders rättsordningar. Exempel på sådana är t.ex. de jävssituationer som hänför sig till domarens ställning som part, till släktskap, olika slag av uppdrag som biträde eller ombud eller till ett särskilt förhållande mellan en part och domaren. Det föreslås att detaljerade bestämmelser om dessa jävsgrunder skall tas in i lagen. Bestämmelserna ingår i den föreslagna 4 § (sakägar-, släktskaps- och intressejäv), 5 § (samfundsjäv) och 6 § (jäv på grund av ett särskilt förhållande till en part).

En domare kan vara jävig också i andra situationer än de klara typfallen. Jävet skall då bedömas från fall till fall, så att uppmärksamhet fästs bl.a. vid domarens förhållande till det mål som behandlas eller till parterna och vid en eventuell samverkan mellan de omständigheter som inverkar på jävet. En domare kan också enligt förslaget anses jävig om någon annan omständighet än en sådan som uttryckligen nämns i bestämmelserna ger grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken. Också behandlingen av samma mål i samma domstol kan ibland ge grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet. Det föreslås att en jävsgrund som följer av en sådan förhållning skall tas in i lagen.

Det normala förfarandet är att en jävig domare själv drar sig ur behandlingen av målet. I lagen behövs inga bestämmelser om detta. Enligt förslaget får en domare i allmänhet inte delta i prövningen av en jävsinvändning som gäller domaren själv. En jävig domare och en domare mot vilken jäv har anförts får inte heller delta i behandling-

en av huvudsaken.

I avvikelse från vad som gäller i dag föreslås det i propositionen att en part efter att domstolen har avgjort målet skall förlora rätten att åberopa en jävsgrund som parten har kännedom om. Det har inte ansetts motiverat att jävsinvändning skall kunna framställas först efter det att parten har fått kännedom om utgången i målet.

I den övriga lagstiftningen finns flera hänvisningar till bestämmelserna om domarjäv. T.ex. gäller om jäv för en förrättningsman som utför fastighetsförrättning och en medlem i en inlösningskommission vad som i rättegångsbalken bestäms om domarjäv (fastighetsbildningslagen 554/1995, 11 § och lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter 603/1997, 17 §). Med stöd av en hänvisningsbestämmelse bestäms också jäv för medlemmarna i bl.a. fastighetsmäklarnämnden och bokföringsnämnden i tillämpliga delar på samma sätt som för domare (förordningen om fastighetsmäklare 181/1993, 11 § och förordningen om bokföringsnämnden 784/1973, 7 §). På grund av denna proposition framkom inget behov av en översyn av hänvisningsbestämmelserna, eftersom propositionen till väsentliga delar motsvarar den gällande lagen och tolkningspraxis i fråga om den.

Lagstiftningen innehåller också särskilda jävsbestämmelser som gäller vissa myndigheter. Om jäv för bl.a. undersökningsledare och utredare bestäms i förundersökningslagen (449/1987, 16 §) och om jäv för åklagare i lagen om allmänna åklagare (199/1997, 12 §). Bestämmelserna motsvarar till stor del jävsbestämmelserna i lagen om förvaltningsförfarande. Av bägge myndigheterna förutsätts opartiskhet i uppgiften, och ett äventyrande av denna kan orsaka jäv för myndigheten. Frågan om vilka omständigheter som med fog kan anses äventyra opartiskheten måste avgöras från fall till fall. Bl.a. myndighetens ställning och uppgift i det mål eller ärende som saken gäller skall beaktas. En utredare och åklagare skall vara objektiva och behandla parterna sakligt, men t.ex. åklagarens roll i straffprocessen är sådan att hans eller hennes agerande inte kan verka opartiskt på samma sätt som en domares agerande. Med beaktande av dessa omständigheter kan jävet för en polis eller åklagare inte helt och hållet bestämmas i enlighet med jävsgrunderna för domare. Propositionen innehåller också endast tekniska änd-

ringar i jävsbestämmelser på annat ställe i lag.

3.2. Jävsbestämmelsernas tillämpningsområde

Enligt den föreslagna rubriken för kapitlet gäller bestämmelserna domarjäv. Bestämmelserna om domare skall enligt förslaget också tillämpas på andra ledamöter av domstolen och på föredragande, protokollförare samt personer som i domstolen avgör ett mål eller kan vara närvarande när det avgörs. Domarna vid de olika domstolarna har egna tjänstebeteckningar, men i detta förslag omfattas de alla av begreppet domare. Också på föredragandena tillämpas samma jävsbestämmelser som på de domare som avgör målet.

Högsta domstolen, hovrätterna och tingsrätterna är allmänna domstolar. Rättegångsbalken gäller dessa domstolar, men med stöd av hänvisningsbestämmelserna gäller jävsgrunderna också andra domstolar. Högsta förvaltningsdomstolen och de regionala förvaltningsdomstolarna är allmänna förvaltningsdomstolar. Jorddomstolarna, arbetsdomstolen, marknadsdomstolen och försäkringsdomstolen är specialdomstolar.

Vid tingsrätterna finns lekmannaledamöter som är nämndemannadomare. Dessutom kan den som hör till kanslipersonalen vid tingsrätten förordnas att sköta sådana domaruppgifter som bestäms i 19 § tingsrättslagen (581/1993). Den som hör till kanslipersonalen kan dessutom med stöd av 22 § tingsrättsförordningen (582/1993) bl.a. förordnas att utfärda stämningar och verkställa delgivningar. De sistnämnda uppgifterna jämställs inte med domaruppgifter. Med stöd av 6 § 2 mom. hovrättslagen (56/1994) kan dessutom också någon annan än en juristföredragande vid hovrätten förordnas till föredragande. Det föreslås att jävsbestämmelserna skall tillämpas på nämndemän och på domstolens övriga anställda i sådana fall när dessa utför rättskipningsuppgifter. Enligt rättegångsbalken och också enligt förslaget tillämpas bestämmelserna om domarjäv på protokollförare vid tingsrätterna.

Vid förvaltningsdomstolarna finns sakkunnigledamöter som är förtrogna med bl.a. barnskydd och psykiatri. Om behörighetsvillkoren för dessa personer bestäms i 8 § lagen om förvaltningsdomstolarna. Specialdomstolarnas sammansättning har komplette-

rats med sakkunnigledamöter som har särskild sakkunskap. Till dessa sakkunnigledamöter hänförs bl.a. jordrättsingenjörerna vid jorrdomstolarna och läkarledamöterna vid försäkringsdomstolen. Också vid de allmänna domstolarna finns sakkunnigledamöter. I militära rättegångsärenden kompletteras tingsrätternas sammansättning med militära ledamöter. Också av sakkunnigledamöterna krävs opartiskhet på samma sätt som av domarna.

I vissa andra specialprocesser har domstolarna s.k. biträdande sakkunniga i uppgifter som kräver särskild sakkunskap. De är inte ledamöter av domstolen. Biträdande sakkunniga i sjörättsmål och -ärenden är enligt sjölagen (674/1994) och sjöfartsväsendet kunniga och ojäviga personer (21 kap. 1 §) och i patenträttsmål enligt patentlagen (550/1967) tekniskt sakkunniga personer (66 §). Eftersom dessa personer har rätt att vara närvarande när beslutet fattas skall också de vara ojäviga.

De s.k. intresseledamöterna i vissa specialdomstolar företräder olika intresseorganisationer. En del av intresseledamöterna i bostadsdomstolarna representerar hyresvärdarna och en del hyresgästerna. Av intresseledamöterna i arbetsdomstolen representerar en del arbetsgivarna och en del arbetstagarna och tjänstemännen. Vid behandlingen av tvister som gäller tjänstekollektivavtal representerar en del på motsvarande sätt den ofientliga arbetsgivaren och en del tjänstemännen. En del av intresseledamöterna i marknadsdomstolen representerar löntagarna och konsumenterna och en del näringsidkarna. Också i försäkringsdomstolen finns det ledamöter som i olika grupper av ärenden representerar t.ex. arbetsgivarna, arbetstagarna eller förmånstagarna. Uppgiften som intresseföreträdare orsakar i sig inte jäv för en ledamot, men bestämmelserna om domarjäv gäller också dessa ledamöter.

En stor del av de anställda vid domstolarna sköter uppgifter som syftar till att på ett eller annat sätt förbereda domar. Dessa personer omfattas inte av tillämpningsområdet för bestämmelserna.

3.3. Kretsen av närstående

Om domaren står i ett nära förhållande till en part, finns det risk för att domaren antingen gynnar parten eller handlar på ett sätt som skadar denna. En sådan risk kan uppstå

om domaren särskilt försöker understryka att han eller hon är kapabel till en opartisk bedömning av saken. Detta är orsaken till att det i rättegångsbalken finns bestämmelser om jäv till följd av släktskap och till att liknande bestämmelser — med vissa variationer när det gäller omfattningen av kretsen av släktingar — är vanliga också i andra länders rättsordningar. I rättegångsbalken definieras jäv genom de äktenskapshinder om vilka bestämdes i 2 kap. giftermålsbalken, som upphävdes redan vid ingången av 1930. Jävet omfattar allt släktskap och svägerlag, dvs. "släktskap" till följd av äktenskap, i rätt upp- och nedstigande led, samt i fråga om släktskap i sidled kusiner så, att ställningen som kusin till följd av släktskap orsakar jäv, men däremot inte motsvarande ställning till följd av svägerlag.

I olika lagar finns också flera andra jävs-, släktskaps- och närståendebegrepp som avgränsats vid olika tidpunkter, på olika sätt och på olika grunder. De äktenskapshinder om vilka bestäms i 6—9 § äktenskapslagen (234/1929), sådana de lyder i lag av den 16 april 1987 (411/1987), grundar sig både på genetiska undersökningar och i synnerhet på att äktenskap mellan nära släktingar är etiskt olämpligt. I 2 och 3 kap. ärvdabalken (40/1965) har arvsrätten för släktingar begränsats så att kusiner och mera avlägsna släktingar inte ärver varandra. I 28 kap. 15 § (769/1990) strafflagen bestäms om när det är fråga om ett så nära förhållande mellan gärningsmannen och målsäganden att stöld och förskingring betraktas som målsägandebrott. Som ojävigt vittne godkänns enligt 17 kap. 43 § rättegångsbalken inte den som är eller har varit gift eller är trolovad med en part, den som är släkt med en part i rätt upp- eller nedstigande led eller är eller har varit gift med en sådan person, en parts syskon eller deras makar eller en parts adoptant eller adoptivbarn. Kretsen av släktingar som inte godkänns som testamentsvittne enligt 10 kap. 4 § ärvdabalken är så gott som likadan.

I lagen om återvinning till konkursbo (758/1991) har sådana nära förhållanden som grundar sig på också andra omständigheter än släktskap eller äktenskap beaktats på ett nytt sätt. Enligt lagens 3 § anses som närstående till en gäldenär förutom gäldenärens make och de släktingar jämte makar som räknas upp särskilt i bestämmelsen också personer som på något annat sätt står gäldenären särskilt nära.

Enligt 10 § 2 mom. lagen om förvaltningsförfarande anses som en tjänstemans nära släktingar tjänstemannens barn, föräldrar, far- eller morföräldrar och syskon samt deras makar och barn. Med nära släkting likställs en tjänstemans make och den som lever tillsammans med tjänstemannen under äkten-skapsliknande förhållanden, deras barn, föräldrar, far- och morföräldrar och syskon, deras makar och barn samt tjänstemannens trolovade. Som nära släkting anses också motsvarande halvsläkting. När jävet är som mest omfattande utsträcker det sig till tjänstemannens syskonbarn och far- och morföräldrarnas barn, dvs. fastrar och mosttrar samt far- och morbröder. Kusinskap orsakar däremot inte jäv. Enligt motiveringen till lagen om förvaltningsförfarande har man velat begränsa jävet till sådana släktskaps- och svärgerslagsförhållanden vilka kännetecknas av relativt fasta och nära mänskliga relationer och inom vilka den egendom som är föremål för arvsrätten till följd av släktskap normalt finns.

I de nyaste jävsbestämmelserna är den krets av närstående som är av betydelse med tanke på jäv mindre än i rättegångsbalken. En rättsjämförelse ger vid handen att det finns t.o.m. rätt stora skillnader mellan olika länder beträffande i vilken omfattning släktskapsförhållanden beaktas vid jävsbedömningen. Bestämmelsen i rättegångsbalken är föråldrad och svårtolkad, men tillämpningen av den har veterligen inte vållat några större problem. Den krets av släktingar som avses i bestämmelsen är dock så omfattande att den som sådan lämpar sig bättre för en gången tid. Släkter stannar inte på samma plats och man håller inte kontakt och umgås med sina släktingar på samma sätt som tidigare. Den omständigheten att samboförhållanden blir allt vanligare i kombination med ändringarna i släktnamnslagen innebär att personer som hör till samma släkt inte alltid längre känner igen varandra ens på basis av namnet. Ett av syftena med propositionen är att jävsgrunderna skall definieras så att domare och, i så stor utsträckning som möjligt, också parter skall kunna känna igen dem. Med tanke på detta syfte kan kretsen av närstående inte vara särskilt omfattande. Därför föreslås det i propositionen att denna krets skall begränsas jämfört med i dag.

Å andra sidan är den gällande bestämmelsen alltför snäv, eftersom t.ex. sambor inte

nämns i den. Det har också ansetts nödvändigt att utvidga kretsen av närstående så att även en person som står domaren särskilt nära och som kan jämföras med en familjemedlem eller en nära släkting till domaren kan höra till denna krets. T.ex. den som domaren sällskapar med kan vara en sådan person.

I förslaget har kretsen av närstående indelats i tre grupper. I den första ingår domarens familjemedlemmar, dvs. domarens make och barn samt barnbarn, föräldrar, syskon samt far- och morföräldrar. Till denna grupp hör dessutom andra personer som står domaren särskilt nära, liksom även varje närståendes make. Till den andra gruppen hör mera avlägsna släktingar till domaren. I förteckningen nämns också en tidigare make till domaren. Förteckningen omfattar inte domarens kusiner eller deras makar och inte heller makar till domarens syskonbarn. I den tredje gruppen räknas släktingar till domarens make upp. Dessa är makens barn, barnbarn, syskon, föräldrar samt far- och morföräldrar liksom även dessa personers makar och domarens makes syskonbarn. Förteckningen upptar inte syskon till domarens makes föräldrar eller makens kusiner och inte heller makar till dessa syskon och kusiner. Som närstående anses också motsvarande halvsläktingar. Beträffande den andra och tredje gruppen har man utgått från kravet på att texten skall vara tydlig. Förhållandet mellan en person som hör till någondera gruppen och domaren bedöms i förslaget på samma sätt när det gäller dessa två grupper.

Enligt förslaget skall en domare alltid anses vara jävig när någon av de närstående själv är med i rättegången som part, biträde, vittne eller i någon annan i lagen nämnd egenskap. Grupperingen av de närstående är av betydelse när den närstående inte direkt deltar i rättegången. Enligt förslaget skall en domare alltid vara jävig, om rättegången kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för en person som hör till familjekretsen eller om en sådan närstående hör till ett organ i en sammanslutning som är part. I fråga om andra släktingar och släktingar till domarens make krävs det också annat, främst att ärendet till sin art är så viktigt för parten att domarens opartiskhet kan ifrågasättas också på grundval av ett mera avlägset släktskap. Grupperingen av de närstående grundar sig också på den praktiska synpunkten att en domare inte skilt för varje mål

skall behöva försäkra sig om att rättegången inte ens indirekt berör någon av hans eller hennes släktingar. Arendets art ger å sin sida domaren anledning att närmare utreda eventuella släktskapsförhållanden.

3.4. Jävsgrunderna

Sakägarskap vid en rättegång eller ett intresse gällande föremålet för den

En domare är jävig att behandla ett mål till vilket domaren själv har en så nära anknytning att det är motiverat att ifrågasätta domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen. En domare kan inte behandla sin egen sak och inte heller ett mål där domaren själv är vittne eller sakkunnig. En domare kan inte heller vara biträde eller ombud för en part i ett mål som domaren behandlar. Om domaren företräder en fysisk person, kan domaren inte behandla ett mål som gäller denna person. Även om domaren inte deltar i rättegången som part, kan domaren inte behandla ett mål som kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för domaren. Till dessa delar motsvarar bestämmelserna den gällande lagen och de rådande principerna inom rättspraxis.

Förtroendet för domstolens opartiskhet kan med fog anses vackla om domaren skall avgöra ett mål som gäller en närstående till honom eller henne eller ett mål där domaren har till uppgift att höra en närstående som vittne eller bedöma personens sakkunskap. Inte heller verkar det i en utomståendes ögon lämpligt att en familjemedlem eller någon annan nära släkting är biträde eller ombud för en part i målet. I förslaget har det också ansetts nödvändigt att precisera och komplettera de gällande bestämmelserna om uppdraget som biträde eller ombud.

Det kan också uppstå tvivel om domarens opartiskhet när avgörandet i ett mål de facto inverkar på ställningen för en närstående till domaren, även om denna person inte är part eller ens har en sådan rättslig ställning att personen kunde vara part i målet. Enligt den gällande lagen är en domare jävig, om domaren eller en person som står i ett sådant förhållande till domaren som anges i 2 kap. giftermålsbalken kan vänta sig synnerlig nytta eller skada av saken. Det föreslås att en motsvarande bestämmelse med vissa språkliga ändringar skall tas in i lagen. Ordalydelsen motsvarar bestämmelsen i lagen om för-

valtningsförfarande (10 § 1 mom. 2 punkten).

Samfundsjäv

I den gällande lagen finns ingen uttrycklig bestämmelse om jäv på grundval av ett uppdrag som företrädare för en sammanslutning. I rättspraxis och i rättslitteraturen har en domare dock ansetts vara jävig i ett mål där domaren tidigare har varit laglig företrädare för en part. Med laglig företrädare har avsetts sådana företrädare för såväl fysiska som juridiska personer i fråga om vilka rätten att vara företrädare grundar sig på en bestämmelse i lag eller på ett förordnande av en myndighet eller på någon annan med dessa jämställbar objektiv grund. I lagen om förvaltningsförfarande finns en bestämmelse om samfundsjäv. Bestämmelsen har kompletterats genom en lag som trädde i kraft vid ingången av 1998 (543/1997).

I förslaget finns en särskild bestämmelse om samfundsjäv. Bestämmelsen motsvarar i övrigt lagen om förvaltningsförfarande, men den avviker i någon mån från nämnda lag på grund av definitionen av kretsen av närstående. Jävet grundar sig i princip på ett uppdrag som företrädare för en sammanslutning, men också det att en person hör till något annat organ i en sammanslutning kan utgöra en jävsgrund. Grunden för samfundsjävet är att uppdraget som företrädare för en sammanslutning eller någon annan viktig ställning i sammanslutningen skapar ett sådant lojalitetsband till denna att det finns grundad anledning att ifrågasätta personens förmåga att som domare vara opartisk i ett mål som gäller den, även om personen inte har något eget intresse att bevaka i saken.

Det föreslås att i lagen på samma sätt som i lagen om förvaltningsförfarande tydligt skall anges vilka uppdrag som företrädare och vilken ställning i en sammanslutning som alltid orsakar jäv. En domare som sköter ett uppdrag som en sammanslutnings lagliga företrädare är enligt förslaget alltid jävig. De av en sammanslutnings organ som inte är behöriga att företräda sammanslutningen utgör en förhållandevis heterogen grupp. Ett medlemskap i ett sådant organ kan dock i en utomstående ögon skapa en sådan motsvarande lojalitet gentemot sammanslutningen att det är motiverat att en medlem i organet alltid skall anses jävig i mål som gäller den. Enligt förslaget är med-

lemskap i en sammanslutnings förvaltningsråd eller i något därmed jämförbart organ också alltid en grund för domarjäv i mål som gäller sammanslutningen.

I lagen föreslås också bestämmelser utifrån vilka domarjävets fastställs i sådana fall när staten, en kommun eller något annat offentligt samfund är part. Enligt förslaget skall en domare anses jävig i mål som gäller dessa juridiska personer, om domaren innehar en ställning där han eller hon beslutar om förandet av statens, kommunens eller det offentliga samfundets talan i saken.

Det föreslås att en domare skall vara jävig också i sådana fall då någon som hör till domarens familjekrets innehar en ansvarsfull ställning i en sammanslutning som är part i målet. Samfundsjävet till följd av medlemskap i en sammanslutnings organ har begränsats till de allra mest närstående personerna. En mera omfattande personkrets skulle vara ägnad att skapa jävssituationer som domaren själv inte är medveten om.

Ett särskilt förhållande till en part

En i rätten anhängig tvist mellan domaren och en part kan orsaka risk för att domaren behandlar parten osakligt. Om domaren och en part är varandras motparter i ett mål, kan domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen av motpartens sak med fog ifrågasättas. Enligt förslaget orsakar ett motpartsförhållande jäv. Enligt den gällande lagen är en domare jävig, om en part är domarens vederdeloman eller uppenbara ovän. I förslaget ingår ingen bestämmelse om uppenbar ovän. Däremot föreslås det att i lagen skall tas in en mera allmän bestämmelse med stöd av vilken ett särskilt förhållande mellan domaren och en part kan utgöra grund för domarjäv. Detta förutsätter att förhållandet ger grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet i saken. Vid bedömningen av detta skall arten av det ärende som behandlas beaktas särskilt.

Vilket förhållande till en part som helst kan inte utgöra grund för jäv. I bestämmelsen nämns särskilt ett anställningsförhållande mellan domaren och en part. Ett anställningsförhållande kan vid sidan av ett ekonomiskt beroende också skapa en sådan lojalitet gentemot arbetsgivaren att man på goda grunder kan misstänka att domaren inte är opartisk och oberoende i arbetsgivarens sak. Också ett uppdragsförhållande kan till sin

ekonomiska betydelse och även annars vara jämförbart med ett anställningsförhållande. Den gällande lagen känner inte till någon sådan jävsgrund. Enligt lagen om förvaltningsförfarande är en tjänsteman jävig, om tjänstemannen står i anställningsförhållande eller i sådant uppdragsförhållande som har samband med det föreliggande ärendet till en part eller till den för vilken avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada.

Enbart ett arbets- eller tjänsteförhållande till staten, en kommun eller något annat offentligt samfund kan dock inte anses ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. Till följd av ett sådant anställningsförhållande uppstår i allmänhet inte någon sådan lojalitet gentemot arbetsgivaren att det kunde bedömas inverka på domarens förmåga att träffa ett opartiskt avgörande.

Utöver ett anställningsförhållande kan domaren stå i ett sådant förhållande till en part att det med fog kan misstänkas att domaren inte är kapabel till en opartisk behandling av saken. På denna misstanke inverkar givetvis arten av det ärende som behandlas. Enligt förslaget kan domaren avstå från att behandla t.ex. ett ärende som gäller en bank, om domaren tidigare under en lång tid har varit medlem av bankens förvaltningsråd.

Under den senaste tiden har det gjorts försök att jäva domare på t.o.m. mycket lösa grunder. För att detta inte skall upprepas i framtiden, föreslås det att i lagen skall tas in en bestämmelse där det sägs att ett sådant förhållande till en part som grundar sig på en normal kundrelation eller normalt ägande inte skall utgöra en jävsgrund. En domare kan t.ex. oberoende av ärendets art behandla ett mål som gäller en handelsrörelse där domaren är stamkund.

Instansjäv och förhandsinställning

Det kan uppstå en misstanke om att domarens opartiskhet äventyras, om domaren måste behandla samma mål eller avgöra samma mål eller en fråga som har nära samband med det två eller t.o.m. ännu flera gånger. Dessa situationer kan indelas i tre kategorier. Den första kategorin omfattar sådana fall där domaren tidigare har behandlat eller avgjort målet i samma domstol. Till den andra kategorin hör sådana fall där domaren har haft att göra med samma mål antingen i en annan domstol eller hos en annan

myndighet. Den tredje kategorin omfattar sådana fall där domaren har haft att göra med saken i annan egenskap än som domare eller myndighet. I alla dessa situationer kan det uppstå en befogad misstanke om att domaren på grund av den tidigare behandlingen av målet, och i synnerhet om domaren har träffat ett avgörande i det, redan har en bestämd förhåndsinställning till det slutliga avgörandet. På grund av denna förhåndsinställning kan det befaras att domaren inte är kapabel att opartiskt och öppet bedöma och avgöra samma mål när domaren skall behandla det på nytt.

Enligt den gällande lagen är en domare jävig, om domaren har "i annan Rätt i samma sak Domare varit" eller "förut såsom Betient i någon Rätt ... något slut fattadt, som then saken rörer". En domare har ansetts jävig både när domaren har avgjort samma sak i någon annan domstol och när domaren annars har beslutat om eller föredragit ett mål. Genom högsta domstolens avgöranden har en praxis också utformats beträffande tillämpningen av jävsgrunden.

En part anser i allmänhet att det är givet att de personer som behandlar partens sak i en annan domstol inte till någon del kan vara desamma som vid den tidigare behandlingen av målet. Enbart det faktum att samma person behandlar saken på nytt i en annan domstol är ägnat att väcka befogade misstankar gällande behandlingens opartiskhet, oberoende av om personen tidigare har träffat något avgörande i saken i den andra domstolen eller myndigheten eller inte. Enligt förslaget är en domare jävig, om domaren har behandlat samma mål i en annan domstol, hos någon annan myndighet eller som skiljeman. En domare är också jävig om en närstående som hör till domarens familjekrets har deltagit i behandlingen av målet.

Ofta blir man tvungen att behandla samma mål eller frågor som har nära anknytning till det t.o.m. många gånger under de olika faserna av en rättegång. I sådana fall när detta sker i samma domstol uppstår i allmänhet inget jävsproblem. Enbart den omständigheten att samma mål av orsaker som hänför sig till rättegångsförfarandet måste behandlas flera gånger äventyrar inte ett korrekt beslutsfattande. Inte heller utomstående torde anse att en sådan beslutsprocess äventyrar domarens opartiskhet. Vid behandling av ett mål i samma domstol torde jäv följaktligen

kunna uppstå först när domaren har träffat ett avgörande som ger upphov till en förhåndsinställning som kan äventyra domarens opartiskhet.

På basis av Europadomstolens avgöranden kan man inte sammanfatta några allmängiltiga regler för när ett tidigare avgörande i ett mål eller en del av ett mål i samma domstol är ägnat att ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. I en del fall verkar det som om jävströskeln skulle ha varit påfallande låg och i en del andra åter som om den skulle ha varit mycket hög. Avgörandena verkar till vissa delar t.o.m. vara inkonsekventa och motstridiga. Eventuella inkonsekvenser torde åtminstone delvis kunna förklaras med skillnader i rättsordningarna och med särskilda omständigheter i de enskilda fallen. Inte heller på basis av högsta domstolens prejudikat kan man få beslutsgrunder som skulle passa i alla situationer.

De situationer där frågan om domarens opartiskhet blir aktuell till följd av tidigare behandling eller avgörande av samma mål i samma domstol är sinsemellan mycket olika. Objektivt sett äventyras domarens opartiskhet ingalunda alltid. Frågan om ett eventuellt jäv måste avgöras på basis av prövning i varje enskilt fall. T.ex. partiella avgöranden som träffas under rättegången eller uppdelning av behandlingen av ett mål i flera faser, t.ex. förberedelse och huvudförhandling i tvistemål, orsakar i allmänhet inte jäv.

Det kan uppstå misstankar gällande domarens opartiskhet i sådana fall när ett mål med anledning av besvär återförvisas till tingsrätten för ny behandling. Inte heller i dessa fall finns det alltid grund för misstankarna. Om ett mål har avisats utan prövning i tingsrätten och återförvisas dit, är den domare som har avgjort målet inte jävig att behandla det på nytt, eftersom domaren ännu inte har tagit ställning till de frågor som skall avgöras efter återförvisningen.

Vid beredningen av förslaget har man också kommit fram till att det inte är möjligt att entydigt reglera domarjävet till den del det gäller jäv till följd av behandling av samma mål i samma domstol. Om en domare aldrig skulle kunna behandla samma mål, skulle domaren vara jävig också i sådana situationer när det inte finns någon orsak att ifrågasätta hans eller hennes opartiskhet. Därför är det mera ändamålsenligt att domarens jäv i dessa situationer prövas från fall till fall. Det avgörande är om det finns grundad anled-

ning att misstänka att domaren har en förhållning i saken.

En domare kan vara jävig att behandla ett mål också om domaren inte är jävig på basis av någon särskild jävsgrund, men någon annan omständighet ger anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. För att denna misstanke skall kunna anses vara befogad skall jävet grunda sig på en omständighet som på något sätt kan jämföras med jävsgrunderna i de övriga bestämmelserna. En sådan bestämmelse som kompletterar jävsgrunderna ingår i förslaget.

En domare skall betraktas som jävig om det på basis av en objektiv bedömning kan anses att domarens opartiskhet äventyras. En domare är med andra ord jävig, om en utomstående inte kan bli övertygad om att domaren är kapabel att vara opartisk i saken. På jävsprövningen inverkar bl.a. domarens förhållande till det mål som skall behandlas, till parterna eller till personer som annars berörs av målet. I princip skall den omständighet som äventyrar domarens opartiskhet kunna preciseras tillräckligt noga och vara godtagbar enligt en objektiv bedömning för att en jävsgrund skall föreligga.

3.5. Bestämmelser om förfarandet

I den gällande lagen sägs om verkningarna av jäv endast att en domare som är jävig "träde självmant ifrån Rätten". Enligt förslaget får en domare inte behandla ett mål om domaren är jävig på det sätt som anges i bestämmelserna. Någon särskild bestämmelse om att domaren skall dra sig ur behandlingen av målet behövs inte. I praktiken torde så gott som alla jävssituationer kunna förhindras genom att jävet konstateras utan formaliteter, varefter domaren avstår från att behandla målet. Det är dock nödvändigt att i lagen ta in en undantagsbestämmelse enligt vilken en jävig domare får avgöra en fråga som kräver brådskande behandling, om en ojävig domare inte utan avsevärd tidsspillan kan fås i stället för honom eller henne och om avgörandet inte inverkar på avgörandet i huvudsaken. Om domaren kan bytas ut, skall den jäviga domaren dock alltid dra sig ur behandlingen. Om alla tingsrättens domare är jäviga i målet, kan hovrätten förordna en ojävig domare från någon annan domstol att behandla målet.

En domare har såväl rätt som skyldighet att själv konstatera sitt jäv, oberoende av

vad jävet beror på. Enligt förslaget skall en domare självmant dra sig ur ett mål om domaren vet att han eller hon är jävig. Domaren har dock inte någon särskild utredningskyldighet med avseende på eventuella jävsgrunder. Trots att bestämmelsen ger en domare omfattande rättigheter att själv fastställa sitt jäv, innebär den inte att domaren skulle ha rätt att dra sig ur ett mål på andra grunder än de som anges i lagen.

Bestämmelserna om domarjäv är i dag ovillkorliga, så att underlåtelse att beakta jäv kan leda till att ett beslut upphävs till följd av ändringssökande. Också klagan över domvilla är möjlig. Också ett lagligt beslut kan upphävas på basis av jäv. När ett beslut upphävs skall målet återförvisas. Enligt den gällande lagen skall en part jäva domaren "beskedeliga". Enligt 16 kap. 1 § 1 mom. rättegångsbalken skall alla processinvändningar göras då svaranden första gången för talan i saken. Också en senare gjord invändning skall dock enligt 2 mom. upptas till prövning, om den gäller en omständighet som rätten är skyldig att självmant beakta. Rätten är skyldig att självmant beakta de ovillkorliga processförutsättningarna. Till dessa hör också frågan om domarjäv.

Enligt förslaget kan en part framställa en invändning om domarjäv. Ett koncentrerat rättegångsförfarande kräver att jävsinvändningar prövas redan i början av rättegången, så att denna inte senare behöver avbrytas på grund av en sådan invändning. En part skall av denna anledning också framöver framställa invändning om domarjäv genast när parten börjar föra talan i saken och efter att ha fått kännedom om vilka domare som deltar i behandlingen av målet. Om parten har kännedom om en omständighet som orsakar jäv, kan med tanke på de andra parterna en sådan situation inte anses önskvärd att parten har möjlighet att åberopa jävsgrunden först efter att avgörandet har träffats, dvs. i praktiken endast om målet utfaller till partens nackdel. Inte heller rättsskyddet för den som framställer invändningen kan anses förutsätta rätt till ett sådan förhållning. Enligt förslaget är huvudregeln att en part inte längre efter det att avgörandet har meddelats kan framställa jävsinvändning på en sådan grund som parten hade kännedom om före avgörandet.

Enligt den gällande lagen får en domare mot vilken en invändning om jäv framställs själv avgöra invändningen eller delta i avgörandet av den som ledamot av domstolen.

I förslaget är principen den motsatta: en domare mot vilken jäv har anförts får inte delta i avgörandet av jävsinvändningen. Det har ansetts att detta bättre än det nuvarande förfarandet tryggar allmänhetens förtroende för domstolarnas verksamhet. Förbudet kan dock inte vara kategoriskt, eftersom detta kunde innebära en möjlighet att förhindra en domstols normala verksamhet genom chikanartade jävsinvändningar som riktas mot alla domare. I en del fall kunde ett absolut förbud också annars i orimlig utsträckning försvåra domstolens verksamhet. Därför får enligt förslaget en domare mot vilken en invändning om jäv har framställts delta i prövningen av invändningen, om denna uppenbart saknar grund eller om domstolen inte är domför utan domaren och det inte är möjligt att komplettera sammansättningen utan avsevärt dröjsmål. Man kan bli tvungen att tillämpa denna undantagsbestämmelse i sådana fall när jävsinvändningen riktar sig mot flera ledamöter av samma domstol.

Enligt 16 kap. 3 § 3 mom. rättegångsbalcken har ändring inte fått sökas i ett beslut genom vilket en domare har förklarats jävig. I ett beslut genom vilket en jävsinvändning har förkastats har ändring däremot fått sökas i samband med huvudsaken. Dessa bestämmelser föreslås inte bli ändrade.

En jävig domare kan inte fortsätta behandlingen av målet. Därför behöver det inte vara tillåtet att söka ändring i ett beslut genom vilket en domare har förklarats jävig. Däremot bör ändring kunna sökas i ett beslut genom vilket en jävsinvändning har förkastats. Det kunde t.o.m. vara motiverat att överklaga ett sådant avgörande genom särskilda besvär. Genom ett dylikt överklagande skulle man undgå risken för att hela rättegången måste inledas på nytt i det fallet att hovrätten eller högsta domstolen skulle bedöma en jävsinvändning som framställts i tingsrätten på ett annat sätt och konstatera att domaren är jävig. Å andra sidan kunde ett regelmässigt tillåtande av ändringssökande leda till att jävsinvändningarna allmänt skulle börja utnyttjas i syfte att förhåla rättegångar. Det skulle vara svårt att begränsa ändringssökandet till vissa slag av mål. Enligt förslaget bibehålls möjligheten enligt den gällande lagen att söka ändring i samband med huvudsaken, eftersom mera tungt vägande grunder talar för detta alternativ.

4. Propositionens verkningar

Förslaget motsvarar till väsentliga delar gällande lag och rättspraxis. Därför har förslaget inga verkningar i fråga om ekonomi eller organisation.

5. Beredningen av propositionen

5.1. Beredningsskeden

Frågan om reformering av rättsväsendet och rättegångsförfarandet har varit aktuell sedan slutet av det förra århundradet. De första förslagen lades fram av den s.k. Wredes kommitté (kommittébetänkanden 1901:8-11) och gällde reformering av rättegångsväsendet. Därefter har sammanlagt sju förslag till totalrevidering av rättegångsväsendet lagts fram. Det sista gavs den 10 juni 1939. Förslagen gällde revidering av både domstolsväsendet och rättegångsförfarandet. I alla utom det sistnämnda propositionsutkastet föreslogs att det skulle stiftas tre olika lagar, en domstolslag, en lag om rättegång i tvistemål och en lag om rättegång i brottmål.

I propositionsutkasterna ingick också förslag till bestämmelser om domarjäv. Merparten av dem innehöll bestämmelser om fastställande av jäv utifrån en särskild jävsgrund samt en bestämmelse om en allmän jävsgrund. Bestämmelserna om den särskilda jävsgrunden liknade i hög grad bestämmelserna i den gällande lagen och i det förslag som ingår i denna proposition. Bestämmelsen om den allmänna jävsgrunden skulle enligt en del av propositionsutkasterna ha tillämpats på tjänstens vägnar och enligt andra endast på yrkande av en part. Alla propositionsutkasterna innehöll också bestämmelser om förfarandet vid behandlingen av jävsfrågor.

De ovan nämnda förslagen ledde inte till något resultat. Detta torde ha berott på krigens och på den ekonomiska depression som rådde under 1930-talets första hälft, då reformen inte ansågs vara ekonomiskt möjlig. Efter de senaste krigens inleddes beredningen av totalreformen av rättsväsendet och rättegångsförfarandet på nytt först under slutet av 1960-talet.

5.2. Beredningen av propositionen

Justitieministeriet tillsatte i januari 1995 en arbetsgrupp som fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till regeringsproposition om revidering av bestämmelserna om domarjäv i rättegångsbalken. Enligt uppdraget skulle särskild uppmärksamhet vid beredningen fästas vid bestämmelserna i artikel 6 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och i den rättspraxis som grundar sig på bestämmelserna.

Arbetsgruppen föreslog i sitt betänkande av mars 1996 att de jävsbestämmelser som man avsåg att ta in i 13 kap. rättegångsbalken skulle indelas i särskilda jävsgrunder och i en allmän jävsgrund som skulle vara beroende av prövning. De särskilda grunderna skulle omfatta sådana situationer där en omständighet som kan preciseras relativt noga orsakar jäv. Enligt den föreslagna allmänna jävsgrunden skulle en domare ha ansetts jävig när omständigheterna var ägnade att ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet, även om domaren inte var jävig på basis av de särskilda jävsgrunderna. Förslaget innehöll också detaljerade bestämmelser om prövningen av jävsinvändningar.

Utlåtanden om arbetsgruppens förslag erhöles av sammanlagt 31 olika myndigheter och organisationer. Remissinstanserna förhöll sig allmänt taget positivt till förslaget och ansåg att det är nödvändigt att reformera jävsbestämmelserna. Så gott som alla remissinstanserna ansåg att det var en lyckad lösning att dela in bestämmelserna i dels särskilda jävsbestämmelser, dels en allmän bestämmelse. Frågan om en domare skall vara jävig att behandla samma mål på nytt i samma domstol var central i utlåtandena, och olika synpunkter framfördes om saken. I synnerhet från förvaltningsdomstolarnas sida framfördes kritik om att tyngdpunkten i betänkandet hade lagts på den allmänna rättsskipningen och att man inte hade beaktat de särskilda problemen inom förvaltningsrättsskipningen. Det ansågs nödvändigt att jävsbestämmelserna utformas så att de också lämpar sig för förvaltningsrättsskipningen.

För den fortsatta beredningen tillsatte justitieministeriet en arbetsgrupp som fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till regeringsproposition på basis av arbetsgruppens betänkande och de utlåtanden som erhållits om det. Arbetsgruppen gjorde flera ändringar i betänkandet. Utgående från de utkast till bestämmelser som gjorts upp i beredningskedet ordnades vid justitieministeriet i mars 2000 för företrädarna för de allmänna domstolarna samt förvaltnings- och specialdomstolarna diskussionsmöten där förslaget behandlades. Efter mötena tillställdes deltagarna de ändrade förslagen till bestämmelser och detaljmotiveringen till dem. Därefter ordnades i april 2000 nya möten för deltagarna, där förslaget behandlades i detalj. I mötena deltog företrädare för högsta domstolen, högsta förvaltningsdomstolen, justitiekanslersämbetet, riksdagens justitieombudsmans kansli, Helsingfors hovrätt, Kouvola hovrätt, Helsingfors tingsrätt, Vanda tingsrätt, Helsingfors förvaltningsdomstol, Tavastehus förvaltningsdomstol, Vasa förvaltningsdomstol, I divisionen vid Södra Finlands jorddomstol, arbetsdomstolen, försäkringsdomstolen, Lautamiehet r.y., Finlands Juristförbund r.f. och Finlands Advokatförbund r.f.

Vid diskussionsmötena ansågs det att förslaget var motiverat och utkasten till bestämmelser genomförbara. Allmänt ansåg deltagarna att det var en lyckad lösning att den allmänna bestämmelsen i betänkandet hade spjälkts upp på flera bestämmelser och att kretsen av domarens närstående hade delats in i grupper så att området för jäv inte blir för omfattande. Vid mötena kom det fram att man är bekymrad över att området för jäv i dag är alltför omfattande och att jävsinvändningar framställs ofta och i allmänhet på rätt lösa grunder. Detta har även inneburit att domarna av försiktighetsskäl jävar sig också i sådana fall när det inte finns grundad anledning att ifrågasätta deras opartiskhet. Den bedömningen gjordes att de nya reglerna kommer att bromsa denna utveckling, som har ansetts vara negativ. Efter mötena har lagförslaget setts över, och motiveringen har kompletterats.

DETALJMOTIVERING

1. Lagförslag

1.1. Rättegångsbalken

13 kap. Om domarjäv

1 §. I paragrafen finns en allmän bestämmelse som gäller rättegångsbalkens 13 kap. I paragrafens *1 mom.* anges den allmänna principen enligt vilken en domare som vet att han eller hon är jävig inte får behandla ett mål. En domare är skyldig att självant ge till känna sitt jäv. Att domaren är jävig innebär samtidigt att han eller hon har rätt att vägra behandla ett visst mål. Frågan om jäv kan aktualiseras också om en part framställer en jävsinvändning. Bestämmelser om detta finns i 8 §.

Enligt momentet får en domare som är jävig inte behandla ett mål. Uttrycket behandla används i vid bemärkelse. Med det avses i detta sammanhang inte enbart att träffa ett avgörande, utan också de åtgärder som omedelbart föregår avgörandet, t.ex. föredragning och förberedelse. Normalt kontorsarbete och därmed jämförbara åtgärder är inte av betydelse från jävssynpunkt, varför den behandling som avses i bestämmelsen inte gäller sådana åtgärder. En registrator vid en domstol kan utföra registreringsåtgärder och en byråsekreterare sköta anskaffningen av de handlingar som domstolen behöver och vidta förberedande åtgärder utan att t.ex. sätta sig in i vem parterna i målet är. Regleringen kan till dessa delar jämföras med verkan av jäv enligt lagen om förvaltningsförfarande (11 §). Omfattningen av jävsregleringen framgår också av 2 § 1 mom., där det föreskrivs om vem bestämmelserna om jäv skall tillämpas på. En annan sak är att det är ändamålsenligt att i domstolarnas arbetsmetoder beakta också kanslipersonalens eventuella anknytning till de mål som behandlas så, att det inte i onödan uppstår misstro mot domstolsverksamheten t.ex. av den anledningen att en part får en stämning, kallelse eller begäran om utredning som undertecknats av en närstående till motparten. Ämbetsverkets chef kan vid behov fästa särskild uppmärksamhet vid dylika diskretionssynpunkter.

En domare kan i allmänhet ta ställning till sitt jäv efter att ha fått handlingarna i saken eller efter att annars ha fått kännedom om

parterna i ett mål som domaren skall behandla. Också efter det att domaren redan har börjat pröva ett mål kan det komma fram någon sådan omständighet som gör domaren jävig. Med stöd av bestämmelsen skall domaren dra sig ur behandlingen av målet efter att det har framkommit att han eller hon är jävig.

Jävet innebär att domaren inte till alla delar uppfyller de behörighetsvillkor som förutsätts av honom eller henne vid behandlingen av målet. Domstolens sammansättning är då inte laglig. Att behörighetsvillkoren uppfylls är en ovillkorlig processförutsättning som skall beaktas på tjänstens vägnar. Förfarandet kompletteras av bestämmelsen om jävsinvändning av en part i 8 §.

Det föreslås ingen särskild bestämmelse om förfarandet vid fastställande eller tillkännagivande av jäv, utan domaren kan dra sig ur målet utan formaliteter. Om domaren märker sitt jäv först efter att behandlingen av målet har inletts, är det dock skäl att i handlingarna göra en anteckning om jävet och grunden för det. När domaren måste bytas under pågående behandling är det att rekommendera att parterna informeras om att målet på grund av jäv har överfört till en annan domare. I skriftligt förfarande är detta i allmänhet inte nödvändigt.

I praktiken skall domaren informera ämbetsverkets chef eller ordföranden för sammansättningen om sitt och, vid behov, också kollegiets jäv, så att målet kan överföras till en ojävig domare för behandling. En nämndeman skall informera ordföranden om saken, så att en annan nämndeman kan utses till sammansättningen. Chefsdomaren eller ordföranden skall avgöra hur ingående domaren skall redogöra för grunderna för sitt jäv.

Ett av syftena med jävsreglerna är att en domare inte utan orsak skall kunna vägra behandla ett visst mål. Därför har ämbetsverkets chef eller ordföranden rätt att vid behov få uppgifter om grunderna för domarens jäv. Enbart ett tillkännagivande av jäv är inte tillräckligt för att det inte skall uppstå misstankar om att personen utan orsak drar sig ur behandlingen av målet.

I en sammansättning med flera domare kan det ibland uppstå en situation där någon av domarna har kännedom om en omständighet som enligt personens uppfattning

medför att någon annan domare är jävig att behandla ett visst mål. För att säkerställa att sammansättningen är laglig skall jävsfrågan givetvis diskuteras innan behandlingen av målet inleds. Det har inte ansetts nödvändigt att i lagen ta in en särskild bestämmelse om dylika omständigheter som hänför sig till arbetssätten. Om frågan av någon anledning inte kan avgöras genom administrativa åtgärder innan målet börjar behandlas, kan domaren informera parterna om sin åsikt om att den andra domaren är jävig. Parterna har enligt bestämmelsen möjlighet att framställa en invändning om jäv. Enligt förslaget avgörs invändningen i allmänhet i en sammansättning där den domare mot vilken jäv har anförts inte ingår. Om ingen av parterna framställer jävsinvändning eller om invändningen förkastas, kan behandlingen av målet fortsätta utan att sammansättningen ändras.

Det är inte alltid möjligt att utan dröjsmål få tag på en ersättare för en jävig domare. Det kan ibland vara svårt att få tag på en ojävig domare t.ex. i de mindre tingsrätterna eller i sådana fall när tingsrätten håller sitt sammanträde någon annanstans än i anslutning till kansliet. För att olägenheter till följd av dröjsmål skall kunna undvikas får en jävig domare med stöd av 2 mom. avgöra sådana brådskande frågor som inte inverkar på avgörandet i huvudsaken. En jävig domare kan således avgöra sådana frågor vilkas behandling inte kan skjutas upp. Det förutsätts då att saken är så brådskande att den inte kan vänta på behandling av en ojävig domare.

En jävig domare får endast fatta sådana beslut som säkerställer behandlingen av målet. Domaren får t.ex. besluta om uppskjutande av huvudsaken, beviljande av fri rättegång och betalning av vittnesersättningar. Också ärenden som gäller säkringsåtgärder och tvångsmedel samt fortsatt beslag kan kräva brådskande behandling. På grund av sakens natur bör man med alla medel undvika sådana situationer där häktning av en misstänkt utförs av en jävig domare. Den som har veckoslutsjour i fråga om tvångsmedelsärenden kan dock bli tvungen att avgöra ett häktningsyrkande, om saken inte kan vänta på behandling av en ojävig domare på grund av att tidsfristen för häktning löper ut.

Inom förvaltningsrättskipningen är sådana ärenden som gäller förbud mot och avbrytande av verkställighet typiska brådskande

frågor. Enligt lagen om indrivning av skatter och avgifter i utsökningsväg (367/1961) kan en domare eller föredragande som hör till rättskipningspersonalen på egen hand i fullföljdsdomstolen avgöra ett ärende som gäller förbud mot eller avbrytande av utsökning. Enligt utlänningslagen (378/1991) skall de ärenden som avses i lagen behandlas i brådskande ordning. Ärenden som hör till Helsingfors förvaltningsdomstols behörighet och som skall behandlas i underställningsförfarande enligt utlänningslagen kan avgöras i en sammansättning med en ledamot.

I allmänhet förutsätter ett avgörande som gäller förbud mot eller avbrytande av verkställighet eller meddelande av något annat verkställighetsförordnande enligt förvaltningsprocesslagen (586/1996) inte ett så brådskande förfarande att det inte skulle vara möjligt att på förhand utreda ett eventuellt jäv i fråga om sammansättningen och vid behov byta ut den mot en ojävig sammansättning.

Varken i förvaltningsprocesslagen eller i de lagar som gäller förvaltningsdomstolarna finns det några bestämmelser om att ett avgörande som gäller förbud mot eller avbrytande av verkställighet kan fattas i en sammansättning med en ledamot. En sådan sammansättning är således möjlig vid förvaltningsdomstolarna endast när bestämmelser om detta finns i speciallagen i fråga. Med beaktande av antalet ledamöter vid de olika förvaltningsdomstolarna är det ytterst osannolikt att man vid förvaltningsdomstolarna skulle bli tvungen att avgöra brådskande mål i en jävig sammansättning med en eller flera ledamöter. Om en sådan situation dock skulle uppstå, kan målet behandlas i den omfattning som föreslås i 2 mom.

En domare som är jävig får enligt förslaget under inga omständigheter avgöra sådana frågor som inverkar på avgörandet i huvudsaken. Avgöranden som hänför sig till inhämtande och avgränsning av rättegångsmaterial är exempel på sådana avgöranden. Dessa frågor är i allmänhet inte brådskande, varför de kan skötas av en ojävig domare.

Det föreslås att i lagen om utnämning av domare skall tas in en bestämmelse (19 a §) med stöd av vilken en ojävig domare vid behov kan förordnas till en tingsrätt eller en annan domstol.

2 §. Paragrafen innehåller två bestämmelser med definitioner. I 1 mom. anges för tydlighetens skull vem bestämmelserna i

kapitlet gäller. Med domare avses personer som utnämns enligt lagen om utnämning av domare (205/2000). Också nämndemännen vid de allmänna domstolarna och sakkunnigledamöterna vid i synnerhet förvaltningsdomstolarna och specialdomstolarna är domstolsledamöter. Bestämmelserna om domarjäv skall självfallet gälla också dem, eftersom de deltar i behandlingen och avgörandet av mål vid domstolen.

Förutom på yrkesdomarna och de övriga ledamöterna i den sammansättning som träffar avgöranden är det nödvändigt att tillämpa bestämmelserna om jäv på vissa andra personer som tjänstgör vid domstolarna. Det finns annars risk för att det uppstår tvivel gällande domstolarnas opartiskhet. Enligt förslaget skall bestämmelserna också gälla föredragandena vid domstolarna, även om dessa personer inte utövar beslutanderätt i saken. Med stöd av bestämmelserna i kapitlet bedöms också jävet i fråga om personer som avgör mål i en domstol. I fråga om sådana notarier och anställda vid kansliet som sköter rättskipningsuppgifter bedöms således jävsfrågan på samma sätt som när det gäller domare.

I en parts och också i utomståendes ögon kunde det verka olämpligt om t.ex. en familjemedlem till en annan part eller till ett vittne deltog i behandlingen vid sammanträdet och efter avslutat behandling fortfarande kunde vara närvarande när domstolens ledamöter förhandlar om domslutet. Förfarandet kunde framstå som olämpligt även om man visste att personen i fråga inte själv kan delta i de diskussioner som föregår avgörandet eller i beslutsfattandet. Personen skulle ändå genom sin närvaro kunna påverka de ställningstaganden som görs vid diskussionerna. Av sådana orsaker är det motiverat att jävsbestämmelserna också skall gälla protokollförare. Beträffande protokollförare finns i dag i rättegångsbalken en uttrycklig hänvisning till domarjäv (22 kap. 2 § 3 mom.). Bestämmelsen måste ändras i detta sammanhang, eftersom avsikten är att 2 § 1 mom. skall vara uttömmande.

Jävsbestämmelserna skall också gälla andra personer som kan vara närvarande när ett mål avgörs utan att vara ledamöter av domstolen. Härmed avses t.ex. sakkunniga som bistår domstolen i uppgifter som kräver särskild sakkunskap, t.ex. patentmål.

Förberedande åtgärder som hänför sig till behandlingen av ett mål kan däremot vidtas

och annat kontorsarbete utföras utan hänsyn till eventuellt jäv för en anställd vid domstolen. Likaså kan man utan hänsyn till jäv avgöra t.ex. vem av de anställda som skall biträda vid en syneförrättning. Sådana åtgärder kan vidtas på normalt sätt och utan att man behöver förutse t.ex. vem som senare kommer att delta i den eventuella behandlingen vid sammanträdet.

Förhållandet mellan domaren och en part utgör enligt flera av bestämmelserna i kapitlet en grund för domarjäv. I bestämmelserna avses med part också en målsägande, en intervenient och en person som skall höras och som kan jämsställas med en part. En bestämmelse om detta föreslås i paragrafens 2 mom. Parter i ett brottmål är åklagaren, målsäganden och den åtalade. En målsägande skall beaktas vid jävsprövningen också när personen i fråga inte för talan i saken och därför inte betraktas som part i målet. I ansökningsärenden betraktas sökanden som part, och andra som har del i saken anses i allmänhet ha samma ställning som en person som skall höras och som kan jämsställas med en part.

Vid jävsbedömningen är också förhållandet mellan domare och vittne av betydelse. Enligt 2 mom. jämsställs med vittne i kapitlet också en person som skall höras i bevissyfte. Bestämmelser om hörandet finns i 17 kap. 18 § rättegångsbalken.

Inom förvaltningsrättskipningen existerar inget tvåpartsförhållande i den bemärkelsen att den myndighet som har fattat beslutet skulle betraktas som motpart till en fysisk eller juridisk person som överklagar ett beslut. Den myndighet som har fattat beslutet kan vara part (formell part) i sådana fall när myndigheten själv söker ändring hos en domstol, eller när det är fråga om ett förvaltningstvistemål som myndigheten har väckt eller där ersättningskyldigheten gäller myndigheten.

Trots avsaknad av formell ställning som part hörs en myndighet som har fattat beslut i ett förvaltningsärende i förvaltningsdomstolen, och myndigheten kan hos ändringssökanden framställa yrkande om t.ex. ersättning för rättegångskostnaderna.

I fråga om förvaltningsrättskipningsärendena har ett särskilt tvåpartsförhållande ordnats vid behandlingen av skattebesvär och vissa andra kategorier av ärenden. I ärenden som gäller beskattning är företrädaren för skattegångarsidan (skatteombudet) den skattskyldi-

ges motpart. Varken den myndighet som har beslutat om beskattningen eller skatterättsenämnden är formella parter i processen.

Som motpart till den som söker ändring anses inte heller en sådan fysisk eller juridisk person som genom det beslut av myndigheten som överklagats har beviljats något visst tillstånd eller någon viss förmån eller förpliktats till någon viss verksamhet. En sådan person, som inte är formell part, hörs dock i förvaltningsdomstolen under behandlingens gång. Personen kan också framställa ett eget yrkande om ersättning för rättegångskostnaderna.

Inom förvaltningsrättskipningen kan antalet potentiella parter eller personer som annars skall höras under processen vara stort. Varje kommunmedlem kan anföra kommunalbesvär. Förvaltningsbesvär kan å sin sida anföras av var och en som beslutet i fråga riktar sig mot eller vars rättigheter, intressen eller skyldigheter saken gäller. T.ex. när det gäller de tillstånds- och ersättningsärenden som avses i miljöskyddslagen (86/2000) och vattenlagen (264/1961) kan antalet potentiella ändringssökande uppgå till flera hundra, och antalet personer som hörs under den tidigare behandlingen av målet kan vara ännu flera. Syftet med jävsreglerna är att trygga tilltron till domstolarnas opartiskhet. Detta förutsätter inte att begreppet part inom förvaltningsrättskipningen vid jävsbedömningen alltid skall ha samma innebörd som inom den allmänna rättskipningen. Ibland måste man göra en avgränsning av praktiska skäl, eftersom det i fråga om kommunalbesvåren förekommer situationer där en besvärsskrift har undertecknats av ett stort antal personer på samma sätt som en adress. Det är således inte nödvändigt att gå igenom dylika, i praktiken delvis också otydliga, namnteckningar för att säkerställa att domaren är ojävig.

Med beaktande av dessa utgångspunkter avses inom förvaltningsrättskipningen med part enligt paragrafens 2 mom. den som deltar i en process och själv söker ändring eller är part i en förvaltningstvist. Som en person som skall höras och som kan jämföras med en part kan betraktas en person som har erhållit tillstånd, när t.ex. en granne för vilken personens verksamhet orsakat olägenheter är formell part i processen. Också en verksamhetsidkare som genom förvaltningstvångsmedel har ålagts någon viss åtgärd kan vara en person som skall höras och som kan jämföras

med en part, om besvären gäller att de ålagda skyldigheterna inte anses tillräckliga. På samma sätt som i fråga om de allmänna domstolarna kan jäv för en domare vid en förvaltningsdomstol uppkomma genom att en sådan part eller person som skall höras och som kan jämföras med en part står i släktskaps- eller annat sådant förhållande till domaren som orsakar jäv. Om parten eller den som skall höras och som kan jämföras med en part är en myndighet, kan ett eventuellt jäv grunda sig på att en släkting till domaren eller någon annan som står i ett sådant förhållande till honom eller henne att jäv uppkommer tidigare har deltagit i behandlingen av ärendet hos denna myndighet, företräder myndigheten eller har beslutat om förande av myndighetens talan.

3 §. Ett släktskapsförhållande mellan domaren och en part har alltid varit en typisk jävsgrund. I propositionen jämföras också andra särskilt nära förhållanden med ett släktskapsförhållande. I den föreslagna 3 § ingår bestämmelser i vilka fastställs vad som avses med närstående enligt bestämmelserna i kapitlet.

Kretsen av närstående har i förslaget indelats i tre grupper. Till den första gruppen hör domarens allra närmaste personkrets, som kan kallas familjekretsen. Till den andra gruppen hör sådana släktingar till domaren själv som är mera avlägsna än personerna i familjekretsen och tidigare makar till domaren. Till den tredje gruppen hör nära släktingar till domarens make. Beträffande den andra och tredje gruppen skall principen vara att lika vikt vid jävsbedömningen läggs vid släktingar som hör till dem. Indelningen i grupper i propositionen är således till dessa delar teknisk.

Indelningen av kretsen av närstående är av betydelse i synnerhet i fråga om mål som gäller sammanslutningar och myndigheter. När en släkting som inte hör till familjekretsen är t.ex. verkställande direktör i en sammanslutning som är part, skall vid jävsbedömningen bl.a. fästas uppmärksamhet vid arten av det ärende som behandlas. I en motsvarande situation är bestämmelserna ovillkorliga för de närmaste släktingarnas del så, att en domare inte får behandla ett mål som gäller en sammanslutning, om någon ur domarens familjekrets är verkställande direktör i sammanslutningen. När det gäller den närståendes egen sak, är domaren jävig i fråga om de närstående personerna i

alla de ovan nämnda grupperna.

Vid bedömningen av om en domare är jävig är det skäl att lägga lika stor vikt vid familje- och svågerlagsförhållanden som uppkommer genom äktenskap eller samboförhållande som vid motsvarande släktskapsförhållanden. I alla tre punkterna i 1 mom. föreslås därför att som närstående i regel skall betraktas också maken till var och en av de släktingar som nämns i bestämmelsen. Endast makarna till domarens och hans eller hennes makes syskonbarn har utelämnats. Av 2 mom. följer å sin sida att med make förutom make avses också en sambo, och att som närstående betraktas också motsvarande halvsläkting.

I 1 mom. 1 punkten räknas domarens närmaste släktingar upp. Sådana är för det första domarens familjemedlemmar, dvs. make och barn. Närstående enligt 1 punkten är dessutom domarens barnbarn, syskon, föräldrar samt far- och morföräldrar. Med närstående avses vid sidan av maken och de närmaste släktingarna också andra personer som står domaren särskilt nära.

En sådan i denna punkt avsedd person som står domaren särskilt nära skall i allmänhet ha samma ställning i domarens liv som en familjemedlem eller någon annan av de personer som räknas upp i denna punkt. Enligt förslaget har domaren således rätt och också skyldighet att avstå från att behandla ett mål i vilket en person som inte hör till domarens närmaste krets genom släktskap utan som av någon annan orsak står domaren särskilt nära är part. En mera avlägsen släkting till domaren än de som räknas upp i paragrafen, t.ex. en kusin, kan givetvis vara en sådan i punkten avsedd person som står domaren så skilt nära.

Ordalydelsen i bestämmelsen motsvarar till dessa delar 3 § 1 mom. 3 punkten lagen om återvinning till konkursbo (758/1991), enligt vilket lagrum en person som står gäldenären särskilt nära med tanke på återvinning har getts samma ställning som de släktingar till gäldenären som nämns i paragrafen. I regeringens proposition med förslag till lagstiftning om återvinning till konkursbo (RP 102/1990 rd) fästes uppmärksamhet vid mångfalden av personliga förhållanden och konstaterades att en katalogisering som avser att vara uttömmande i fråga om de omständigheter som grundar ett särskilt nära förhållande vore ägnad att vid tillämpning av bestämmelsen leda till en schematisering utan

motsvarighet i de faktiska förhållandena (s. 45). Enligt motiveringen kunde ett särskilt nära förhållande främst med tanke på återvinningen vara grundat på att parterna bor i gemensamt hushåll eller på något annat fast personligt band dem emellan. Som exempel nämns i propositionen förlovade, sambor samt fosterföräldrar och -barn (s. 45).

Enligt förslaget skall som närstående till domaren inte betraktas domarens kusiner och inte heller andra släktingar som är mera avlägsna än de släktingar som räknas upp i 1 och 2 punkten. Inte heller syskon till domarens makes föräldrar eller kusiner till domarens make betraktas som närstående. I fråga om släktskapsförhållandena har det ansetts befogat att jävet skall begränsas till en relativt nära krets av släktingar. Kretsen utvidgas dock till att omfatta också dessa släktingar och även andra personer, om domaren annars har ett särskilt nära förhållande till personen i fråga. Regelbundna och täta kontakter samt en förtrolig relation kan betraktas som ett slags minimikrav för att domaren och en mera avlägsen släkting skall anses ha ett nära förhållande. Domaren kan då på basis av 1 mom 1 punkten vägra behandla ett sådant mål som han eller hon uppriktigt kan ha svårt att förhålla sig neutralt till. Som exempel på sådana mål kan nämnas mål som gäller en person som domaren sällskapar eller är förlovad med eller en mycket nära vän.

Arten av det ärende som behandlas kan dessutom inverka så att ett släktskapsförhållande skall betraktas som ett sådant särskilt förhållande mellan domaren och målsäganden att domaren med stöd av 6 § 1 mom. 2 punkten skall anses jävig. En domare kan t.ex. för behandling få ett mål där en förälder till någon av domarens far- eller morföräldrar eller ett barnbarnsbarn till domaren t.ex. är part. Släktingar i fjärde led omnämns inte i 1 punkten på grund av att dessa situationer är så sällsynta, men det är klart att dessa personer skall anses stå domaren särskilt nära och att domaren inte kan behandla mål som gäller dem.

Om det är fråga om ett sådant förhållande som närstående som utgör grund för jäv skall bedömas enligt den tidpunkt när domaren skall avgöra om han eller hon eventuellt är jävig. En hjärtevän från barndomen eller studietiden kan t.ex. inte betraktas som närstående till domaren, om de inte längre är varandras förtrogna och inte har umgått

kontinuerligt.

Ofta är det bara domaren själv som är medveten om ett jäv som grundar sig på en särskilt nära relation. Om relationen baserar sig på sådana omständigheter som är synliga även för utomstående, t.ex. ett gemensamt hushåll eller en förlovning, kan också parten varsebli jävet och göra en invändning om att domaren är jävig, som självfallet godkänns. I övriga fall torde tillämpningsområdet för bestämmelsen i allmänhet inte mot domarens vilja kunna utsträckas till att omfatta personer som domaren själv inte anser sig stå särskilt nära.

Närstående till domaren är enligt 1 mom. 2 punkten för det första domarens föräldrars syskon, dvs. fastrar och mostrar samt far- och morbröder, liksom även makar till dessa. Som närstående betraktas enligt denna punkt också domarens syskonbarn, men inte deras makar. Det torde också allmänt råda tvivel om en domares förmåga att vara neutral vid behandlingen av frågor som gäller en tidigare make. Enligt förslaget betraktas följaktligen vid jävsbedömningen en make till domaren som närstående till domaren också efter det att äktenskapet eller samboförhållandet har upphört. I bestämmelsen nämns inte en tidigare make till domarens make, utan jävsbedömningen görs till dessa delar med stöd av 7 § 3 mom.

Som närstående till domaren betraktas enligt 1 mom. 3 punkten domarens makes barn, barnbarn, syskon, föräldrar samt far- och morföräldrar, liksom även dessa personers makar. Också domarens makes syskonbarn betraktas som närstående till domaren, men däremot inte dessa personers makar. Kontakterna mellan domaren och hans eller hennes makes syskonbarn kan i synnerhet efter det att barnen vuxit upp vara mycket sporadiska, och deras sambor eller makar kan antingen helt och hållet eller åtminstone under en lång tid vara helt obekanta för domaren. Det skulle således finnas uppenbar risk för att domaren skulle behandla ett mål som gäller en sådan persons make utan att vara medveten om att det föreligger jäv. Av samma orsaker har makar till domarens egna syskonbarn lämnats utanför kretsen av närstående.

Till skillnad från när det gäller domarens egna släktingar betraktas enligt förslaget syskon till domarens makes föräldrar och dessa syskons makar inte som närstående. I en familj där släktbanden inte är fasta eller i ett

nytt äktenskap eller förhållande känner en person t.ex. inte nödvändigtvis så avlägsna släktingar till maken ens till namnet. Om kretsen av närstående skulle utsträckas också till dessa personer, skulle det åter finnas risk för att en jävsgrund skulle uppstå som domaren själv inte märker. En domare är således inte i egenskap av närstående jävig att behandla t.ex. ett mål som gäller domarens makes morbror eller dennes hustru.

I 2 mom. föreslås att med makar skall avses såväl äkta makar som personer som lever under äktenskapsliknande förhållanden. Som närstående betraktas således domarens sambo och sambons i 3 punkten nämnda släktingar jämte makar eller sambor, sambor till domarens i 1 och 2 punkten nämnda släktingar samt en tidigare sambo till domaren. Samma princip iakttas inom förvaltningsförfarandet och allt oftare också inom den övriga lagstiftningen. Begreppet äktenskapsliknande förhållanden definieras inte särskilt i bestämmelsen. En situation där två personer av olika kön stadigvarande lever tillsammans i ett gemensamt hushåll betraktas i allmänhet som ett samboförhållande. Också bestämmelsen avses ha detta innehåll. Om det är fråga om personer av samma kön, kan de jämföras med sambor. På grund av att dessa förhållanden är så sällsynta har man inte tagit in någon särskild bestämmelse om dem i lagen, varför ett jäv skall beaktas med stöd av 7 § 3 mom. Enligt 2 mom. betraktas som nära släktingar också halvsläktingar såsom en styvmor, en halvbror och ett barn till en halvsysster. Bestämmelsen motsvarar den gällande lagen.

Däremot är det inte nödvändigt att i lagen särskilt nämna adoptivförhållanden, eftersom ett adoptivbarn enligt 12 § adoptionslagen (153/1985) vid tillämpningen av vad som gäller om rättslig verkan av släktskap och svägerskap skall anses som adoptivföräldrarnas barn. Förhållandet mellan ett barn som har getts som adoptivbarn och barnets biologiska föräldrar är i allmänhet ett sådant särskilt nära förhållande som avses i 1 mom. 1 punkten. Detsamma gäller adoptivbarn som har adopterats enligt den lagstiftning som föregick lagen den 19 januari 1979 om adoption (32/1979).

4 §. Paragrafen innehåller bestämmelser om s.k. sakägar-, släktskaps- och intressejäv. Enligt dem anses en domare vara jävig att behandla ett mål när domaren själv eller en närstående till honom eller henne deltar i

rättegången som part eller i någon annan egenskap, eller när utgången i målet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för domaren eller en närstående till honom eller henne.

Det är självklart att ingen får vara domare i sin egen sak. I 1 mom. 1 punkten finns en uttrycklig bestämmelse om detta: en person kan inte vara domare i ett mål där han eller hon själv är part. Denna princip har tidigare framgått av Domarreglerna, och det har varit vedertagen praxis att den har iakttagits. En domare är enligt 1 punkten jävig också om han eller hon är intervenient eller om domaren skall höras och kan jämföras med en part. Detta följer av definitionen i 2 § 2 mom. Jäv uppkommer således i ett mål där domaren deltar i rättegången som bi- eller huvudintervenient eller där domaren deltar i rättegången med stöd av 18 kap. 5 § rättegångsbalken, när en part framställer ett återgångskrav eller ett anspråk på skadestånd eller något annat därmed jämförbart yrkande mot domaren för den händelse att parten förlorar målet.

Tillämpat på förvaltningsrättskipningen kan en domare betraktas som jävig att behandla såväl ett sådant mål där domaren eller en närstående till domaren är formell part som ett sådant mål där domaren eller en närstående till domaren kan höras i domstolen på grund av ställning som materiell part. I det sistnämnda fallet kunde det t.ex. vara fråga om ett bygglov som beviljats en rågranne till domaren eller ett miljötillstånd som beviljats någon mera avlägsen granne. Inom förvaltningsförhållandet har domaren i dylika mål ställning som person som skall höras, och domaren kan också själv söka ändring i besluten. Eftersom domaren kan höras också i förvaltningsdomstolen inom ramen för domstolens utredningsskyldighet, är det inte ändamålsenligt att domaren deltar i behandlingen av ett sådant mål.

En allmän jävsgrund är att domaren står i släktskapsförhållande till en part. De släktskapsförhållanden och övriga nära förhållanden som är av betydelse med tanke på jäv definieras ovan vid 3 §. Enligt den ifrågavarande 4 § 1 mom. 1 punkten kan en domare inte behandla ett mål där en närstående till honom eller henne är part, målsägande eller intervenient, eller där en närstående till domaren skall höras och kan jämföras med en part. Såsom konstaterats ovan vid 2 § 2 mom. uppkommer jäv i fråga om

behandlingen av ett brottmål också när en närstående till domaren är målsägande, även om personen inte för talan i saken.

En person bibehåller sin ställning av part i fullföljdsdomstolen, även om personen själv inte har fört saken till domstolen utan besvären har anförts av motparten eller av någon annan som är berättigad att söka ändring. En jävsgrund som uppkommit på basis av den ifrågavarande punkten har samma inverkan vid ändringssökandet som den hade i den lägre instansen. En ledamot av fullföljdsdomstolen kan inte pröva ett mål i vilket ledamoten eller en närstående till honom eller henne har varit part i den lägre instansen. Om den närstående inte längre har ställning som part, är inte heller domaren jävig. Om t.ex. en närstående till domaren har varit målsägande eller svarande i ett brottmål som har överklagats men behandlingen i fullföljdsdomstolen inte längre gäller denna person, kan domaren delta i behandlingen av målet. I annat fall kunde det åter finnas risk för att domaren skulle kunna vara jävig i ett mål utan att vara medveten om det. Det finns inte heller grund för jäv av den anledningen att domaren inte tar ställning i den närståendes sak. Om det att den närstående har varit involverad tidigare under behandlingen av målet på något sätt fortfarande kan inverka på den del av målet som domaren behandlar, kan domaren betraktas som jävig med stöd av 7 § 3 mom.

Det är möjligt att någon annan avlägsen släkting till domaren är part i en rättegång som väckt allmänt intresse. Det kan då hända att domaren på grund av släktskapsförhållandet har deltagit i diskussioner som gällt målet eller tagit ställning i saken, och han eller hon kan också åtminstone preliminärt ha gett sin släkting råd om hur denna skall gå till väga. På grund av sitt engagemang kan domaren då i allmänhet inte, i synnerhet inte i utomståendes ögon, anses vara opartisk i saken, och domaren skall därför jäva sig. Som jävsgrund kommer 6 § 1 mom. 2 punkten i fråga. Enligt den finns det orsak att ifrågasätta domarens opartiskhet på basis av släktskap eller ovan nämnda kontakter med en släkting, eller om ärendets art ger anledning till detta. Också bestämmelsen i 7 § 3 mom. kan komma i fråga. Enligt den kan jäv uppkomma av orsaker som kan jämföras med de jävsgrunder som anges i kapitlet, om det finns grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet. Med

beaktande av släktskapsförhållandet lämpar sig bestämmelsen i 6 § bättre i denna situation.

I 1 mom. 2 punkten finns en bestämmelse enligt vilken en domare är jävig i ett mål där domaren eller en närstående till honom eller henne företräder, biträder eller är ombud för en part. I ett brottmål kan biträdet också vara en försvarare som förordnats för en misstänkt eller en stödperson som förordnats för målsäganden. Jävet kvarstår även om uppdraget som företrädare, biträde eller ombud upphör medan målet ännu är anhängigt. Om t.ex. domarens make har biträtt en part i underrätten, får domaren inte pröva målet i fullföljdsdomstolen, inte ens när den part som maken har biträtt har förklarat sig nöjd med beslutet. Detta förutsätter givetvis, liksom i 1 punkten, att den som maken biträder fortfarande är part och att motparten således har anfört besvär i målet. I annat fall är fullföljdsdomstolens avgörande inte längre av betydelse för den part som biträts av domarens make, och det finns således inte längre någon grund för jävet.

En lagfaren ledamot av en allmän domstol får enligt 15 kap. 3 § 2 mom. rättegångsbalken inte vara ombud vid en rättegång och inte heller biträda någon annan än en sådan nära släkting som avses i bestämmelsen eller en myndling. Bestämmelsen gäller också förvaltningsdomare. En domare får bl.a. biträda sin make, sina barn och sina föräldrar. Bestämmelsen hindrar inte domaren från att vara biträde eller ombud i ett ärende som inte behandlas i rätten. Om ett sådant ärende senare blir föremål för domstolsbehandling, måste domaren anses vara jävig på basis av 7 § 3 punkten, då det tidigare uppdraget som biträde eller ombud hänförs till den rättegång som blivit anhängig och vid bedömningen av domarens opartiskhet kan jämföras med de fall som avses i den ifrågavarande 2 punkten.

Någon motsvarande situation kan åtminstone inte i regel uppstå i sådana fall när en närstående till domaren har biträtt en part före rättegången, eftersom domaren på grund av den närståendes tystnadsplikt i allmänhet inte ens är medveten om uppdraget som biträde. Situationen är en annan om uppdraget har varit av betydelse med tanke på rättegången, t.ex. om det är fråga om en tvist som gäller ett avtal som den närstående har gjort upp. Också då kan 7 § 3 mom. utgöra grunden för jävet. Jäv kan också uppkomma

om avsikten är att den närstående skall höras som vittne i målet.

Det förbud mot att vara ombud eller biträde om vilket föreskrivs i rättegångsbalken gäller bl.a. inte föredragande, nämndemän och kanslipersonal. Ett uppdrag som ombud eller biträde i ett mål som behandlas i domstol gör dock också dessa personer jäviga att föredra målet eller att delta i avgörandet av det.

Det är inte önskvärt att en part med flit skall kunna framkalla en situation där en domare blir jävig när behandlingen av ett mål eventuellt redan är långt framskriden. Efter att målet har tilldelats en viss domare, kan en part inte längre enligt 15 kap. 3 § 3 mom. rättegångsbalken fritt välja en närstående till domaren till biträde eller ombud. Parten skall i en sådan situation i regel byta ombud eller biträde.

Förutom uppdraget som biträde eller ombud gäller punkten också jäv till följd av att en person företräder en part vid en rättegång i sådana fall då parten, så som framgår av 2 mom., är en fysisk person. En domare är jävig, om domaren eller en närstående till domaren är vårdnadshavare, intressebevakare eller någon annan med dessa jämförbara företrädare för en part medan rättegången är anhängig. I egenskap av vårdnadshavare för ett minderårigt barn är domaren jävig med stöd av 1 punkten. T.ex. sådana förmyndare och gode män som förordnats innan lagen om förmyndarverksamhet (442/1999) trädde i kraft och på vilka lagens bestämmelser om intressebevakare tillämpas är sådana företrädare som avses här.

I 1 mom. 3 punkten föreslås att en domare skall vara jävig i ett mål där domaren har varit vittne eller sakkunnig. Med vittne jämföras i enlighet med definitionen i 2 § 2 mom. också en annan person som skall höras i bevissyfte. Bestämmelsen motsvarar i fråga om jäv på grund av ställning som vittne den gällande bestämmelsen.

En domare kan givetvis inte höra sig själv som vittne och bedöma trovärdigheten i sin berättelse. En domare kan enligt 17 kap. 19 § rättegångsbalken höras som vittne, om domaren prövar sig veta något som kan inverka på saken. En domare kan inte börja behandla ett mål med vetskap om att han eller hon kommer att höras som vittne. Om domaren inte på förhand har känt till detta, kan han eller hon, efter att ha blivit utsedd till vittne eller annars fått kännedom om att

så kommer att ske, inte längre delta i behandlingen av målet. En domare som har hörts som vittne vid förundersökningen är jävig i målet i fråga, även om domaren inte hörs som vittne i rätten.

Likaså är en domare med stöd av samma 3 punkt jävig i ett mål där domaren är eller har varit sakkunnig. Förslaget motsvarar i fråga om jäv till följd av sakkunniguppdrag den vedertagna tolkningen av den gällande bestämmelsen.

Rättegångarnas tillförlitlighet och trovärdighet förutsätter att bevisvärderingen alltid utförs av en person som inte har några sådana kopplingar till det ärende som behandlas att detta skulle äventyra förtroendet. Det är naturligt att domarens förmåga till en korrekt bevisvärdering kan ifrågasättas, om vittnet är en närstående till domaren och i synnerhet om det är fråga om motsägelsefulla bevis. Enligt 1 mom. 4 punkten är en domare följaktligen jävig, om en närstående till domaren är vittne eller sakkunnig eller annars skall höras i bevissyfte. Om domaren t.ex. skulle bedöma tillförlitligheten hos sin makes berättelse, skulle en part knappast kunna anse sig ha fått en opartisk rättegång. Det kan finnas fog för sådana misstankar också när någon annan närstående till domaren än en familjmedlem är vittne eller sakkunnig. Av dessa orsaker är bestämmelsen också till dessa delar kategorisk, och den gäller alla de närstående som anges i 3 §. I bestämmelsen nämns inte sådana personer som domaren eller en närstående till domaren företräder. Om den som företräds inte är ett barn till domaren eller någon annan sådan närstående som avses i 3 §, kan det att personen är vittne i målet jämföras med ett sådant fall när en närstående till domaren är vittne. Domaren skall på basis av 7 § 3 mom. dra sig ur behandlingen av målet.

Med stöd av rättegångsbalken kan bevis också tas upp vid en annan domstol utom huvudförhandlingen (17 kap. 8a - 8e §). Om den som skall höras som vittne är en närstående till domaren, är domaren med stöd av den ifrågavarande 4 punkten jävig att behandla målet i den domstol där vittnet skall höras på framställning av en annan domstol.

När det gäller jäv som orsakas av ett vittne förändras situationen, om domaren finns vid besvärinstansen eller om den närstående t.ex. har hörts som vittne vid förundersökningen men inte hörs vid behandlingen av målet. Enligt förslaget skall jäv på basis av

4 punkten i regel inte anses föreligga i ett mål där en närstående till domaren tidigare under behandlingen har uppträtt som vittne eller sakkunnig, om avgörandet inte längre ens delvis är beroende av personens vittnesmål. Denna gränsdragning har ansetts nödvändig framför allt med tanke på sådana situationer då ingen bevisvärdering mera sker vid fullföljdsdomstolen. Domaren behöver då inte värdera bevisen vid avgörandet av målet. Domaren får därför inte heller nödvändigtvis alltid veta namnet på de personer som har hörts som vittne. Om det t.ex. har varit fråga om ersättande av en skada och ändringssökandet enbart gäller skadeståndsbeloppet, hindrar det faktum att en närstående till domaren har vittnat eller avgett ett sakkunnigutlåtande om grunden för uppkomsten av skadan inte domaren från att behandla besvaren. På motsvarande sätt uppkommer jäv inte heller om besvaren enbart gäller straffmätningen och den närstående tidigare har hörts beträffande tillräknandet.

Enligt förslaget skall en domare således vara jävig i fullföljdsdomstolen endast om avgörandet till någon del kan vara beroende av värderingen av den bevisning som en närstående till domaren har lagt fram. Bestämmelsen innebär inte att en domare, för att bedöma sitt jäv, skall förutse hur målet utfaller. Jäv uppkommer enbart på den grunden att man vid avgörandet av ett mål tvingas beakta en vittnesberättelse eller ett sakkunnigutlåtande av en närstående till domaren.

Även om en person inte själv är part, kan det avgörande som meddelas vid rättegången ibland medföra faktisk nytta eller skada för honom eller henne. Enligt 1 mom. 5 punkten är en domare jävig, om avgörandet i målet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för domaren själv eller en närstående till honom eller henne. Det är fråga om s.k. intressejäv, där grunden för jävet är ett särskilt förhållande mellan domaren och saken. Av domarens släktingar räknas i detta fall endast de allra närmaste, dvs. de som anges i 3 § 1 mom. 1 punkten, till de närstående. Bestämmelsen motsvarar till dessa delar den nuvarande jävsgrunden och jävsgrunden i lagen om förvaltningsförfarande, men kretsen av släktingar beträffande vilka ett intresse gällande föremålet för tvisten kan orsaka jäv är mera begränsad än i dag. Jäv uppkommer också om saken i detta avseende är av betydelse för en person som domaren

företräder så som anges i 2 mom.

En domare är jävig endast om avgörandet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada. En obetydlig eller oväsentlig skada saknar betydelse vid jävsbedömningen. Nyttan eller skadan skall vara ekonomiskt betydande eller annars väsentlig.

Aven om domaren själv inte t.ex. ansöker om bygglov eller är motpart till sökanden, kan beviljandet av eller villkoren i tillståndet ha en direkt inverkan på värdet av domarens egen bostad eller annan egendom som tillhör domaren. Om värdestegringen eller -minskningen kan anses vara ekonomiskt betydande är domaren jävig i tillståndsärendet. Det vanligaste exemplet på intressejäv är en situation där domaren äger en betydande del av aktierna i ett bolag som är part och kan vänta sig avsevärd ekonomiska nytta om målet utfaller till bolagets fördel. Som exempel har också nämnts en situation där en sammanslutning till vars styrelse eller något annat organ domaren hör bereds synnerlig nytta eller skada. Till dessa delar ingår en uttrycklig bestämmelse om samfundsjäv i förslaget 5 §.

I kommunala ärenden är antalet potentiella parter så stort att en domare vid en förvaltningsdomstol inte kan anses jävig att behandla besvär som anförts över beslut som myndigheterna i den kommun där domaren är bosatt har fattat, om saken inte annars är av betydelse för domaren eller en närstående till honom eller henne. Domaren är således inte jävig att behandla t.ex. kommunalbesvär enligt marktäktslagen enbart på den grunden att domaren eller en närstående till honom eller henne i egenskap av kommunmedlem skulle kunna anföra besvär i saken.

Av ärendena inom förvaltningsrättskipningen är t.ex. planläggnings- och skoldistriktsärendena sådana ärenden som vanligtvis har omfattande verkningar som berör ett stort antal kommuninvånare. I dessa fall är sådan synnerlig nytta eller skada i allmänhet inte att vänta för domaren eller någon av hans eller hennes närstående personligen, att domaren skulle kunna anses jävig i dylika ärenden som gäller den kommun i vilken han eller hon är bosatt. På motsvarande grund är sådan synnerlig nytta eller skada som avses här i allmänhet inte heller att vänta i skatteärenden. En bestämmelse om jäv på grund av en förhandsinställning finns i 7 § 2 mom.

Också en närstående till domaren kan be-

redas synnerlig nytta eller skada genom ett bolag eller någon annan sammanslutning som är part. Domaren är jävig, om den närstående är en sådan person som avses i 3 § 1 mom. 1 punkten. I punkten anges den krets av personer som vanligtvis kan ha vetskap om större egendomsposter och andra släktingar som hör till denna krets besitter. Domaren känner sannolikt endast i undantagsfall till indirekta intressen och ägandeförhållanden i fråga om sådana släktingar till domaren själv eller hans eller hennes make som står utanför denna krets. I dessa fall uppkommer i regel inte heller jäv.

Enligt 1 mom. 2 punkten är en domare jävig, om domaren själv eller en närstående till honom eller henne är företrädare för en part. Enligt 5 punkten orsakar uppdraget som företrädare jäv, om målet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för en person som domaren eller en närstående till domaren företräder. I bägge punkterna avses en laglig företrädare för en fysisk person. En bestämmelse om detta finns i paragrafens 2 mom. En vårdnadshavare, intressebevakare eller någon annan laglig företrädare kan vara en fysisk persons företrädare. I 5 § finns en särskild bestämmelse om jäv på grund av att en person företräder en sammanslutning.

Ett jäv till följd av ställning som företrädare börjar när rättegången blir anhängig, om domaren eller en närstående till domaren före det har förordnats till sådan företrädare för en fysisk person som avses i 2 mom. Om förordnandet ges under rättegången, skall domaren jäva sig. En domare är inte jävig på basis av denna paragraf, om domaren eller en närstående till honom eller henne någon gång tidigare, före rättegången, har varit företrädare för en part. På grund av uppdraget kan domaren dock ha ett så speciellt förhållande till parten att tilltron till domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen av saken med fog kan anses vackla. Domaren kan också med stöd av 6 § 1 mom. 2 punkten fortfarande vara jävig i ett mål som gäller en person som han eller hon tidigare har företrätt. Om en närstående till domaren har varit företrädare för en part, kan uppdraget endast i undantagsfall ha betydelse med tanke på domarens jäv. Ju mera avlägsen släktingen i fråga är och ju längre tid som har förflutit, desto mindre orsak finns det att ifrågasätta domarens opartiskhet.

5 §. Det föreslås att i paragrafen tas in

bestämmelser om jäv på grund av deltagande i en sammanslutnings eller stiftelses administration eller förande av statens, en kommuns eller något annat offentligt samfunds talan. Enligt paragrafen är en domare jävig för det första när domaren själv är verksam i en sammanslutning eller stiftelse som är part i ett mål eller som kan vänta synnerlig nytta eller skada av avgörandet i målet. För det andra bestäms i paragrafen om jäv för domaren i sådana fall när en person som hör till familjekretsen är verksam i sammanslutningen eller stiftelsen. Endast de allra närmaste personernas, dvs. de personer som avses i 3 § 1 mom. 1 punkten, medverkan i sammanslutningen utgör grund för jäv. Beträffande övriga närstående måste också andra omständigheter beaktas vid jävsbedömningen, såsom ärendets art, och jäv kan uppkomma med stöd av 6 § 1 mom. 2 punkten.

När en domare som har en sådan ställning som avses i bestämmelsen sköter ledningsuppgifter i sammanslutningen eller stiftelsen, är domaren jävig i alla de mål som gäller sammanslutningen eller stiftelsen. Ärendets art saknar således relevans. Den viktigaste grunden för jäv är att domarens opartiskhet kan äventyras, om avgörandet i målet inverkar på domarens ställning eller intressen i sammanslutningen. Även om avgörandet saknar betydelse för domarens ställning och ekonomi, kan tilltron till domarens förmåga att förhålla sig neutral i ett mål som gäller sammanslutningen på goda grunder försvagas också av andra orsaker. Behandlingen av målet kan strida mot det ansvar och de förpliktelser domaren har gentemot sammanslutningen. En domare som t.ex. är verkställande direktör för ett aktiebolag är därför alltid jävig i ett mål där bolaget är part eller kan vänta synnerlig nytta eller skada av avgörandet. Med synnerlig nytta eller skada avses här detsamma som i 4 § 1 mom. 5 punkten ovan.

Jäv uppkommer inte med stöd av 5 §, om domaren eller en närstående till honom eller henne tidigare, innan målet i fråga blev anhängigt, har varit företrädare för sammanslutningen. Om tvisten t.ex. gäller ett ärende som domaren har behandlat som medlem av ett aktiebolags styrelse, är domaren inte jävig med stöd av 5 §, om han eller hon inte längre sköter detta uppdrag. Däremot uppkommer jäv i allmänhet med stöd av 6 § 1 mom. 2 punkten. På samma grund kan jäv

uppkomma också till följd av ett långvarigt medlemskap i styrelsen, även om domaren inte har haft någonting att göra med det ärende som tvisten gäller. Ett långvarigt uppdrag ger i allmänhet upphov till en sådan lojalitet som inte upphör trots att uppdraget har slutförts. En domare kan också på grund av uppdraget anse sig vara redovisningsskyldig gentemot sammanslutningen i fråga om de beslut gällande det som domaren har fattat.

I 1 och 2 punkten anges de uppdrag som är av betydelse med tanke på jävsbedömningen. Med sammanslutning eller stiftelse avses i 1 punkten alla privaträttsliga juridiska personer, såsom aktiebolag, andelslag och föreningar. Bestämmelsen motsvarar 10 § 1 mom. 5 punkten lagen om förvaltningsförfarande. En domare är jävig om domaren är medlem av styrelsen, förvaltningsrådet eller något därmed jämförbart organ i en sammanslutning eller stiftelse som är part. Med förvaltningsråd jämställs t.ex. en sparbanks principaler och styrelsen för ett samfällt områdes delägarlag. En domare är också jävig om domaren är verkställande direktör för eller innehar motsvarande ställning i en sammanslutning som är part. T.ex. ett bostadsaktiebolags disponent eller en förenings verksamhetsledare kan jämföras med verkställande direktören för ett aktiebolag. Huruvida domaren är ordinarie medlem eller ersättare i organet är inte av betydelse vid jävsbedömningen, utan ersättare jämställs med ordinarie medlemmar. En bolagsman i ett öppet bolag och en ansvarig bolagsman i ett kommanditbolag är däremot oftast jäviga i mål som gäller bolaget redan på basis av 4 § 5 punkten.

Paragrafens 1 punkt gäller också jäv till följd av medlemskap i offentligrättsliga anstalters och affärsverks förvaltningsorgan. Också i dessa fall kan det misstänkas att en opartisk prövning från domarens sida äventyras på grund av den bindning som deltagandet i administrationen medför. Också till denna del motsvarar bestämmelsen till sin ordalydelse lagen om förvaltningsförfarande.

Statsförvaltningen indelas i centralförvaltning, regionalförvaltning och lokalförvaltning. Statliga ämbetsverk och inrättningar är statens forskningsinstitut och -centraler samt sakkunniginrättningar. Exempel på sådana är meteorologiska institutet, skogsforskningsinstitutet och rättspolitiska forskningsinstitutet. Självtändiga offentligrättsliga inrättningar är

t.ex. Finlands Bank, folkpensionsanstalten, Helsingfors universitet och kommunala arbetsmarknadsverket. Om dessa inrättningsorgan uppgifter och organ bestäms i de författningar som gäller dem.

De statliga affärsverken är statliga inrättningar om vilka bestäms särskilt i lagen om statens affärsverk (627/1987) och i lagarna om respektive affärsverk. Statliga affärsverk är Centralen för förvaltningsutveckling, Forststyrelsen, Luftfartsverket och Tekniska kontrollcentralen. Av affärsverken har Forststyrelsen och Luftfartsverket en särskild myndighetsenhet, där de myndighetsfunktioner som hör till de nämnda affärsverkens uppgifter behandlas. Myndighetsenheterna avgör självständigt de ärenden som hör till deras kompetens. I fråga om förvaltningsrättskipningsärenden utgör det faktum att en närstående till domaren deltar i ett affärsverks administration således inte nödvändigtvis någon grund för jäv, när det är fråga om ett sådant myndighetsbeslut.

Affärsverk som producerar kommunal service - till exempel kommunala vattenverk, telefoninrättningar och trafikverk - är inte fristående juridiska personer, utan de hör till kommunens organisation. Affärsverken förvaltas liksom den övriga kommunen i enlighet med kommunens instruktioner. Kommunal service kan produceras också av ett organ som förvaltas privaträttsligt. Ofta har detta organ ställning som aktiebolag i vilket kommunen är delägare. I fråga om alla dessa verk utgör ett styrelsemedlemskap eller någon annan ledande ställning grund för jäv att fungera som domare i mål som gäller verket.

Enligt 2 punkten är en domare jävig, om domaren innehar en ställning där han eller hon beslutar om förändret av statens, en kommuns eller något annat offentligt samfunds talan i saken och om staten eller någon annan av de nämnda juridiska personerna är part eller har särskilda intressen i målet. Offentliga samfund är bl.a. den evangelisk-lutherska kyrkan och det ortodoxa kyrkosamfundet samt deras församlingar och kyrkliga samfälligheter. Länsstyrelsen är den allmänna myndighet som för statens talan, men lagstiftningen innehåller ett stort antal bestämmelser i vilka olika myndigheter och enskilda tjänsteinnehavare har berättigats att föra statens talan.

Kommunen företräds av kommunstyrelsen, men rätten att föra talan kan genom lag eller

genom ett reglemente eller en instruktion ha överförts på en kommunal nämnd eller något annat kommunalt organ. Jäv uppstår, om kommunen har ställning som part eller om kommunen skall höras och kan jämföras med en part och domaren är verksam i det kommunala organ vars beslut det är fråga om eller som framställer yrkanden i saken eller svarar på yrkanden som framställts mot kommunen.

Bestämmelserna i 5 § gäller inte föredragande vid statliga och kommunala organ, eftersom det är fråga om en jävsbestämmelse som grundar sig på att en person företräder en sammanslutning. Att en föredragande är jävig att som domare behandla ett mål som personen tidigare föredragit i kommunen följer av 7 § 1 mom. Om företrädande av kyrkan eller en församling bestäms i kyrkolagen (1054/1993). För det ortodoxa kyrkosamfundets del finns bestämmelserna i lagen om ortodoxa kyrkosamfundet (521/1969).

Konkursbon och dödsbon hör inte till de sammanslutningar som avses i paragrafen, och de nämns inte heller särskilt i de övriga bestämmelserna i kapitlet. Att en domare eller en närstående till domaren är företrädare för ett konkursbo eller förvaltare av ett dödsbo kan jämföras med den jävsgrund som avses i denna paragraf, och domaren kan anses vara jävig med stöd av 7 § 3 mom. På motsvarande sätt kommer bestämmelsen i fråga när domaren eller en närstående till honom eller henne i egenskap av likvidator företräder ett aktiebolag som är i likvidation eller i egenskap av utredare för ett sådant aktiebolags eller någon annan sådan gäldenärs talan som är föremål för ett förfarande som avses i lagen om företagssanering (47/1993).

Samfundsjävet gäller inte enbart när domaren själv deltar i administrationen för en sammanslutning eller någon annan i paragrafen avsedd juridisk person. En domare är också jävig om en i 3 § 1 mom. 1 punkten avsedd närstående till domaren sköter ett sådant uppdrag. En domare kan således vara jävig med stöd av paragrafen även om domaren själv inte innehar en ansvarsposition i den sammanslutning som är part. Domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen av ett mål som gäller sammanslutningen kan ifrågasättas också om en närstående till honom eller henne sköter ledningsuppgifter i den. Av denna orsak är en domare jävig

med stöd av paragrafen, om en i 3 § 1 mom. 1 punkten avsedd närstående till domaren har en sådan ställning som avses i 1 eller 2 punkten. Jäv uppstår således alltid om det är fråga om domarens make eller barn, barnbarn, syster, bror, en förälder eller far- eller morförälder eller någon annan person som annars står domaren särskilt nära. Jäv uppstår också om maken till en sådan närstående till domaren sköter sådana uppgifter. Inom denna krets av närstående diskuterar man i allmänhet frågor som hänför sig till vars och ens arbete och övriga verksamhet. Vanligtvis är det så att domaren med sina närmaste har diskuterat det mål som skall tas upp i domstolen, eller åtminstone kan parterna utifrån allmän livserfarenhet anta att så har skett. Det kan därför finnas grundad anledning att betvivla att målet får en opartisk behandling.

Om någon annan närstående till domaren än en person som avses i 3 § 1 mom. 1 punkten sköter ett uppdrag i en sammanslutning som är part, är domaren inte jävig enligt 5 § i mål som gäller sammanslutningen. Om så skulle vara fallet, skulle det finnas en uppenbar risk för att domaren skulle kunna vara jävig utan att veta om det eller av ouppmärksamhet. Vid jävsbedömningen skall också andra sådana omständigheter beaktas som var för sig eller tillsammans kan ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. I synnerhet arten av det ärende som behandlas är en sådan omständighet, men också andra faktorer skall beaktas, såsom det att domaren och släktingen i fråga har kontakt med anledning av målet. Att en sådan närstående till domaren som avses i 3 § 1 mom. 2 eller 3 punkten sköter ett uppdrag i en sammanslutning som är part kan med stöd av 7 § 3 mom. ibland utgöra en grund för domarjäv.

6 §. Paragrafen innehåller bestämmelser om jäv på grund av att domaren har ett sådant särskilt förhållande till en part, inte uteslutande baserat på en nära relation eller på medlemskap eller en tjänstställning i en i 5 § avsedd sammanslutning, att det finns grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken.

Enligt 1 mom. 1 punkten är en domare jävig, om en part är motpart till domaren i någon annan rättegång eller i ett mål som behandlas av en myndighet. Bestämmelsen motsvarar till dessa delar den gällande bestämmelsen. Det behöver inte finnas någon

anknytning mellan målen, utan ställningen som motpart utgör i sig grund för jäv. Med part avses också här, i enlighet med 2 § 2 mom., även målsägande, intervenienter och personer som skall höras och som kan jämföras med parter. En domare är enligt förslaget jävig också om en part är motpart till en närstående som hör till domarens familjekrets.

En domare och en part kan vara varandras motparter såväl i tviste- och brottmål som i ansökningsärenden. En domare som är målsägande i ett brottmål är jävig att behandla andra mål som gäller den åtalade. En domare är också jävig när en part är motpart till domaren t.ex. i en skiljedomstol eller vid tvångsverkställighet.

Också i ett förvaltningsförfarande kan en domare ha en sådan ställning att domaren kan betraktas som motpart till en part på det sätt som avses i bestämmelsen. Domaren kan t.ex. motsätta sig beviljandet av ett åtgärdsstillstånd som söks av en granne, varvid domaren är jävig att i domstol behandla andra ärenden som gäller parten, t.ex. att avgöra skattebesvär som parten har anfört. Någon motpartsställning föreligger emellertid inte mellan domaren och sökanden, om domaren förhåller sig positiv till projektet.

Också i förvaltningsrättskipningsärenden kan en motparts constellation uppstå. I dessa ärenden är sådana överklaganden typiska som gäller t.ex. tillåtelse för viss verksamhet på samma sätt som inom förvaltningsförfarandet. Om domaren t.ex. har anfört besvär med anledning av ett projekt, är domaren jävig att delta i behandlingen av ett annat mål som gäller den som genomför projektet.

Motparts constellationen existerar medan rättegången eller någon annan process är anhängig. Ett mål blir i allmänhet anhängigt genast när ansökan gällande det lämnas in till domstolen eller någon annan myndighet. Det är således möjligt att domaren när han eller hon börjar behandla målet ännu inte är medveten om motparts constellationen. Om en part önskar åberopa jäv, skall parten enligt 8 § tillkännage detta. Ett mål blir i vilket fall som helst anhängigt senast när yrkandet delges motparten. Domaren måste då dra sig ur målet. Motpartssituationen upphör när målet har avgjorts och beslutet har vunnit laga kraft.

En motpartssituation kan undergräva förtroendet för domarens opartiskhet redan när ett mål håller på att anhängiggöras eller när

det precis har upphört att vara anhängigt. I sådana fall skall domarens jäv bedömas enligt 2 mom.

I 2 mom. begränsas tillämpningsområdet för 1 punkten. Med stöd av den uppstår jäv inte enbart på den grunden att staten, en kommun eller något annat offentligt samfund är motpart till domaren i någon annan rättegång eller i ett mål som behandlas av en myndighet. En domare som t.ex. har anhängiga skattebesvär är inte på den grunden jävig att behandla ett mål som gäller staten, kommunen eller församlingen, även om besvären också kan inverka på beloppet av stats-, kommunal- eller kyrkoskatten. En förvaltningsrättsdomare som har ansökt om dagvårdsplats för sitt barn är inte jävig att behandla kommunalbesvär eller förvaltningsbesvär som gäller samma kommun, om det inte finns någon sådan anknytning mellan målen som är av betydelse för domarens egen ansökan. En bestämmelse om jäv på grund av behandling av egna och andra likadana mål finns i 7 § 1 mom.

Enligt 1 mom. 2 punkten är en domare jävig, om domaren på grund av ett anställningsförhållande eller annars står i ett sådant förhållande till en part att det finns grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken. Vid bedömningen skall enligt förslaget särskilt beaktas arten av det ärende som behandlas, men också andra omständigheter kan vara av betydelse.

Ett särskilt förhållande till en part kan vid sidan av ett anställningsförhållande grunda sig på många olika saker. Genom omnämmandet av anställningsförhållande vill man allmänt understryka att ett ekonomiskt beroende är en omständighet som kan äventyra opartiskheten. Det finns också andra grunder. Om domaren t.ex. känner lojalitet gentemot en part, är ägare i eller annars identifierar sig med en sammanslutning som är part eller har starka negativa eller positiva känslor gentemot parten kan det finnas grundad anledning att ifrågasätta domarens förmåga till en opartisk prövning. Ärendets art inverkar för sin del på hur stor vikt man vid jävsbedömningen skall lägga vid sådant särskilt förhållande.

En domare kan anses jävig med stöd av 2 punkten, om domarens förhållande till en part i det aktuella målet kan ge grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet. Vid jävsbedömningen är det enligt denna bestämmelse i allmänhet inte endast förhål-

landet till parten som är det avgörande, utan beslutet skall fattas på basis av en helhetsbedömning. I den skall i synnerhet ärendets art beaktas, men också andra väsentliga omständigheter kan vara av betydelse.

Det är fråga om en mycket viktig jävsgrund. Avsikten är att bestämmelsen skall täcka sådana situationer där det i en parts och också i utomståendes ögon kan finnas risk för att någon av parterna gynnas eller diskrimineras. Anställningsförhållanden nämns särskilt i bestämmelsen. Ett anställningsförhållande mellan en domare och en part kan redan i sig äventyra opartiskheten. Vilken bekantskap eller affärsrelation som helst kan inte betraktas som ett annat särskilt förhållande till en part, utan förhållandet skall av någon orsak vara viktigt och betydelsefullt för domaren. Med tanke på domarens opartiskhet kan det t.ex. vara av betydelse att domaren upplever sig vara redovisningsskyldig inför en sammanslutning som är part och själv kan hamna i en besvärlig ställning om målet utfaller till sammanslutningens nackdel.

Ett anställningsförhållande kan vara av betydelse från jävssynpunkt både när domaren är anställd hos parten och när domaren är partens arbetsgivare. T.ex. kan en barnskötare som är nämndeman vara jävig att behandla ett mål som gäller arbetsgivaren, och domaren kan vara jävig att behandla ett mål som gäller barnskötaren. Om arbetsgivaren är en annan privatperson, kan behandlingen av ärendet, oberoende av dess art, vara mycket obehaglig för nämndemannen. I ett sådant fall kan det finnas grundad anledning att ifrågasätta opartiskheten, även om saken inte är av särskilt stor betydelse för arbetsgivaren eller dennas motpart. När det gäller andra typer av anställningsförhållanden skall vid bedömningen uppmärksamhet förutom vid ärendets art och betydelse också fästas vid andra omständigheter, såsom arbetsgivarföretagets storlek och anställningsförhållandets innehåll (HD 2000:21).

En arbetstagare som länge har skött ett viktigt uppdrag i en mindre arbetsgivares tjänst kan betraktas som jävig att behandla ett mål där arbetsgivaren är part och där saken är viktig för arbetsgivaren av ekonomiska eller andra orsaker. En arbetstagare vid ett stort företag kan i analogi med detta inte anses jävig att behandla ett brottmål, om det ersättningsyrkande som framställts för företagets räkning är obetydligt. Inte ens

ett stort företags arbetstigare kan ingå i en sammansättning som skall avgöra t.ex. ett betydande ersättningsyrkande mot bolaget. En fällande dom kunde äventyra en sådan arbetstigarens arbetsplats, och en sådan omständighet ger grundad anledning att betvivla personens förmåga att vara opartisk.

Ett uppdragsförhållande kan jämföras med ett anställningsförhållande. En person som har upprättat bokföringen för ett bolag kan t.ex. inte vara domare i ett mål, om bokföringen för uttryckligen den tid för vilken personen upprättat den har betydelse i saken. Om detta åter inte är fallet och domaren efter att uppdragsförhållandet upphört inte har någon annan anknytning till det bolag som är part, kan domaren inte betraktas som jävig.

Avsikten är inte att betydelsen av ett anställnings- eller uppdragsförhållande för en närstående till domaren skall bedömas enligt 2 punkten, utan det lagrum som kan komma i fråga är 7 § 3 mom. Om t.ex. den närstående personens arbetsgivare kan vänta sig synnerlig nytta eller skada av avgörandet i målet, och i synnerhet om avgörandet kan vara av stor betydelse också för den närstående, kan dessa omständigheter jämföras med de omständigheter som avses i denna punkt så, att domaren med stöd av 7 § 1 mom. kan betraktas som jävig att behandla målet.

Ett särskilt förhållande till en part kan givetvis också grunda sig på ett uppdrag som biträde. Om en domare upprepade gånger i viktiga frågor har varit ombud eller biträde för en part, kan domarens opartiskhet med fog ifrågasättas också efter det att uppdraget har upphört. Om domaren t.ex. under en lång tid har varit ombud för ett aktiebolag och skött bolagets processer, kan det finnas orsak att betvivla domarens opartiskhet också efter det att uppdraget har upphört. Om domaren däremot som ombud har skött endast något enstaka uppdrag eller om uppdraget har varat endast en kort tid, är detta i sig inte en tillräcklig grund för jäv.

Om en domare aktivt deltar i en sammanslutnings verksamhet kan den lojalitet mot parten som följer av detta, i synnerhet med beaktande av arten av det ärende som behandlas, ge grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet. En sådan lojalitet kan vara en följd av ett långvarigt och viktigt uppdrag som företrädare. Om domaren under en lång tid har varit verkställande direk-

tör för ett aktiebolag eller om domaren har skött någon annan motsvarande central uppgift som företrädare för en sammanslutning, uppstår i allmänhet så starka band till sammanslutningen att förtroendet för domarens opartiskhet på goda grunder kan anses vackla också efter att uppdraget har upphört. En domare som under en lång tid har varit verkställande direktör för ett aktiebolag kan vara jävig att behandla också sådana mål som domaren inte har haft någonting att göra med under tiden som verkställande direktör. Opertiskheten hos en person som under tiotals år har hört till en banks förvaltningsråd kan, i tvister mellan banken och en enskild kund, ifrågasättas länge efter det att personen har avgått. Om en parts intressen är betydande, kan partens tvivel gällande domarens opartiskhet i allmänhet anses berättigade.

Jäv kan uppstå också på den grunden att domaren äger ett betydande antal aktier i ett bolag som är part och därför t.o.m. kan anses identifiera sig med bolaget. Om avgörandet i målet kan medföra synnerlig nytta eller skada för domaren, är domaren jävig med stöd av 4 § 5 punkten. Med stöd av den aktuella 2 punkten kan domaren anses jävig på basis av ägandet, även om utgången i målet i ekonomiskt hänseende eller annars inte skulle vara av stor betydelse för honom eller henne personligen.

Förhållandet mellan en domare och en fysisk person som domaren företräder kan rentav vara jämförbart med domarens förhållande till sina närstående. Om domaren under en lång tid har varit god man för en part, kan domaren efter det att uppdraget har upphört fortfarande vara jävig att avgöra också sådana mål som han eller hon inte har haft någonting att göra med i uppdraget som god man. Däremot är en domare som har skött ett enstaka uppdrag som god man eller biträde i ett enskilt mål inte jävig, i synnerhet inte om domaren inte har några andra band till personen i fråga.

Om en domare är förtroendevald i ett kommunalt organ, kan det ibland uppstå misstankar om att opertiskheten äventyras också i sådana fall när organet inte för kommunens talan och inte har deltagit i avgörandet av målet. En sådan situation kan vara för handen när domstolen behandlar en principiellt viktig fråga om hur kommunen har skött sina lagstadgade skyldigheter, t.ex. sjukvården, äldreomsorgen, handikappservicen, dag-

vården eller undervisningen, och om kommunen är skadeståndsansvarig på grund av sina försummelser. Ett avgörande i vilket man tar ställning till om dessa skyldigheter har skötts på behörigt sätt eller i vilket en eventuell skadeståndsskyldighet fastställs kan ha långtgående och ekonomiskt betungande följder för kommunen. Knappast anser varken en utomstående eller kommunens motpart att domaren är kapabel att fatta ett beslut som är ofördelaktigt för kommunen, om domaren samtidigt sköter ett uppdrag i något av kommunens organ.

Det föreslås inte att den gällande lagens bestämmelse om att en domare är jävig om han eller hon är en uppenbar ovän till en part skall tas in i lagen. Fientlighet eller andra starka känslor mellan domaren och en part kan ge grundad anledning att betvivla domarens opartiskhet, och domaren kan anses jävig på basis av 2 punkten. Utomstående känner inte alltid till och är inte alltid i stånd att notera de omständigheter som ligger bakom eller vidmakthåller sådana känslor, varför parten själv eller en motpart på denna grund inte kan framställa invändning gällande domarens opartiskhet. Det är domarens skyldighet att själv jäva sig, om domarens förhållande till motparten är fientligt och domaren på grund av sakens natur inte kan behandla målet på behörigt sätt.

Om en rättegång eller någon annan process är anhängig mellan domaren och en part, är domaren jävig enligt 1 mom. 1 punkten. Ett motpartsförhållande kan äventyra domarens opartiskhet redan innan målet blir anhängigt, och därför kan domarens förmåga till opartisk behandling av också andra mål som gäller den kommande motparten med fog ifrågasättas, åtminstone i en del fall. Jävsbedömningen skall då ske med stöd av 2 punkten, och vid den skall förutom övriga omständigheter beaktas också arten av det mål som domaren skall behandla och där den blivande motparten till domaren är part. Om en närstående till domaren är motpart till en part, skall domarens jäv bedömas med stöd av 7 § 3 mom. Ju närmare personen står domaren och ju viktigare saken är för den närstående eller för motparten, eller ju tvisigare målet är, desto större orsak kan det finnas att betvivla domarens förmåga till en opartisk behandling av saken.

Motpartsförhållandet upphör att vara en sådan jävsgrund som avses i 1 punkten när rättegången eller den andra processen mellan

domaren och parten är avslutad. Motsatsförhållandet kan resultera i spänningar mellan parterna och leda till att förhållandet mellan dem är spänt under en lång tid framöver. Tvistens art, varaktighet och ekonomiska betydelse inverkar väsentligt på om domaren fortfarande med stöd av 2 punkten kan anses jävig att behandla ärenden som gäller den tidigare motparten.

Ibland kan jäv uppstå också till följd av ett förhållande som över- och underordnad eller på grund av att personerna är kollegor. Hela domstolen skall inte alltid som regel anses vara jävig i mål som gäller en ledamot av eller någon annan anställd vid domstolen, utan vid bedömningen skall också andra omständigheter beaktas. Jävssituationer kan uppstå främst i de mindre tingsrätterna. Om t.ex. en tingsdomare är domare i ett mål där en lagman eller en annan tingsdomare vid samma domstol är part, kan det finnas grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. Ibland kan också en lagmans förmåga att vara opartisk vid behandlingen av ett mål som gäller en tingsdomare med fog ifrågasättas. Också i sådana fall har kontakterna mellan kollegerna, tingsrättens storlek och arten av det ärende som skall behandlas givetvis särskild betydelse. Om det gäller en ansökan om äktenskapsskillnad som gjorts av en annan domare, kommer någon knappast ens på tanken att betvivla att domarens kollega kan behandla målet utan att låta sig påverkas. Om en tvist som gäller t.ex. vårdnad om barn hänför sig till saken, är det inte lämpligt att en nära kollega eller en familjebekant till domaren skall kunna behandla målet. Om det åter är fråga om ett sådant brott, tjänstebrott undantaget, för vilket påföljden förutom straffet kan vara också avsättning, finns det grundad anledning att ifrågasätta om en domare vid samma domstol skulle vara opartisk vid behandlingen av saken. Hovrätten kan med stöd av den i lagen om utnämning av domare föreslagna 19 a § 2 mom. då förordna en annan domare att behandla målet.

Med undantag av sammanträdesdagarna har domarna och nämndemännen samt nämndemännen sinsemellan normalt så litet att göra med varandra att ett mål som gäller en nämndeman måste vara av särskild betydelse för att en domare vid samma tingsrätt skall kunna anses jävig att behandla nämndemannens sak. På motsvarande sätt kan en nämndeman inte uteslutande på grundval av

uppdraget som nämndeman anses jävig att behandla ett mål som gäller en tingsdomare eller en nämndeman.

En politisk eller religiös åskådning eller någon annan motsvarande ideologi medför i allmänhet inte jäv. Om en domare har särskilt starka eller offentliga bindningar till någon grupp och parten tillhör samma grupp eller lika starkt företräder en helt motsatt ideologi, kan domarens opartiskhet dock ifrågasättas. Misstankar gällande domarens opartiskhet kan i vissa fall uppstå också om domaren och parten deltar i samma organisations eller sammanslutnings verksamhet.

Ett deltagande i verksamheten medför i princip inte jäv. En domares opartiskhet kan dock äventyras i utomstående eller i motpartens ögon, om domaren tillhör ett samfund till vilket också parten hör och som kännetecknas av att medlemmarna starkt förbundet sig till samfundets mål och av lojalitet mellan medlemmarna. Om man blir medlem i samfundet genom att rekommenderas av en annan medlem eller kallas till det, eller om samfundet är litet och mycket slutet, kan det vara motiverat att ifrågasätta domarens opartiskhet, om han eller hon behandlar t.ex. ett mål som gäller den som kallat domaren till samfundet eller en medlem i ett litet samfund. Huruvida dylika anknytningar är jävsgrundande skall naturligtvis bedömas från fall till fall, på samma sätt som den övriga jävsbedömningen enligt denna punkt. Arten av det ärende som behandlas är även i dessa fall av avgörande betydelse vid bedömningen av om anknytningen kan inverka menligt på domarens förmåga till en opartisk behandling av saken. På motsvarande sätt skall bl.a. ärendets art beaktas vid bedömningen av om ett i sig ordinärt medlemskap i en församling, ett parti, en idrottsförening eller någon annan organisation kan medföra jäv för domaren i mål som gäller sammanslutningen i fråga. I dessa fall skall särskild uppmärksamhet fästas vid domstolens sammansättning, så att inte t.ex. alla nämndemännen företräder partiet, om man misstänker skattebedrägeri hos en medlemsförening i ett parti.

På basis av detta urvalskriterium betraktas s.k. intresseledamöter i domstolen inte som jäviga att vara domare ens i sådana mål där domaren och parten företräder motsatta intressen. En domare kan betraktas som jävig, om ett klart personligt intresse hänför sig till det mål som behandlas. Av lagrummen läm-

par sig då 4 § 1 mom. 5 punkten, enligt vilken domaren är jävig om synnerlig nytta eller skada är att vänta av avgörandet i målet. Att t.ex. verkningarna av ett avgörande som gäller tolkningen av ett kollektivavtal förutom de övriga personer som berörs av avtalet också omfattar arbetsdomstolens ledamöter är i sig inte tillräckligt för att en domare skall vara jävig. Om domstolsledamöter som företräder motsatta intressen har ett gemensamt intresse att avgöra målet till en parts fördel eller nackdel, kan de anses jäviga med stöd av den ifrågasättande 2 punkten, i synnerhet om det gemensamma intresset på grund av ärendets art inte är obetydligt. Också Europadomstolen har bedömt intresseföreträdarens jäv utifrån dessa aspekter.

En domare är inte jävig i de fall som avses i 1 mom. enbart på den grunden att staten, en kommun eller något annat offentligt samfund är part. En bestämmelse om detta finns i 2 mom. En domaren är inte till följd av t.ex. anhängiga skattebesvär jävig att behandla ett mål där staten eller kommunen är part.

Enbart det att en domare är anställd hos staten, en kommun eller något annat offentligt samfund gör inte domaren jävig att behandla mål som gäller dessa. Staten som arbetsgivare kan inte jämsställas med andra arbetsgivare så att ett anställningsförhållande till staten skulle orsaka jäv. Statens arbetsgivarställning ger inte heller upphov till sådan lojalitet gentemot staten att det skulle finnas grundad anledning att befara att domarens opartiskhet skulle påverkas. Dessutom bör den praktiska synpunkten beaktas att alla domare i huvudsyssla står i anställningsförhållande till staten och att detta förhållande inte heller därför kan beaktas som jävsgrund på samma sätt som när det gäller övriga anställningsförhållanden. På motsvarande grunder medför det att en domare, i praktiken främst en nämndeman, står i anställningsförhållande till en kommun eller något annat offentligt samfund inte i sig att domaren är jävig i alla mål som gäller kommunen eller det offentliga samfundet.

Ett tjänste- eller arbetsförhållande hos kommunen eller en statlig inrättning eller inom ett visst förvaltningsområde kan dock orsaka jäv. Arten av det ärende som behandlas och domarens förhållande till en part kan nämligen tillsammans inverka så att domarens opartiskhet med fog kan ifrågasättas så

som avses i 1 mom. 2 punkten. T.ex. kan en lärare som står i anställningsförhållande till kommunen anses jävig att som nämndeman behandla en skadeståndstalan som väckts mot kommunen på grund av mobbning i skolan. Att en nämndeman står i ett tjänste- eller arbetsförhållande till en statlig inrättning eller något visst förvaltningsområde kan i enskilda fall vara ägnat att ge grundad anledning att ifrågasätta nämndemännens opartiskhet, om det mål som behandlas gäller inrättningen eller förvaltningsområdet i fråga. Ett tjänste- eller arbetsförhållande till Forststyrelsen kan äventyra domarens opartiskhet t.ex. i ett mål som hänför sig till naturvård och där Forststyrelsen i egenskap av innehavare av ett naturskyddsområde kräver ersättning av en annan part.

I 2 mom. finns dessutom en särskild bestämmelse om när en sådan motpartssituation som den som avses i 1 mom. 1 punkten inte medför jäv. Enligt momentet är en domare inte jävig, om motparten har väckt ett mål för att orsaka jäv eller annars uppenbart utan grund. Syftet med bestämmelsen är att förhindra att en domare görs jävig genom att en part framkallar en motpartsställning i syfte att orsaka jäv eller annars klart utan grund. T.ex. kan en polisanmälan om tjänstebrott som gäller domstolens alla ledamöter vara klart ogrundad, och den kan inte leda till en situation där alla domarna är jäviga att behandla ett mål som gäller den som gjort anmälan.

I 3 mom. begränsas tillämpningsområdet för 1 mom. 2 punkten. Det har ansetts nödvändigt att i paragrafen ta i en förtydligande bestämmelse enligt vilken ett sådant förhållande till en part som grundar sig på t.ex. en normal kundrelation, normalt ägande eller någon med dessa jämförbar omständighet inte orsakar jäv enligt 1 mom. 2 punkten. Bl.a. jäv till följd av medlemskap i en organisation eller ett parti har behandlats ovan.

Bestämmelsens betydelse ligger i att den anger ett slags miniminivå vid jävsbedömningen - en normal kundrelation eller normalt ägande kan inte orsaka jäv. Därför behöver en domare som är medlem av ett kollegium inte för de övriga medlemmarna i kollegiet redogöra för dylika förbindelser, eftersom de saknar betydelse med tanke på jävsbedömningen. Bestämmelsen kan också ha betydelse så till vida att domaren inte har rätt att vägra delta i behandlingen av ett mål på basis av dylika omständigheter.

En normal kundrelation som konsument orsakar inte jäv. T.ex. ett till allmänheten riktat erbjudande om att bli kund i ett företag i affärsbranschen eller att annars delta i ett stamkundsprogram i ett sådant företag eller ett obetydligt delägarskap i en bank utgör inte grund för jäv i mål som gäller affärsföretaget eller banken.

Huruvida ägandet är normalt skall bedömas i förhållande till hur allmänt ett sådant ägande är och givetvis också i förhållande till domarens förmögenhet. Om ägarandelen är betydande eller antalet aktier stort är det i allmänhet fråga om ett sådant särskilt förhållande till parten som avses i 1 mom. 2 punkten.

Enbart det att en domare äger aktier i en bank gör inte personen jävig att behandla ett mål som gäller banken, inte ens om saken är av avsevärd betydelse för banken. Inte heller kan en normal kundrelation eller ett normalt medlemskap i en bank anses medföra jäv i mål som gäller banken. Domarens krediter har i detta avseende i princip inte en annan ställning än depositionerna.

En annan sak är om domaren på grund av ekonomiska svårigheter måste förhandla med banken för att få till stånd betalningsarrangemang. Allvarliga betalningssvårigheter kan anses utgöra en jävsgrund också t.ex. när domarens make har problem med den som finansierar hans eller hennes företagsverksamhet. Om domaren som borgensman eller av någon annan orsak ansvarar för sin företagarmakes skulder, kan domaren anses vara jävig i mål som gäller banken genast efter det att betalningssvårigheterna har uppstått. I dylika fall är det inte längre fråga om en sådan normal kundrelation som avses i bestämmelsen. Beroende på arten av det ärende som behandlas kan domaren således anses jävig på de grunder som anges i 1 mom. 2 punkten.

7 §. I paragrafen föreslås ett förbud mot att behandla ett mål som domaren redan tidigare har behandlat i en annan domstol eller myndighet samt ett mål som är likadant som ett anhängigt mål där domaren är part. Dessutom innehåller paragrafen bestämmelser om jäv på grund av en s.k. förhandsinställning och en allmän bestämmelse enligt vilken jäv som beror på andra omständigheter än de som avses i bestämmelserna ovan bedöms.

Enligt 1 mom. är en domare jävig, om domaren eller en närstående till honom eller henne tidigare har behandlat samma mål i en

annan domstol, hos någon annan myndighet eller som skiljeman. Det är fråga om s.k. tvåinstansjäv, som hindrar domaren från att ta ställning till ett avgörande som domaren tidigare har träffat. Förslaget motsvarar till sina centrala delar den gällande lagen. Kretsen av närstående har dock begränsats till domarens allra närmaste, som definieras i 3 § 1 mom. 1 punkten.

En domare får inte behandla samma mål i olika instanser. Med samma mål avses förutom helt samma mål också en del av samma mål. En domare som i tingsrätten har avgjort ett tvistemål får inte efter att ha flyttat till hovrätten där behandla samma tvistemål eller en del av det. Också meddelandet av en deldom och beslutandet om tvångsåtgärder eller säkringsåtgärder orsakar motsvarande jäv i fullföljdsdomstolen, även om domaren inte har deltagit i behandlingen av huvudsaken i tingsrätten.

En domare får inte heller avgöra ett mål om domaren har behandlat samma mål tidigare hos en annan myndighet. T.ex. en utmätningsman som har verkställt en exekutiv auktion är jävig att senare i hovrätten delta i behandlingen av besvär som gäller fördelningen av auktionspriset. Likaså är den som har behandlat ett mål vid förundersökningen eller varit åklagare vid denna jävig att senare som domare delta i behandlingen av åtalet i domstol. Inte heller den som är medlem av en kommunal nämnd och som har varit med och fattat beslut om polisanmälan kan som nämndeman delta i behandlingen av ett åtal som väckts på basis av denna polisanmälan.

En domare är jävig också när han eller hon har varit skiljeman i samma mål.

Enligt paragrafen uppstår jäv också på den grunden att en närstående till domaren har behandlat samma mål i en annan domstol, hos en annan myndighet eller som skiljeman. Kretsen av närstående består av domarens familjemedlemmar och andra närstående som avses i 3 § 1 mom. 1 punkten. En utvidgning av kretsen av närstående skulle också i detta fall kunna leda till att en domare behandlar ett mål utan att vara medveten om att han eller hon är jävig, i synnerhet som det potentiella antalet personer som kan behandla ett mål hos en annan myndighet, t.ex. kommunen, kan vara mycket stort, särskilt i ärenden som gäller markanvändning. Inhämmandet av utlåtanden av kommunens övriga organ och tjänsteinnehavare innan det egentliga beslutet fattas i ett

organ, i kommunstyrelsen eller i kommunfullmäktige är en viktig del av det kommunala beslutsfattandet.

Enligt den gällande lagen är en domare jävig, om domaren själv har en likadan sak i en annan domstol. När jorddomstolen behandlade ett mål som gällde inlösen till staten av ett område som hörde till ett skyddsobjekt ansågs t.ex. en nämndeman vid jorddomstolen vara jävig, eftersom personen själv förde förhandlingar med miljöcentralen om försäljning av lägenheter som hörde till skyddsobjektet (HD 1996:124). Nämndemannen hade ännu inte ingått något avtal om markpriset, och den inlösningsersättning som skulle fastställas vid jorddomstolen hade betydelse för värderingen av andra områden som hörde till samma skyddsobjekt.

Enligt förslaget kan en domare vara jävig om domaren är part i ett likadant mål. Detta förutsätter dock att det av denna orsak finns grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i målet. Vid bedömningen av detta skall man beakta av vilken karaktär domarens mål är och om avgörandet i det mål som domaren behandlar kan inverka på domarens mål. Ett exempel på dylik inverkan finns i högsta domstolens ovan nämnda prejudikat. Tillämpningsområdet för den föreslagna bestämmelsen i 7 § 1 mom. är till dessa delar snävare än enligt den gällande lagen och högsta domstolens senaste prejudikat gällande tolkningen av den (HD 1999:35), eftersom en domare inte är jävig enbart på grund av att han eller hon är part i ett likadant mål som är anhängigt.

Jävet grundar sig på den uppfattningen att det att domaren är part i ett mål som är anhängigt samtidigt i vissa situationer ger grundad anledning att ifrågasätta domarens förmåga att objektivt bedöma och avgöra ett likadant mål som domaren behandlar. Jävsbedömningen sker från fall till fall. Jäv kan i regel inte uppstå när domarens mål är ordinarie eller obetydligt. Om avgörandet i ett mål som det är tänkt att domaren skall behandla kan vara ett prejudikat, skall domaren anses vara jävig, om prejudikatet kan inverka på hans eller hennes eget mål. Om t.ex., i ett mål som gäller någon annan, ett avgörande om att en viss utgift är avdragsgill eller en inkomst skattepliktig inverkar på ett anhängigt mål där den domare som avgör det förstnämnda målet är part, är domaren jävig i målet med stöd av detta lagrum. Domaren är jävig också i sådana fall när han

eller hon inte har synnerlig nytta av saken. Om avgörandet i ekonomiskt hänseende är av stor betydelse för domaren, följer jäv också av 4 § 1 mom. 5 punkten.

I 2 mom. föreslås bestämmelser om jäv till följd av en förhandsinställning. En befogad misstanke om en förhandsinställning kan uppstå, om domaren tidigare i samma domstol har deltagit i avgörandet av målet eller en del av det eller av andra särskilda skäl. Ett särskilt skäl kan vara t.ex. att domaren har fått information om saken på annat sätt än vid rättegångsförfarandet och att han eller hon har tagit ställning till avgörandet innan målet blivit anhängigt. Med en förhandsinställning som eventuellt orsakar jäv avses givetvis inte ställningstaganden i form av rättsvetenskaplig forskning eller slutsatser som dras av tidigare publicerade ställningstaganden. Genom bestämmelsen syftar man till att uttrycka den avgörandep Praxis som tillämpas av Europadomstolen och enligt vilken en domare inte får ha en förhandsuppfattning eller förtuttad mening i saken eller en önskan om att främja någondera partens intresse.

Frågan om en eventuell förhandsinställning hos en domare blir oftast aktuell i sådana mål som redan har avgjorts en gång och som domaren skall avgöra på nytt. Det är vanligtvis fråga om ett ansökningsärende där sökanden ansöker om samma förmån på nytt, antingen genom en ansökan med samma innehåll eller genom en ansökan som har motiverats på ett annat sätt än den tidigare ansökan. Förutom de tidigare anförda grunderna kan sökanden lägga fram en utredning om förändrade förhållanden eller ge annan kompletterande information i saken. Frågan om en eventuell förhandsinställning blir aktuell också när fullföljdsdomstolen återförvisar målet för ny behandling.

Domarens tidigare avgörande i målet kan vara av sådan karaktär att det med fog kan anses visa att domaren har en förhandsuppfattning om hur målet slutligt skall avgöras. I sådana fall när det finns grundad anledning att misstänka att domaren till följd av en sådan förhandsinställning inte kan bedöma och avgöra målet opartiskt kan domaren anses jävig.

Jävet skall bedömas från fall till fall. Vid bedömningen skall man åtminstone fästa uppmärksamhet vid vilka frågor domaren tidigare har avgjort, ett hurudant avgörande domaren har träffat och när avgörandet har

träffats. Om domaren t.ex. vid en tredskodom har förkastat svarandens invändningar, kan domaren betraktas som jävig vid ett återvinningsförfarande i fråga om domen. Svaranden kan nämligen göra samma invändningar vid återvinningsförfarandet, och ett avgörande skall meddelas med anledning av invändningarna. Om svaranden däremot inte alls har uppträtt i rätten, kan domaren inte ha en motsvarande förhandsinställning, eftersom han eller hon inte på något sätt har tagit ställning till svarandens invändningar. Dessa bedömningsgrunder framgår av två av högsta domstolens prejudikat (HD 1997:102 och HD 1997:175).

När det gäller ansökningsärenden kan också en ansökan som har avslagits anhängiggöras på nytt på nya grunder. Om den nya ansökan är likadan som den tidigare, skall ansökan inom den allmänna rättskipningen avvisas utan prövning på basis av avgörandets rättskraftsverkan. Sökandens förhållanden och andra omständigheter som ligger bakom ansökan kan dock inom en t.o.m. relativt kort tid förändras så att den nya ansökan kan prövas utan hänsyn till det tidigare avgörandets rättsverkan. Som stöd för ansökan kan också anföras helt nya omständigheter, utifrån vilka man i stället för det tidigare negativa avgörandet måste träffa ett för sökanden positivt avgörande. Om en ansökan om fri rättegång har avslagits på grund av att förmögenhetsutredning saknas, kan fri rättegång beviljas på basis av en ny ansökan till vilken en sådan utredning har fogats. T.ex. kan en studerandes ansökan om skuldsanering godkännas efter att personen blivit klar med sina studier och fått arbete, även om ansökan tidigare har avslagits.

Förvaltningsrättsliga ansökningsärenden avgörs genom förvaltningsförfarande. Ett negativt förvaltningsbeslut vinner inte rättskraft. Därför är det inom förvaltningen och förvaltningsrättskipningen mycket vanligt att föremålet för ändringssökandet är en ansökan som avslagits flera gånger. Ansökan kan gälla t.ex. erhållande av arbetspension eller beviljande av ett visst tillstånd. I stället för att söka ändring kan sökanden när som helst, utan hinder av det tidigare beslutet, ansöka om ett nytt för sökanden positivt beslut eller tillstånd.

Till domarens yrkesskicklighet hör att kunna skilja åt identiska ansökningar och sådana ansökningar i vilka nya grunder anföras. Ett avgörande med anledning av en tidigare an-

sökan får inte inverka på den bedömning som domaren skall göra på basis av de nya omständigheter som anförs. Det kan i princip inte anses att domaren skulle ha en förhandsinställning i saken enbart på den grunden att han eller hon har avslagit den tidigare ansökan. Om det t.ex. tidigare under behandlingen har kommit fram att domaren har en starkt negativ inställning till sökanden, kan det dock finnas anledning att ifrågasätta domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen av den nya ansökan. Det kan också finnas anledning att misstänka att domaren har en förhandsinställning till det avgörande som skall meddelas med anledning av den nya ansökan, om sökanden som grund för sin nya ansökan på nytt åberopar en sådan utredning eller bevisning som domaren redan en gång tidigare har vägrat att ta upp.

Också inom förvaltningsrättskipningen innebär det att ett beslut vinner rättskraft att beslutet står fast och är bindande. Att ett beslut står fast betyder för partens del att beslutet är slutligt så att domstolen inte kan ändra det på eget initiativ. Beslut som rättigheter och förmåner grundar sig på är bestående. En ny ansökan från partens sida kan dock leda till ny behandling, i synnerhet om det är fråga om ändring av ett tidigare beslut som gäller innehållet i en rättighet eller förmån som endast beviljas sökanden själv. Negativa förvaltningsbeslut är inte bestående på samma sätt.

Förpliktande förvaltningsbeslut är i allmänhet bestående och bindande i det avseendet att de samtidigt kan medföra en rättighet för någon annan, t.ex. när en verksamhetsutövare i samband med behandlingen av ett tillståndsärende åläggs att med stöd av miljöskyddslagen till den som orsakats olägenhet betala skadestånd för en skada till följd av förorening av vattendrag. I lagstiftningen har man visserligen beaktat sådana situationer där det är möjligt att t.ex. på grund av en förändring i omständigheterna ändra förvaltningsbeslut som är förpliktande. En väsentlig förändring i förhållandena kan också annars vara en orsak till att ett förpliktande förvaltningsbeslut senare ändras antingen genom behandling hos en myndighet eller i samband med ändringsökande.

I ett förvaltningsärende hindrar ett negativt beslut inte en part från att göra en ny ansökan som gäller samma sak, och ansökan kan behandlas på nytt. Om det finns förut-

sättningar för detta, kan den nya ansökan också bifallas.

På samma sätt som i fråga om de allmänna domstolarna kan man inte heller när det gäller förvaltningsdomstolarna utgå från att det att en domare tidigare har deltagit i behandlingen av en ansökan i sig hindrar domaren från att pröva ett mål. Domarjävet skall grunda sig på något särskilt skäl, som inte nödvändigtvis framgår av den tidigare behandlingen eller av domarens avgörande. En domare kunde anses ha en förhandsinställning t.ex. om domaren kraftigt har tagit ställning till godtagbarheten i fråga om en sådan förmån som den ansökan som domaren skall behandla gäller, och om förhållandena i det aktuella fallet motsvarar de omständigheter som domaren har anfört som stöd för sitt ställningstagande.

Frågan om domaren är opartisk kan infinna sig när ett mål till följd av besvär återförvisas för ny behandling. Återförvisningen kan bero antingen på ett processuellt fel som begåtts i underrätten eller på att sådana frågor blir aktuella i fullföljdsdomstolen som underrätten inte har tagit ställning till. Återförvisningen kan också bero på att fullföljdsdomstolen fått ytterligare bevisning som underrätten bör ta upp som första instans och som skall beaktas vid avgörandet.

Konventionen om de mänskliga rättigheterna har inte tolkats så att ett mål som en högre domstol har återförvisat skall behandlas i en annan domstol eller sammansättning. Något sådant krav följer inte av skyldigheten att vara opartisk (HD 2000:13 och 2212 HFD:1999). För att en misstanke om en förhandsinställning eller en förutfattad mening skall kunna anses befogad, måste också andra sådana omständigheter föreligga som skall beaktas vid helhetsbedömningen.

I Europadomstolens avgörandep Praxis har uppmärksamhet bl.a. fästs vid om en domare har varit bunden av sitt tidigare avgörande, om det är fråga om enda eller sista rättsinstans, varför målet har återförvisats, hurudan den sammansättning är i vilken målet behandlas och i vilken utsträckning yrkesdomare deltar i behandlingen av målet. I brottmål har särskild uppmärksamhet fästs vid om domaren har tvingats ta ställning till den misstänktes skuld upprepade gånger och eventuellt redan före rättegången.

Enligt konventionen om de mänskliga rättigheterna skall envar betraktas som oskyldig till dess att hans skuld lagligen har fastställts

(artikel 6 stycke 2). Skuldlöshetspresumtionen är också av central betydelse, och den innebär att en domares förhandsinställning i ett brottmål även kan visas av en sådan omständighet som i övriga mål inte skulle kunna tillmätas motsvarande betydelse.

Om orsaken till återförvisningen har varit ett sakfel eller processuellt fel som domaren har begått, kan en utomstående anse att domaren är oförmögen att vid sidan av att rätta till sitt fel ändra det tidigare domslutet. Om domaren har avgjort huvudsaken och samma mål efter återförvisning måste behandlas och avgöras på nytt, t.ex. för att domaren har ansett det onödigt att ta upp den bevisning som en part har tillhandahållit, men målet återförvisas för upptagande av bevisningen, kan det uppstå en befogad misstanke gällande domarens förmåga att bedöma verkningarna av bevisningen, som domaren redan en gång tidigare har ansett onödig, och vid behov avgöra målet på ett annat sätt. I en sådan situation kan domaren anses vara bunden av sitt eget avgörande så att han eller hon är jävig.

Om det däremot är fråga om upptagande av sådan ny bevisning som man inte tidigare har känt till, kan den som är yrkesverksam som domare i allmänhet i princip anses vara kapabel att bedöma bevisningens inverkan på domslutet på samma sätt som han eller hon skulle ha gjort om bevisningen skulle ha funnits att tillgå i tid. Situationen kan jämföras med att ytterligare uppgifter i ett ansökningsärende ges som stöd för ansökan.

När en talan i lägre domstol har avvisats utan prövning och en högre domstol kommer till ett annat resultat, återförvisas målet. En domare som tidigare har deltagit i behandlingen av målet är inte jävig att behandla det på nytt. Domaren har ju inte prövat målet eller träffat något avgörande i det på basis av vilket han eller hon kunde antas ha en förhandsinställning beträffande domslutet.

En domare är i allmänhet inte heller jävig att fortsätta behandlingen av ett mål när målet återförvisas av den orsaken att underrätten inte har prövat sådana alternativa yrkanden som framställts i saken. Om tingsrätten bifaller en talan som gäller klander av testamente på den grunden att testamentet inte uppfyller formkraven enligt lagen, men hovrätten förkastar denna grund för talan och återförvisar målet till tingsrätten för prövning av de alternativa grunderna för talan, är den domare som första gången deltagit i be-

handlingen av målet i allmänhet inte jävig att fortsätta behandlingen. I brottmål kan motsvarande princip inte följas lika konsekvent på grund av skuldlöshetspresumtionen.

Om samma mål överklagas på nytt hos den domstol som återförvisat målet, är de som tidigare deltagit i behandlingen av målet i fullföljdsdomstolen i allmänhet inte jäviga att delta i den fortsatta behandlingen, om de inte vid den första behandlingen har tagit ställning till de frågor som skall avgöras vid den nya behandlingen. Den tidigare behandlingen kan dock tyda på en förhandsinställning i det fallet att samma eller nästan samma fråga skall avgöras som då.

De besvärssärenden som behandlas i förvaltningsdomstolarna gäller förvaltningsbeslut vilka beträffande sin rättskraftsverkan väsentligt skiljer sig från de ansökningsärenden som de allmänna domstolarna behandlar. Av denna orsak är det inom förvaltningsrättskipningen betydligt vanligare än inom den allmänna rättskipningen att ett ärende behandlas flera gånger. På grund av de behörighetsbestämmelser som gäller förvaltningsdomstolarna beviljar å sin sida en förvaltningsdomstol när den godkänner besvär i allmänhet inte det tillstånd eller den förmån som ansökan gäller, utan ärendet återförvisas till förvaltningsmyndigheten för behandling. När förvaltningsmyndigheten behandlar ärendet på nytt och beviljar tillståndet, är det möjligt att ärendet på nytt kommer upp i förvaltningsdomstolen, denna gång genom att besvär anförs av någon annan än den som sökte ändring första gången. I förvaltningsdomstolarna behandlas också ett stort antal besvär som gäller kortvariga förvaltningsbeslut. T.ex. sociala förmåner kan i allmänhet inte beviljas för någon längre tid. Därför är det sannolikt att domstolen blir tvungen att avgöra ärenden som gäller samma part flera gånger, ofta också på samma grunder.

Också i förvaltningsdomstolarna skall frågan om jäv på grund av en förhandsinställning avgöras på basis av en bedömning från fall till fall. I fråga om största delen av de ärenden som hör till förvaltningsdomstolarnas och försäkringsdomstolens behörighet finns det i allmänhet inte några särskilda grunder för att de ledamöter som tidigare deltagit i avgörandet av ett mål skulle betraktas som jäviga. Europadomstolens rättspraxis gällande förhandsuppfattning hos domare gäller givetvis också förvaltningsdoms-

tolarna. En förhandsuppfattning kan vara av särskild betydelse i en förvaltningsdomstol när avgörandet gäller t.ex. bestämmande av en konkurrensbrottsavgift, som är en administrativ avgift som döms ut till staten, eller när det gäller en förpliktelse eller utdömmande av ett förelagt vite eller verkställighet av något annat hot enligt viteslagen. I dessa ärenden kan det vara av betydelse om den domare som tidigare deltagit i behandlingen av ärendet anser att förseelsen är obestridlig och vad han eller hon anser om förseelsens art.

I allmänhet torde en domare inte kunna anses vara jävig på basis av sådana avgöranden som domaren träffar under de olika faserna av en rättegång. En domare som meddelar en deldom i någon fråga kan inte efter det anses jävig att fortsätta behandlingen av målet. Domaren kunde ju ha avgjort hela saken också utan att meddela någon deldom, om det annars skulle ha funnits förutsättningar för detta. Detsamma gäller åtskiljande av åtal. Ett privaträttsligt anspråk som framställts i samband med ett åtalsärende kan behandlas särskilt enligt vad som föreskrivs om rättegången i tvistemål. En domare som har beslutat om åtskiljande av mål kan inte anses jävig att behandla ett tvistemål efter det att domaren har meddelat sitt avgörande i brottmålet. Domaren hade också i detta fall kunnat behandla målen tillsammans. Det kan inte anses finnas fog för en misstanke om en förhandsinställning eller ifrågasättande av domarens opartiskhet på grund härav, då avgörandet i brottmålet oavsett utgången som sådant skall beaktas i tvistemålet. Avgörandet i brottmålet kan i sig betraktas som ett sådant avgörande av en del av samma mål som avses i bestämmelsen. Att domstolens ledamöter vid en tidigare rättegång har fått kännedom om någon omständighet som inverkar på avgörandet av saken har inte ansetts utgöra en grund för domarjäv, eftersom domstolen ändå hade varit tvungen att utreda denna omständighet (HD 1999:18).

I regel uppstår jäv inte heller på grund av att behandlingen av ett mål uppdelas i olika från varandra klart avskilda faser. En domare som har deltagit i behandlingen av ett mål är inte jävig att delta i den fortsatta behandlingen, inte ens om den sker i en annan sammansättning än den i vilken behandlingen inleddes. Behandlingen av tviste- och brottmål indelas i förberedelse och huvudförhandling. Vid förberedelse av ett tviste-

mål utreds parternas yrkanden och grunderna för dem, anges de bevis som skall läggas fram och utreds möjligheterna till förlikning. Sakfrågorna avgörs i allmänhet först vid huvudförhandlingen, där också bevisen läggs fram. I ett brottmål skall förberedelsen fortsättas muntligen, om detta är nödvändigt för att målet vid huvudförhandlingen skall kunna behandlas i ett sammanhang. Det är naturligt att jäv inte uppstår på basis av förberedelsen. Samma domare som har haft hand om förberedelsen kan fortfarande delta också i huvudförhandlingen.

Inte heller i fråga om ansökningsärenden orsakar det att ett ärende delas upp i flera från varandra klart avskilda faser jäv. En domare som har försatt en gäldenär i konkurs är inte jävig att meddela en konkursdom som gäller samma gäldenär. Avgöranden som träffats under de olika faserna av en skuldsanering för privatpersoner eller ett företagssaneringsförfarande utgör inte heller ett hinder för att fortsätta behandlingen och slutföra förfarandet.

En domare som har beslutat om sinnesundersökning av en åtalad kan inte enbart på denna grund anses jävig att fortsätta behandlingen av målet efter sinnesundersökningen, även om det är uppenbart att domaren redan när beslutet om inhämtande av utlåtande om den åtalades sinnessillstånd fattas har en uppfattning om den åtalades skuld. Det skall givetvis inte beslutas om undersökning av den åtalades sinnessillstånd om bevisen inte anses räcka till för att döma personen. En dylik uppfattning om utgången i målet som uppstår under behandlingens gång kan inte betraktas som en sådan omständighet som skulle äventyra domarens opartiskhet och en behörig behandling av målet.

En domare som ensam har behandlat ett brottmål kan med stöd av 2 kap. 7 § rättegångsbalken överföra målet till en s.k. nämndemannasammansättning för avgörande t.ex. i sådana fall när domaren anser att bötesstraff är en otillräcklig bestraffning för gärningen. Om domaren fattar beslut om överföringen först efter att saken redan har behandlats vid sammanträde, torde domaren ha bildat sig en rätt klar uppfattning både om skulden och om den påföljd som skall dömas ut. Bytet av sammansättning förutsätter att domaren åtminstone preliminärt har bildat sig en uppfattning om arten av det straff som skall dömas ut. Domarens avgörande binder givetvis inte nämndemännen,

och domaren kan inte anses jävig att fortsätta behandlingen i den andra sammansättningen.

Situationen är densamma om ett mål i en fullföljdsdomstol överförs för behandling i s.k. förstärkt division eller avdelning eller i plenum. Ett mål överförs i allmänhet från normal sammansättning till en sådan sammansättning av den orsaken att den åsikt som blivit den dominerande i den normala sammansättningen avviker från tidigare rättspraxis. Också i en sådan situation är det klart att de ledamöter som redan tidigare deltagit i behandlingen av målet har en viss uppfattning om hur det skall avgöras. Inte heller i detta fall är det dock fråga om en förhandsuppfattning som skulle äventyra domarens opartiskhet.

En domare som har avgjort ett häktningssyrkande i anslutning till ett brott är i allmänhet inte jävig att delta i behandlingen av ett åtal som gäller samma brott. Vid en häktningsträttegång skall man ta ställning till den misstänktes skuld, men skuldfrågan avgörs inte slutligt, utan det beslutas endast om det enligt lagen finns förutsättningar för häktning. Skuldfrågan avgörs först vid den egentliga rättegången. Häktningen förutsätter dock ett ställningstagande när det gäller graden av sannolikhet för den misstänktes skuld, och det är möjligt att den misstänkte kan börja ifrågasätta domarens opartiskhet på grund av behandlingen av saken. Därför kan man ibland, för att avgöra om misstanken objektivt sett är berättigad, senare vara tvungen att utreda t.ex. domarens ställningstaganden under förfarandet och förfarandets förlopp. Skuldfrågan avgörs inte heller vid fattandet av beslut om andra tvångsmedel, varför den domare som träffat avgörandet i ett tvångsmedelsärende i allmänhet inte kan ha en sådan förhandsinställning beträffande den misstänktes skuld att tilltron till domarens opartiskhet med rätta skulle kunna ifrågasättas.

Ett beslut i ett ärende som gäller en säkringsåtgärd innebär i allmänhet inte att domaren på förhand skulle ha tagit ställning till saken så att han eller hon på grund av det skall anses jävig att behandla huvudsaken. Bevisfrågorna när det gäller säkringsåtgärden och huvudsaken avviker väsentligt från varandra. För att en talan skall bifallas förutsätts s.k. full bevisning. I ett ärende som gäller en säkringsåtgärd räcker det dock med enbart sannolikhetsbevis. En domare

som har deltagit i avgörandet av ett yrkande om att verkställigheten skall förbjudas kan inte heller i allmänhet på den grunden anses jävig att delta i behandlingen av det egentliga målet, eftersom de frågor som skall avgöras också i dessa fall i hög grad avviker från varandra.

En domare som har meddelat ett interimistiskt förordnande om t.ex. vårdnad om barn, umgängesrätt eller underhållsbidrag torde inte kunna anses jävig att meddela avgörande i huvudsaken i motsvarande frågor. De interimistiska förordnandena grundar sig ofta på ett ofullständigt rättegångsmaterial och en summarisk behandling, till skillnad från det slutliga avgörande som träffas senare. En domare som har meddelat ett interimistiskt förordnande kan i allmänhet inte på denna grund anses ha en förhandsinställning till avgörandet i huvudsaken, om behandlingen inte är förenad med särskilda drag som tyder på en sådan.

I vissa fall kan de åtgärder som domaren vidtar i anslutning till rättegången ge uttryck för en förhandsinställning hos domaren, och de kan därför äventyra tilltron till domarens opartiskhet. En domare kan bli jävig t.ex. om domaren medan målet fortfarande pågår kraftigt tar ställning i det i massmedia.

Varken en aktiv eller ens en stram processledning kan i sig orsaka jäv. Tvärtom förutsätter bestämmelserna i rättegångsbalken uttryckligen ett sådant förfarande av domaren för att rättegången skall vara grundlig. En invändning som gäller osakligt förfarande från domarens sida skall kunna motiveras objektivt. Domaren kan anses jävig, om förfarandet enligt en objektiv bedömning har varit osakligt och visar på en inställning som också från en utomståendes synpunkt äventyrar domarens opartiskhet.

Också en alltför aktiv strävan att få till stånd förlikning kan i undantagsfall orsaka jäv. Om domaren i ett tvistemål föreslår förlikning mot parternas vilja, kan förslaget åtminstone i en del fall vara ägnat att ge den part som förlorar på förlikningen grundad anledning att misstänka att domaren förhåller sig på ett sådant sätt till förlikningen att han eller hon inte längre förmår ta hänsyn till alla de synpunkter och bevis som läggs fram i målet, när dessa talar emot den föreslagna förlikningen. I detta sammanhang bör det dock betonas att jäv endast i undantagsfall kan uppstå i samband med förlikningsförhandlingar. Bestämmelserna i rättegångs-

balken förutsätter ju uttryckligen en aktiv processledning från domarens sida i syfte att få till stånd förlikning.

Om en domare inte behandlar och ger information till parterna på ett rättvist sätt, kan detta tyda på att domaren har en förhandsinställning beträffande domslutet. Opartiskheten äventyras om domaren utan sakliga grunder tydligt handlar endast i den ena partens intresse. En sådan situation kan vara för handen t.ex. när domaren på förhand har gett den ena parten råd i sådana sakfrågor som inverkar på behandlingen av målet. Allmän information till parterna och redogörelse för hur behandlingen av målet framskrider kan givetvis inte utgöra grund för jäv.

Domaren kan anses ha en förhandsuppfattning som äventyrar opartiskheten i ett brottmål där domaren har gjort en angivelse. En domare som har gjort en angivelse om t.ex. mened är jävig att behandla ett åtal som grundar sig på angivelsen.

Strävan har varit att ange jävsgrunderna så exakt som möjligt i bestämmelserna, så dessa omfattar de vanligaste jävssituationerna. De kan dock inte täcka alla de situationer när en domares opartiskhet kan anses äventyras så att domaren skall anses jävig att behandla ett mål. Därför föreslås det i 3 mom. att en domare också skall vara jävig om någon annan omständighet som kan jämsställas med de omständigheter som anges ovan i kapitlet ger grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet. I den gällande lagen finns inte någon motsvarande allmän bestämmelse. Sådana finns dock i 10 § 1 mom. 6 punkten lagen om förvaltningsförfarande och i 10 § lagen om skiljeförfarande.

Bestämmelsen skall tillämpas i situationer när det enligt en objektiv bedömning kan anses att domarens opartiskhet äventyras på någon annan grund än de som nämnts tidigare i kapitlet. En domare är jävig, om en utomstående inte kan bli övertygad om domarens förmåga att vara opartisk vid behandlingen av saken. En parts egen åsikt om domarens jäv är däremot inte i sig avgörande. En domare kan vara opartisk enligt en objektiv bedömning, även om en part anser domaren vara jävig.

Jävet skall bedömas från fall till fall, och vid bedömningen skall beaktas domarens förhållande till det ärende som behandlas, till parterna eller till de personer som annars är inblandade. En domare är jävig endast om

någon klart påvisbar omständighet kan äventyra hans eller hennes opartiskhet vid behandlingen av ett visst mål. Tilltron till domarens opartiskhet kan också äventyras om domaren i samband med rättegången t.ex. tar emot traktering av en part. Också Europadomstolens kommande rättspraxis kan medföra ett behov av att tillämpa bestämmelsen.

Enligt förslaget 4 § är en domare jävig bl.a. när domaren eller en närstående till honom eller henne är part i målet. Under rättegången kan det ske förändringar som leder till att en person förlorar sin ställning som part. Personens rättsliga ställning kan också förändras så att han eller hon mister sina möjligheter att delta i målet som part. Jävet upphör inte på grund av att förändringar under rättegången skett i domarens rättsliga ställning. Dessa situationer kan jämföras med släktskapsjäv.

En motsvarande situation uppstår också när en förändring har skett i den rättsliga ställningen för domaren eller en närstående till domaren innan målet blivit anhängigt. Domaren har då ett sådant förhållande till det mål som senare skall behandlas att han eller hon i allmänhet skall anses vara jävig. Om det t.ex. är fråga om överlåtelse av en fordran, är domaren som överlåtare i allmänhet ansvarig inför förvärvaren för att fordran är giltig. Därför ligger det också i domarens intresse att gäldenären döms att betala fordringen. Kopplingen är ägnad att äventyra domarens opartiskhet, även om han eller hon inte är part i rättegången.

Om samfundsjäv föreskrivs i 5 §. Med stöd av den bestäms domarens jäv också i sådana situationer där någon i domarens familjekrets, dvs. en eller flera av de närstående till domaren som räknas upp i 3 § 1 mom. 1 punkten, deltar i en sammanslutnings administration. När någon mera avlägsen släkting till domaren än de som avses i 5 § eller en släkting till domarens make deltar i sammanslutningens administration, kan domarens jäv bedömas enligt den nu aktuella 7 § 3 mom. Som sådana omständigheter som inverkar på opartiskheten kan förutom ärendets art komma i fråga också t.ex. kontakter mellan domaren och domarens eller hans eller hennes makes släkting samt övriga omständigheter. Ärendets art är av relevans främst genom att man i ett mål som är av ringa betydelse i allmänhet inte kan peka på någon särskild omständighet som skulle ge grundad anledning att ifrågasätta doma-

rens opartiskhet. Det finns inte heller anledning för domaren att börja utreda administrationen hos en sammanslutning som är part i syfte att ta reda på om någon släkting till honom eller henne eventuellt deltar i den. Det är t.ex. inte nödvändigt att med tanke på ett eventuellt jäv utreda vilka styrelsemedlemmarna i ett bolag som söker lagfart är. Om det är fråga om skadeståndsansvar för ett bolag, kan domaren däremot redan på grund av ärendets art betraktas som jävig, om någon sådan närstående till domaren som avses i 3 § 1 mom. 2 eller 3 punkten är styrelsemedlem i eller verkställande direktör för bolaget. Om skadeståndstalan förs mot styrelsemedlemmarna är domaren jävig i målet med stöd av 4 § 1 mom. 1 punkten.

Att domarens make eller någon annan närstående till domaren står i anställningsförhållande till en part kan ibland utgöra en sådan jävsgrund som kan jämföras med bestämmelserna i kapitlet, t.ex. om maken arbetar i ett företag och saken de facto gäller företagets möjligheter att fortsätta sin verksamhet. Ärendets art och makens ställning i arbetsgivarföretaget kan ibland också vara av betydelse. Om t.ex. domarens make eller en familjemedlem till domaren hör till ledningen för eller de ledande tjänstemännen i en bank eller någon annan sammanslutning som företräder en borgenär, kan domaren, beroende på ärendets art, ibland anses vara jävig. T.ex. kan en företagare som ansökt om företagssanering ifrågasätta domarens opartiskhet, om domarens make har en viktig ställning i en sammanslutning som företräder borgenären och det är allmänt känt att borgenären har en mycket negativ inställning till saneringsförfarandet. Enligt förslaget kan domaren anses jävig på samma sätt som enligt högsta domstolens senaste avgörande som gäller jäv (HD 2000:49), visserligen delvis på andra grunder.

Ju viktigare saken är för en part, desto större orsak är det för domaren att utreda en eventuell anknytning till parterna i målet. Också när saken till sin natur inte är särskilt viktig enligt en allmän bedömning kan kontakterna mellan domaren och en närstående till domaren likväl vara av särskild betydelse vid jävsbedömningen. Täta kontakter mellan domaren och en part är, oberoende av ärendets art, ägnade att ge orsak till befogade misstankar gällande domarens agerande. Även om ett bolag i ett brottmål t.ex. mot

den åtalade endast framställer ett entydigt skadeståndsyrkande som grundar sig på en räkning, kan den åtalade på goda grunder misstänka domarens förmåga att bedöma hans eller hennes skuld eller att mäta ut straffet, om målsägandebolaget är ett familjeföretag som tillhör domarens makes föräldrar. Någon dylik befogad misstanke kan däremot inte uppstå, om en sådan sambo till ett syskonbarn till domarens make som domaren aldrig ens har träffat hör till bolagets styrelse.

En domare som har behandlat samma mål i en annan domstol, hos någon annan myndighet eller som skiljeman är jävig enligt 7 § 1 mom. Tillämpningsområdet för nämnda paragraf begränsar sig förutom till skiljeförfarande endast till behandling av ärenden hos myndigheter. Också annat deltagande i tidigare beslutsfattande kan vara ägnat att ge grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken. Om en domare t.ex. har deltagit i ett aktiebolags bolagsstämma, där det har beslutats om väckande av åtal eller skadeståndstalan mot bolagets ledning, är domaren jävig att delta i behandlingen av åtalet eller skadeståndstalan.

Enligt den gällande lagen är en domare jävig om domaren har del i saken. Bestämmelsen har tillämpats i sådana fall när domaren kunde vara biintervenient i målet. En domare kan anses jävig på basis av 7 § 3 mom. när domaren inte är part men domaren eller en närstående till honom eller henne om de så önskade skulle ha rätt att vara part i målet. En domare som är borgensman för en skuld är jävig att behandla ett fordringsmål som gäller huvudförpliktelsen, även om talan inte har väckts mot domaren själv.

Domarens ställning kan vara jämförbar med en ställning som målsägande i sådana fall när en part stör rättegången eller annars betar sig osakligt eller kränkande mot domaren. Domaren skall dock inte betraktas som målsägande vid gärningen, eftersom en sådan gärning snarast skall anses rikta sig mot rättsvården och domstolens auktoritet och inte mot domaren personligen. Domaren är således inte jävig att med stöd av 14 kap. 7 § rättegångsbalken döma ut straff för gärningen.

8 §. I paragrafen finns bestämmelser om partsinvändning. Principen är att domstolen självmant skall pröva sin opartiskhet och att en domare som är jävig inte skall börja behandla ett mål. En bestämmelse om detta

finns i 1 § 1 mom. En del av jävsgrunderna är dock beroende av prövning. En part kan vara av annan åsikt om domarens jäv, och parten måste ha rätt att framställa en invändning om detta. Om någon av parterna framställer en jävsinvändning, skall frågan avgöras så som föreslås i 9 §.

En part kan anse att domaren är jävig på grund av en sådan omständighet som domaren själv inte har funnit vara av betydelse i saken, varför domaren inte har jävat sig. Parten kan anse att domaren har ett särskilt förhållande till någon annan part på det sätt som avses i 6 § 1 mom. 2 punkten, så att domaren inte är opartisk att avgöra målet. Det är också möjligt att det finns någon på jävsbedömningen inverkan omständighet som domaren inte är medveten om. Parten kan känna till att en närstående till domaren tidigare har behandlat samma mål hos någon annan myndighet, och parten kan framställa en invändning på en sådan grund som domaren själv inte var medveten om när han eller hon inledde behandlingen.

Ett villkor för ett koncentrerat och smidigt rättegångsförfarande är att rättegången inte behöver avbrytas och därefter inledas på nytt från början. Detta förutsätter att frågan om jäv avgörs så snabbt som möjligt. Det kan inte anses motiverat att en part när som helst skall kunna framställa en invändning om en omständighet som parten har kännedom om. Också principen om instansordning förutsätter att en invändning om möjligt först skall prövas i den instans som invändningen gäller. Detta är dock inte alltid möjligt, eftersom parten i synnerhet vid skriftligt förfarande får kännedom om domstolens sammansättning först efter det att avgörandet har träffats. Syftet med den reglering som nu föreslås är inte att ändra gällande praxis t.ex. så att domstolen på förhand skulle vara tvungen att informera parterna om domstolens sammansättning.

I paragrafen föreslås att en part skall framställa invändning om domarjäv genast när parten börjar föra talan i saken och har fått kännedom om vilka domare som deltar i behandlingen av målet. Till dessa delar motsvarar bestämmelsen rättegångsbalkens 16 kap. 1 § 1 mom., enligt vilket också andra processinvändningar skall göras genast då parten första gången för talan i saken. Parten har förutom rätt att framställa invändning om domarjäv också skyldighet att framställa sådan invändning utan dröjsmål. Om en part

först senare under behandlingen får kännedom om en omständighet som inverkar på jävsbedömningen, skall invändningen framställas genast efter detta. I den gällande lagen finns endast en bestämmelse om att parten skall jäva domaren "beskedeliga". Framställandet av invändningar regleras inte på något annat sätt.

En invändning kan framställas antingen skriftligen eller muntligen. Invändningen skall alltid motiveras. Parten skall också uppge när han eller hon har fått kännedom om grunden för invändningen. Domstolen kan vid behov av parten kräva närmare upplysningar och sannolikhetsbevis som stöd för jävsinvändningen. En part som uppenbart utan grund har framställt en invändning om domarjäv kan åläggas att ersätta de rättegångskostnader som motparten åsamkats till följd av invändningen (21 kap. 5 § rättegångsbalken).

En domare mot vilken en jävsinvändning framställs får inte fortsätta behandlingen av målet innan jävsfrågan har avgjorts. Om invändningen godkänns och domaren konstateras vara jävig får domaren inte längre delta i behandlingen av målet.

Enligt förslaget får en part således åberopa en jävsgrund också efter det att rättegången har inletts, om parten först då får kännedom om en omständighet på basis av vilken domaren enligt partens mening är jävig. Invändningen skall dock framställas utan dröjsmål efter det att parten har fått kännedom om grunden för den. Uttrycket utan dröjsmål, som anger tidsfristen, motsvarar det uttryck som används t.ex. i rättegångsbalkens 5 kap. 29 §, enligt vilken en part som vid huvudförhandlingen vill lägga fram ett bevis som han inte har uppgett vid förberedelsen utan dröjsmål skall tillkännage domstolen detta. I analogi med detta förfarande förutsätts också i fråga om en invändning att parten meddelar när han eller hon fått kännedom om grunden för den. På grund av ett eventuellt kostnadsansvar måste domstolen bedöma om invändningen har framställts utan dröjsmål. Eftersom parten kan vara tvungen att framställa invändningen skriftligen och invändningen skall motiveras, behöver parten en viss tid för detta, och han eller hon kan också behöva hjälp av sitt biträde. Det är i allmänhet också nödvändigt att parten tillsammans med sitt biträde bedömer eller på annat sätt utreder hur stora möjligheterna är att invändningen godkänns

och följderna av detta. Av dessa orsaker kan man i samband med det föreslagna förfarandet vid invändning utgå från att en tid om några dagar och t.o.m. en vecka kan anses godtagbar för bedömning och förberedelse.

Tidsgränsen för framställande av en invändning är den tidpunkt när domaren har avgjort målet. En invändning som framställts efter detta kan prövas endast om parten visar att han eller hon hade giltiga skäl för att inte framställa invändningen tidigare. Den föreslagna regleringen kan jämföras med rättegångsbalkens 6 kap. 9 §, enligt vilken en part vid huvudförhandlingen får åberopa en omständighet eller ett bevis som han inte har åberopat vid förberedelsen endast om han gör sannolikt att hans förfarande har en giltig orsak. Med beaktande av de påföljder som ett godkännande av jävsinvändningen medför är tröskeln för att invändningen skall prövas något högre: parten skall visa och inte enbart göra sannolikt att han eller hon har haft giltiga skäl. Om parten har kännedom om någon omständighet men har försummat att utreda vilken betydelse den har, kan det i allmänhet inte anses finnas giltiga skäl för partens förfarande. Om det dock med beaktande av partens förhållanden inte skäligen kan krävas att parten borde ha förstätt vilken betydelse omständigheten har som grund för invändningen, kan också en invändning som gjorts efter att avgörandet har träffats prövas. Vid bedömningen av om det finns giltiga skäl kan det t.ex. vara av betydelse om parten har haft ett biträde. Ett giltigt skäl för att jävsinvändning framställs först vid ändringssökandet kan vara att parten har fått kännedom om grunden för invändningen så sent att han eller hon inte skulle ha hunnit framställa invändningen hos den lägre domstolen, även om parten hade handlat utan dröjsmål.

En invändning kan dessutom prövas efter att avgörandet träffats i sådana fall när parten först efter detta får kännedom om grunden för invändningen.

9 §. Paragrafen innehåller bestämmelser om avgörandet av en invändning om domarjäv och närmare bestämmelser om domstolens sammansättning.

I 1 *mom.* föreslås att en invändning om domarjäv skall avgöras i den domstol där huvudsaken behandlas. En invändning som har framställts efter det att tingsrätten träffat sitt avgörande skall avgöras i hovrätten, även om invändningen har gjorts inom den

tid som bestäms för missnöjesanmälan. Om huvudsaken t.ex. redan behandlas i hovrätten och parten först då framställer en invändning om att den domare som deltagit i behandlingen av målet i tingsrätten är jävig, prövas invändningen direkt i hovrätten. Detta förutsätter att parten visar att han eller hon hade giltiga skäl att inte framställa invändningen tidigare. Också en invändning som grundar sig på en omständighet som parten inte tidigare har haft kännedom om kan prövas.

En invändning kan också avgöras genom skriftligt förfarande. I tingsrätten kan avgörandet således också träffas i kansliet. Avgörandet skall motiveras. En domare mot vilken jäv har anförts skall i allmänhet höras innan invändningen avgörs. Hörandet är nödvändigt åtminstone när jävsinvändningen grundar sig på domarens förhållande till saken eller till en part. Domaren kan själv bäst redogöra för de förhållanden som invändningen gäller. Avgörandet av invändningen kan av denna anledning också förutsätta muntlig behandling. Ibland kan det t.o.m. vara nödvändigt att lägga fram bevis.

I 2 *mom.* föreslås att tingsrätten skall vara domför med minst en lagfaren ledamot. En lagfaren ledamot kan avgöra frågan om jäv också i det fallet att invändningen framställs i ett mål som behandlas i en sammansättning med tre lagfarna domare eller i en nämndemannasammansättning. En jävsinvändning mot en hovrättsledamot eller en ledamot av högsta domstolen avgörs i den sammansättning i vilken dessa domstolar också annars är domföra.

I paragrafen finns ingen bestämmelse om förvaltningsdomstolarnas sammansättning. Detta beror på att jävsfrågan regleras i rättegångsbalken, vilken som sådan gäller endast de allmänna domstolarna. En jävsinvändning mot en ledamot av en förvaltnings- eller specialdomstol avgörs i allmänhet i den sammansättning i vilken dessa domstolar också annars är domföra. Beträffande arbetsdomstolens och marknadsdomstolens domförhet föreslås att arbetsdomstolen skall kunna avgöra en jävsinvändning i en mindre sammansättning än normalt.

Enligt 3 *mom.* får en domare inte själv delta i prövningen av en jävsinvändning som gäller domaren. Förslaget avviker från den gällande lagen, enligt vilken en domare själv har kunnat avgöra en jävsinvändning som gäller domaren. Prövning av jävsinvändningen blir aktuell om den domare mot vilken

jäv har anförts inte anser sig vara jävig i saken. Om domaren däremot anser att det finns fog för partens invändning, kan domaren själv godkänna invändningen och dra sig ur behandlingen av målet. Domaren är enligt 1 § 1 mom. också skyldig att göra detta.

En domare mot vilken jäv har anförts får dock i undantagsfall avgöra frågan om sitt jäv eller som medlem av ett kollegium delta i behandlingen av jävsinvändningen. Detta förutsätter enligt 3 mom. att domstolen inte är domför utan domaren och att en ojävig domare inte utan avsevärt dröjsmål kan fås i stället för honom eller henne. En domare kan enligt förslaget dock alltid pröva en invändning som klart saknar grund. I annat fall uppstår det onödigt arbete och dröjsmål då man måste få tag på en ojävig domare, i synnerhet om parten åter anför jäv också mot den ersättande domaren.

Trots att en domare mot vilken jäv har anförts så som ovan sagts i regel inte får behandla invändningen, får domaren dock kräva att invändningen motiveras. Om invändningen inte motiveras, får domaren omedelbart avvisa den utan prövning.

15 kap. Om rättegångsombud

3 §. I 3 mom. föreskrivs bl.a. om jäv för biträden och ombud. Momentet föreslås bli ändrat så att den som står i ett i 13 kap. 3 § avsett förhållande till en sådan medlem av rätten som behandlar ett mål inte får biträda eller vara ombud för en part i målet. Enligt den gällande lagen uppkommer ett motsvarande hinder om biträdet eller ombudet står i ett sådant förhållande till domaren som avses i 1 kap. 6 § rättegångsbalken.

Bestämmelsen skall tillämpas i sådana situationer där parten eller den person som denna har bett till biträde eller ombud redan vet vilken domare som deltar i behandlingen av målet. Parten får då inte välja ett sådant biträde eller ombud åt sig att den domare som behandlar målet blir jävig att fortsätta behandlingen på grund av detta. Om t.ex. svaranden i ett tvistemål har delgivits stämningensansökan och informerats om vilken domare som behandlar målet, får personen således inte längre till sitt biträde utse domarens make, eftersom denna inte mera får åta sig detta uppdrag. Om maken emellertid redan innan målet blev anhängigt har biträtt parten får han eller hon fortsätta i denna uppgift. Domaren är då jävig att behandla

målet och måste bytas ut.

Bestämmelsen kompletterar 13 kap. 4 § 1 mom. 2 punkten rättegångsbalken. Enligt detta lagrum är en domare jävig att behandla ett mål, om en närstående till honom eller henne har varit biträde eller ombud för en part. Om en part utser en närstående till domaren till sitt biträde först efter att domaren redan har tilldelats målet skall biträdet i regel avstå från uppgiften.

22 kap. Tingsrättens protokoll

2 §. I 3 mom. bestäms om vem i tingsrätten som kan föra protokoll. Om den som för protokollet är en tjänsteman vid domstolen, gäller om jäv för tjänstemannen enligt bestämmelsen i tillämpliga delar vad som i 13 kap. 1 § föreskrivs om domarjäv. Det föreslås att hänvisningen skall slopas, eftersom jäv för protokollförare bestäms enligt 13 kap.

I kraftträdande och övergångsbestämmelse. I 1 mom. finns en sedvanlig bestämmelse om ikraftträdelsetidpunkten. Lagen föreslås träda i kraft så snart som möjligt efter det att den har antagits och blivit stadfäst.

Enligt förslaget skall jävsgrunderna för domare till alla delar börja tillämpas genast efter det att lagen trätt i kraft. I mål och ärenden som blivit anhängiga innan lagen trätt i kraft tillämpas dock den gamla lagen. Detta betyder bl.a. att en part får framställa en invändning om domarjäv utan någon sådan tidsbegränsning som anges i den föreslagna 8 § i mål och ärenden som är anhängiga när lagen träder i kraft. Också jävsgrunderna bedöms med stöd av den tidigare lagstiftningen.

1.2. Lagen om utnämning av domare

19 a §. *Förordnande av en ojävig domare.* Det föreslås att till lagens 3 kap. skall fogas en ny 19 a §, enligt vilken en ojävig domare kan förordnas att behandla en invändning om jäv eller huvudsaken. Det kan finnas behov av ett sådant förfarande, om en ojävig domare inte finns att tillgå vid den domstol där målet är anhängigt. I praktiken är det främst vid de mindre tingsrätterna där ett sådant behov kan uppstå.

Enligt 1 mom. är det möjligt att förordna en domare till hovrätten också i sådana exceptionella situationer då hela hovrätten är jävig. Bestämmelsen är nödvändig också

med tanke på sådana situationer då sammanläggningen i en specialdomstol inte är domför utan att en domare förordnas särskilt för behandlingen av ett mål. Den domare som förordnas skall uppfylla behörighetsvillkoren, men i övrigt föreslås inga urvalskriterier i bestämmelsen. Domaren kan förordnas till hovrätten från en annan hovrätt. På motsvarande sätt kan man förfara i fråga om förvaltningsdomstolarna. Högsta domstolen avgör på basis av prövning vem som förordnas till domare vid en specialdomstol.

En domare mot vilken jäv har anförts får enligt 3 mom. i den föreslagna 9 § i rättegångsbalkens 13 kap. i regel inte behandla jävsinvändningen. En domare som har konstaterats vara jävig kan å sin sida enligt kapitlets 1 § 1 mom. i regel inte fortsätta behandlingen av huvudsaken. Därför kan det uppstå situationer då det vid underrätten inte finns någon domare som skulle kunna behandla och avgöra invändningen eller huvudsaken. I paragrafens 2 mom. föreslås det att hovrätten vid behov skall kunna förordna en lagfaren ledamot vid en annan tingsrätt inom samma hovrättsdistrikt, en ordinarie ledamot eller visstidsledamot av hovrätten eller en assessor vid hovrätten att avgöra invändningen. Förordnandet förutsätter i praktiken en begäran från tingsrätten. En uttrycklig begäran är dock inte någon ovillkorlig förutsättning för att ett förordnande skall ges och nämns därför inte i bestämmelsen.

1.3. Förvaltningsprocesslagen

76 §. *Jäv*. Det föreslås att 1 mom. kompletteras så att i det hänvisas till 13 kap. rättegångsbalken också i fråga om framställandet och behandlingen av en jävsinvändning. Också i förvaltningsrättskipningen skall en part i princip framställa jävsinvändning inom den tid som anges i 13 kap. 8 § rättegångsbalken. En part kan inte längre efter det att en domstol eller besvärsmyndighet har avgjort målet åberopa en omständighet som parten har kännedom om. Eftersom förvaltningsrättskipningen huvudsakligen grundar sig på ett skriftligt förfarande, kan en part i praktiken åberopa jäv för domaren eller en person som deltagit i behandlingen av ärendet hos besvärsmyndigheten först efter att ha fått avgörandet. Därför behandlas en jävsinvändning inom förvaltningsrättskipningen i allmänhet i samband med

ändringssökande.

I momentet bibehålls orden "i tillämpliga delar" för att beskriva såväl begreppet part som framställandet och behandlingen av en jävsinvändning. Begreppet part skiljer sig till vissa delar från partsbegreppet inom den allmänna rättskipningen. På grund av särdragen i förfarandet kan inte heller behandlingen av en jävsinvändning till alla delar ordnas på samma sätt som vid de allmänna domstolarna.

En jävsinvändning avgörs vid det förvaltningsrättskipningsorgan eller den domstol där målet är anhängigt. Den mot vilken jäv har anförts får delta i avgörandet av invändningen endast om förvaltningsrättskipningsorganet eller domstolen inte är domför utan personen och någon som är ojävig inte utan avsevärt dröjsmål kan fås i stället. En person mot vilken jäv har anförts får också delta i avgörandet av en invändning som klart saknar grund.

Det föreslås att i paragrafen tas in ett nytt 2 mom., vars syfte är att trygga förrättandet av syner och muntliga sammanträden. Enligt förvaltningsprocesslagen kan muntlig förhandling och syn ordnas på initiativ av domstolen eller besvärsmyndigheten eller på begäran av en enskild part för att utreda ett ärende. En förvaltningsdomstol kan också ordna muntlig förhandling i samband med syn. Enligt förvaltningsprocesslagen avgörs ett ärende inte vid muntlig förhandling, utan utredningen av det kan därefter ännu fortsätta i skriftlig form.

Ofta måste muntliga förhandlingar ordnas någon annanstans än i förvaltningsdomstolens ordinarie sammanträdeslokaler, t.ex. vid syn i terrängen i något lämpligt sammanträdesrum eller på en sådan permanent sammanträdesplats som anges i lagen om förvaltningsdomstolarna. Om någon av förvaltningsdomstolens ledamöter då skulle märka att han eller hon är jävig eller om en jävsinvändning skulle framställas mot ledamoten och godkännas, skulle man bli tvungen att ta om den muntliga förhandlingen eller synen. Avbrytandet och upprepadet av förfarandet skulle medföra kostnader för parterna och domstolen. Dessutom kunde behandlingen av ärendet dra ut på tiden. Jävsinvändningen skulle inte heller kunna avgöras i en ojävig sammansättning, eftersom domstolens sammansättning inte omedelbart skulle kunna kompletteras med en ojävig person. Beroende på fallet kunde dessa olägenheter och

kostnadsökningen vara t.o.m. betydande. Därför föreslås det att en syn eller muntlig förhandling skall kunna fortsätta, om en ojävig person inte utan betydande dröjsmål kan fås i stället för den som är jävig.

Vid muntlig förhandling och syn kan omedelbar bevisning tas emot. Vid muntlig förhandling kan upplysningar ges och erhållas också på annat sätt. Vid syn görs å sin sida observationer om syneobjektet, i allmänhet sådana som gäller miljömässiga förhållanden eller konstruktioner. För att säkerställa möjligheterna till omedelbar utredning föreslås det att en muntlig förhandling eller syn skall skjutas upp, om det visar sig att antalet jäviga personer som skulle delta i behandlingen är flera än en. Den jäviga personen kan också vara en föredragande. Behandlingen av ett mål kan givetvis skjutas upp också när endast en person är jävig, om förvaltningsdomstolen eller förvaltningsrättskipningsorganet anser att behandlingen av målet kräver det.

En invändning som saknar grund kan enligt förslaget inte leda till att behandlingen skjuts upp. En sådan invändning kan också alltid avgöras, eftersom också den domare mot vilken jäv har anförts får delta i avgörandet av den.

Den hänvisning till 1 kap. 6 § rättegångsbalken som för närvarande finns i paragrafens 1 mom. föreslås bli nytt 3 mom.

1.4. Lagen om förvaltningsdomstolarna

19 §. *Ojävig sammansättning.* Det föreslås att bestämmelser om förordnande av en ojävig domare skall tas in i lagen om utnämning av domare. Därför föreslås bestämmelsen om förordnande av en ojävig sammansättning i 19 § lagen om förvaltningsdomstolarna bli upphävd såsom onödig.

1.5. Lagen om arbetsdomstolen

8 §. I paragrafen bestäms om arbetsdomstolens sammansättning. Det föreslås att till paragrafen fogas ett nytt 6 mom. enligt vilket en jävsinvändning kan avgöras i en mindre sammansättning än normalt. På detta sätt kan man undvika att behandlingen av ett mål drar ut på tiden. Enligt förslaget är arbetsdomstolen beslutför med ordföranden och två ledamöter, av vilka den ena företräder arbetsgivarsidan och den andra arbetstagarsidan.

1.6. Lagen om marknadsdomstolen

5 §. Det föreslås att i paragrafen skall tas in ett nytt 3 mom., med stöd av vilket en jävsinvändning för undvikande av dröjsmål skall kunna avgöras i en mindre sammansättning än normalt. Enligt förslaget kan invändningen avgöras i en sammansättning med ordföranden och två ledamöter. Annars är marknadsdomstolen beslutför när ordföranden och fyra ledamöter är närvarande.

1.7. Utsökningslagen

8 §. *Jäv för utmättningsman.* Paragrafens 1 mom. 1 punkt måste ändras på grund av den hänvisningsbestämmelse som finns i den. Detta innebär att jävet för en utmättningsman till följd av släktskap eller svågerlag ändras något. Ett förslag till en omfattande reform av utsökningslagen färdigställdes den 11 maj 2000, och jävsbestämmelserna kommer att revideras i sin helhet i samband med reformen.

1.8. Lagen angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig

Det föreslås att hänvisningen till rättegångsbalkens 13 kap. slopas i lagen. I förslagens 13 kap. 3 §, som gäller närstående, föreskrivs om domarens släktskapsförhållanden så att hänvisningen är onödig.

2. Ikraftträdande

Lagarna föreslås träda i kraft så snart som möjligt efter det att de har antagits och blivit stadfästa.

3. Lagstiftningsordning

Propositionen har en väsentlig anknytning till förutsättningarna för en rättvis rättegång, som tryggas i Finlands grundlag. Vid utarbetandet av förslaget har man beaktat de krav som grundlagen ställer på domstolarnas oavhängighet. Bestämmelserna om domarjäv står i samklang med grundlagen, och det finns således inga hinder för att lagen stiftas i vanlig lagstiftningsordning.

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs Riksdagen följande lagförslag:

1.

Lag

om ändring av rättegångsbalken

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i rättegångsbalken 13 kap., 15 kap. 3 § 3 mom. och 22 kap. 2 § 3 mom.,
dessa lagrum sådana de lyder, 13 kap. jämte ändringar, 15 kap. 3 § 3 mom. i lag 497/1958
och 22 kap. 2 § 3 mom. i lag 1064/1991, som följer:

13 kap.

Om domarjäv

1 §

En domare får inte behandla ett ärende, om domaren är jävig så som avses i detta kapitel.

En domare får dock utan hinder av 1 mom. avgöra en brådskande fråga som inte inverkar på avgörandet i huvudsaken, om en ojävig domare inte kan fås utan dröjsmål.

2 §

Vad som i detta kapitel bestäms om domare tillämpas också på domstolens övriga ledamöter samt på föredragande, protokollförare och dem som i domstolen avgör ett ärende eller kan vara närvarande när det avgörs.

Vad som i detta kapitel bestäms om parter gäller också målsägande, intervenienter och personer som skall höras och som kan jämföras med en part. Med vittne avses också en annan person som skall höras i bevislyfte.

3 §

I detta kapitel avses med närstående

1) domarens make samt barn, barnbarn, syskon, föräldrar, far- och morföräldrar samt den som på något annat sätt står domaren särskilt nära och dessa personers makar,

2) domarens föräldrars syskon jämte makar, domarens syskonbarn och tidigare make till domaren, samt

3) domarens makes barn, barnbarn, syskon, föräldrar, far- och morföräldrar samt dessa personers makar och domarens makes syskonbarn.

Med makar avses äkta makar och personer som lever under äktenskapsliknande förhållanden. Som närstående enligt 1 mom. anses också motsvarande halvsläkting.

4 §

En domare är jävig i ett ärende i vilket

1) domaren eller en närstående till domaren är part,

2) domaren eller en närstående till domaren är eller har varit företrädare, biträde eller ombud för en part,

3) domaren är eller har varit vittne eller sakkunnig,

4) en närstående till domaren är vittne eller sakkunnig, eller i vilket en närstående tidigare under behandlingen har hörts i denna egenskap och avgörandet i ärendet för sin del kan vara beroende av detta, eller

5) avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för domaren, för en i 3 § 1 mom. 1 punkten avsedd närstående till domaren eller för en person som domaren eller en närstående till honom eller henne företräder.

Med företrädare avses i 1 mom. 2 och 5 punkten en vårdnadshavare eller intressebevakare eller någon annan med dem jämförbar företrädare för en fysisk person.

5 §

En domare är jävig, om domaren eller en i 3 § 1 mom. 1 punkten avsedd närstående till honom eller henne

1) är medlem av styrelsen, förvaltningsrådet eller något därmed jämförbart organ eller är verkställande direktör eller innehar motsvarande ställning i en sammanslutning, en stiftelse, en offentligrättslig inrättning eller ett offentligrättsligt affärsverk, eller

2) innehar en ställning där personen i fråga beslutar om förande av statens, en kommuns eller något annat offentligt samfunds talan i saken, och

den i 1 eller 2 punkten avsedda juridiska personen är part eller avgörandet i ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för den.

6 §

En domare är jävig, om

1) en part är motpart till domaren eller till en i 3 § 1 mom. 1 punkten avsedd närstående till domaren i någon annan rättegång eller i ett ärende som behandlas av en myndighet, eller

2) domaren på grundval av anställning eller annars står i ett sådant förhållande till en part att det, i synnerhet med beaktande av arten av det ärende som behandlas, finns grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken.

Med stöd av 1 mom. uppkommer jäv inte enbart på grund av att staten, en kommun eller något annat offentligt samfund är part, och inte heller om motparten har anhängiggjort ett ärende som avses i 1 mom. 1 punkten för att orsaka jäv eller annars uppenbart utan grund.

Ett sådant förhållande till en part som grundar sig på en normal kundrelation eller normalt ägande eller på någon med dessa jämförbar omständighet orsakar inte jäv som avses i 1 mom. 2 punkten.

7 §

En domare är jävig, om domaren eller en sådan närstående till domaren som avses i 3 § 1 mom. 1 punkten har behandlat samma ärende i en annan domstol, hos någon annan myndighet eller som skiljeman. En domare är också jävig om han eller hon är part i ett likadant ärende och detta ärendes art eller de verkningar som det ärende som domaren behandlar har för domarens eget ärende ger grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken.

En domare är jävig att på nytt i samma domstol behandla samma ärende eller en del av det, om det finns grundad anledning att misstänka att domaren har en förhandsinställning i saken på grund av ett avgörande som domaren tidigare har träffat eller av någon annan särskild orsak.

En domare är också jävig om någon annan omständighet som kan jämföras med de

omständigheter som avses i detta kapitel ger grundad anledning att ifrågasätta domarens opartiskhet i saken.

8 §

En part skall framställa invändning om domarjäv så snart parten börjar föra talan i saken och har fått veta vilka domare som deltar i behandlingen av ärendet. Om parten senare får kännedom om en omständighet som kan ha betydelse för jävsbedömningen, skall invändning på basis av denna omständighet framställas utan dröjsmål. Parten skall motivera invändningen och samtidigt uppge när han eller hon har fått kännedom om grunden för den. En part kan inte längre efter det att domaren har avgjort ärendet åberopa en omständighet som parten har haft kännedom om, utom om parten visar att han eller hon hade giltiga skäl för att inte framställa invändningen tidigare.

9 §

En invändning om domarjäv avgörs i den domstol där huvudsaken behandlas. Invändningen kan också avgöras genom skriftligt förfarande.

Tingsrätten är domför med en lagfaren ledamot. Om hovrätternas och högsta domstolens domförhet bestäms särskilt.

En domare mot vilken jäv har anförts får själv avgöra jävsinvändningen endast om domstolen inte är domför utan domaren och en ojävig domare inte utan avsevärt dröjsmål kan fås i stället för honom eller henne. En domare mot vilken jäv har anförts får också avgöra en invändning som är uppenbart grundlös.

15 kap.

Om rättegångsombud

3 §

Den som står i ett i 13 kap. 3 § avsett förhållande till en sådan medlem av rätten som behandlar ett mål får inte biträda eller vara ombud för en part i målet. Inte heller får den vara ombud eller biträde som har deltagit i behandlingen av målet som medlem, föredragande eller protokollförare vid domstol eller som i saken har varit ombud eller biträde för motparten.

22 kap.

Tingsrättens protokoll

2 §

Protokollet skall enligt ordförandens anvisningar föras av en tjänsteman vid

domstolen eller av särskilda skäl av ordföranden eller en av denne förordnad lagfaren medlem av domstolen.

Denna lag träder i kraft den 20 .
På ett ärende som anhängiggjorts före denna lags ikraftträdande tillämpas dock de bestämmelser som gällde vid ikraftträdandet.

2.

Lag**om ändring av lagen om utnämning av domare**

I enlighet med riksdagens beslut fogas till lagen den 25 februari 2000 om utnämning av domare (205/2000) en ny 19 a § som följer:

3 kap.

Domare för viss tid

19 a §

Förordnande av en ojävig domare

Högsta domstolen kan vid behov till en hovrätt eller en specialdomstol i stället för en domare som är jävig förordna en annan domare som uppfyller behörighetsvillkoren.

Högsta förvaltningsdomstolen kan på motsvarande sätt förordna en domare till en förvaltningsdomstol.

En hovrätt kan vid behov förordna en lagfaren ledamot av en annan tingsrätt inom samma hovrättsdistrikt eller en ledamot av eller en assessor eller fiskal vid hovrätten att i tingsrätten i stället för den jäviga domaren behandla en jävsinvändning eller huvudsaken.

Denna lag träder i kraft den 20 .

3.

Lag**om ändring av 76 § förvaltningsprocesslagen**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i förvaltningsprocesslagen av den 26 juli 1996 (586/1996) 76 § som följer:

76 §

Jäv

Om jäv för en person som behandlar ett besvärssärende samt om framställande och behandling av en jävsinvändning gäller i tillämpliga delar vad som i 13 kap. rättegångsbalken bestäms om domarjäv.

Framgår det vid syn eller muntlig förhandling att en person som deltar i behandlingen

av ärendet kan vara jävig kan behandlingen fortsätta, om någon annan inte utan betydande dröjsmål kan fås i stället för denna person eller om jävsinvändningen är uppenbart grundlös. Behandlingen skall skjutas upp om de jävig personerna är flera än en.

Vid behandlingen av ett besvärssärende iakttas även 1 kap. 6 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 20 .

4.

Lag**om upphävande av 19 § lagen om förvaltningsdomstolarna**

I enlighet med riksdagens beslut

upphävs i lagen den 26 mars 1999 om förvaltningsdomstolarna (430/1999) 19 §.

Denna lag träder i kraft den 20 .

5.

Lag**om ändring av 8 § lagen om arbetsdomstolen**

I enlighet med riksdagens beslut
 fogas till 8 § lagen den 31 juli 1974 om arbetsdomstolen (646/1974), sådant detta lagrum
 lyder i lag 1007/1982, ett nytt 6 mom. som följer:

8 §

ena företrädar arbetsgivarsidan och den and-
 ra arbetstagar- eller tjänstemannasidan.

Vid avgörande av invändningar om do-
 marjäv är arbetsdomstolen beslutför med
 ordföranden och två ledamöter, av vilka den

Denna lag träder i kraft den 20 .

6.

Lag**om ändring av 5 § lagen om marknadsdomstolen**

I enlighet med riksdagens beslut
 fogas till 5 § lagen den 20 januari 1978 om marknadsdomstolen (41/1978) ett nytt 3 mom.
 som följer:

5 §

Denna lag träder i kraft den 20 .

Vid avgörande av invändningar om do-
 marjäv är marknadsdomstolen beslutför med
 ordföranden och två ledamöter.

7.

Lag**om ändring av 1 kap. 8 § utsökningslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i utsökningslagen av den 3 december 1895 (371/1895) 1 kap. 8 § 1 mom., sådant
det lyder i lag 197/1996, som följer:

1 kap

Allmänna stadganden

8 §

Jäv för utmättningsman

Utmättningsmannen är jävig om

1) en part är en sådan närstående till honom att detta enligt vad som bestäms i 13 kap. 3 § rättegångsbalken utgör grund för domarjäv,

Utmättningsmannen får inte vidta verkställighetsåtgärder i ett ärende där han är jävig.

Denna lag träder i kraft den 20 .

8.

Lag

om ändring av lagen angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig

I enlighet med riksdagens beslut
ändras lagen den 23 april 1926 angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig (113/1926) som följer:

Vad som i 1 kap. 6 § och 15 kap. 3 § rättegångsbalken bestäms om personer av manligt kön med avseende på släktskap eller svågerlag, gäller också kvinnor som står i likadant förhållande till varandra samt man och kvinna och också, på grund av äktenskapsförhållande, äkta makar.

Denna lag träder i kraft den 20 .

Nådendal den 16 juni 2000

Republikens President

TARJA HALONEN

Justitieminister *Johannes Koskinen*

2.

Lag**om ändring av lagen om utnämning av domare**

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till lagen den 25 februari 2000 om utnämning av domare (205/2000) en ny 19 a §
som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

Domare för viss tid

19 a §

Förordnande av en ojävig domare

Högsta domstolen kan vid behov till en hovrätt eller en specialdomstol i stället för en domare som är jävig förordna en annan domare som uppfyller behörighetsvillkoren. Högsta förvaltningsdomstolen kan på motsvarande sätt förordna en domare till en förvaltningsdomstol.

En hovrätt kan vid behov förordna en lagfaren ledamot av en annan tingsrätt inom samma hovrättsdistrikt eller en ledamot av eller en assessor eller fiskal vid hovrätten att i tingsrätten i stället för den jäviga domaren behandla en jävsinvändning eller huvudsaken.

Denna lag träder i kraft den

20 .

3.

Lag**om ändring av 76 § förvaltningsprocesslagen**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i förvaltningsprocesslagen av den 26 juli 1996 (586/1996) 76 § som följer:

Gällande lydelse

76 §

Jäv

Om jäv för en person som behandlar ett besvärssärende gäller i tillämpliga delar vad 13 kap. rättegångsbalken stadgar om domarjäv. Vid behandlingen av ett besvärssärende tillämpas även 1 kap. 6 § rättegångsbalken.

Föreslagen lydelse

76 §

Jäv

Om jäv för en person som behandlar ett besvärssärende *samt om framställande och behandling av en jävsinvändning* gäller i tillämpliga delar vad som i 13 kap. rättegångsbalken bestäms om domarjäv.

Framgår det vid syn eller muntlig förhandling att en person som deltar i behandlingen av ärendet kan vara jävig kan behandlingen fortsätta, om någon annan inte utan betydande dröjsmål kan fås i stället för denna person eller om jävsinvändningen är uppenbart grundlös. Behandlingen skall skjutas upp om de jävig personerna är flera än en.

Vid behandlingen av ett besvärssärende iakttas även 1 kap. 6 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den

20 .

4.

Lag**om upphävande av 19 § lagen om förvaltningsdomstolarna**

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs i lagen den 26 mars 1999 om förvaltningsdomstolarna (430/1999) 19 §.

Gällande lydelse

19 §

Ojävig sammansättning

Om förvaltningsdomstolen inte har möjlighet att sammanträda utan att någon i dess sammansättning är jävig kan, på domstolens framställning, högsta förvaltningsdomstolen förordna en lagfaren ledamot från en annan förvaltningsdomstol i stället för den som är jävig.

Föreslagen lydelse

19 §

Ojävig sammansättning

(upphävs)

Denna lag träder i kraft den _____ 20 .

5.

Lag**om ändring av 8 § lagen om arbetsdomstolen**

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till 8 § lagen den 31 juli 1974 om arbetsdomstolen (646/1974), sådant detta lagrum
lyder i lag 1007/1982, ett nytt 6 mom. som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Vid avgörande av invändningar om domarjäv är arbetsdomstolen beslutför med ordföranden och två ledamöter, av vilka den ena företräder arbetsgivarsidan och den andra arbetstagar- eller tjänstemannasidan.

Denna lag träder i kraft den 20 .

6.

Lag**om ändring av 5 § lagen om marknadsdomstolen**

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till 5 § lagen den 20 januari 1978 om marknadsdomstolen (41/1978) ett nytt 3 mom.
som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Vid avgörande av invändningar om domarjäv är marknadsdomstolen beslutför med ordföranden och två ledamöter.

Denna lag träder i kraft den 20 .

7.

Lag

om ändring av 1 kap. 8 § utsökningslagen

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i utsökningslagen av den 3 december 1895 (371/1895) 1 kap. 8 § 1 mom., sådant
det lyder i lag 197/1996, som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

1kap.

Allmänna stadganden

8 §

8 §

Jäv för utmättningsman

Jäv för utmättningsman

Utmättningsmannen får inte vidta verkställighetsåtgärder i ett ärende där han är jävig. Utmättningsmannen är jävig om

1) han till en part står i sådant släktskapsförhållande eller svågerlag som enligt 13 kap. 1 § rättegångsbalken utgör jäv för domare,

Utmättningsmannen får inte vidta verkställighetsåtgärder i ett ärende där han är jävig. Utmättningsmannen är jävig om

1) en part är en sådan närstående till honom att detta enligt vad som bestäms i 13 kap. 3 § rättegångsbalken utgör grund för domarjäv,

Denna lag träder i kraft den 20 .

8.

Lag

om ändring av lagen angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig

I enlighet med riksdagens beslut
ändras lagen den 23 april 1926 angående tillämpning med avseende å kvinna av vissa stadganden om jäv för domare och fullmäktig (113/1926) som följer:

Gällande lydelse

Vad i 1 kap. 6 §, 13 kap. 4 § och 15 kap. 3 § rättegångsbalken är beträffande personer av manligt kön stadgat med avseende å skyldskap eller svågerlag, gälle ock i enahanda förhållande till varandra stående kvinnor samt man och kvinna, så ock, på grund av äktenskapsförhållandet, äkta makar.

Föreslagen lydelse

Vad som i 1 kap. 6 § och 15 kap. 3 § rättegångsbalken bestäms om personer av manligt kön med avseende på släktskap eller svågerlag, gäller också kvinnor som står i likadant förhållande till varandra samt man och kvinna och också, på grund av äktenskapsförhållande, äkta makar.

Denna lag träder i kraft den 20 .

